

1964 YILINDA DAHA ÇOK İKRAMİYE DAHA ÇOK KAZANMA ŞANSI

2.150.000

LİRALIK İKRAMİYELER

FEVKALÂDE
APARTMAN DAİRELERİ

YURDUN İLLEDİĞİNİZ YERİNDE
MESKEN PARASI

HİSSE SENEDİ VE DEVLET TAHVİLİ

ORÇİTLİ VE ZENGİN PARA İKRAMİYELERİ

AKBANK

(Folklor: 100)

101

**YILLIK
TECRÜBESİ
İLE**

T.C. ZİRAAT BANKASI

HER YERDE HER ZAMAN HİZMETİNİZDE

1883
1964

(Basın: 2675 — A. 1349 — 101)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

EYLÜL 1964

İÇİNDEKİLER :

Folklorun Sanat ve Turizme Etkisi
Mahmut Paşa Menâkıbı
Ali Şir Nevai ve Folklor
Dadaloğlu'nun Yayınlanmamış Şiirleri
İlgün'da Sayı
Mehmet Önder ve Konya Halkbilimi
Saz Şairleri: Yozgath Seyri
Afyon'un Ortasında Kal'ası Türkiyesi
Arslana/Birime, Duvarı Yürütmeye Kerameti
Kars'ta Sığır Yağ ve Dişleri Üzerine Deyimler
Allah Ada ile Başlayan Halk Konuşmaları
Sivas, Halk Sanatkarı ve Türküleri
Gelin ve Oğlan Değişmesi
Kayıkcı Mustafa'ya Ait Bir Tekerteleme
Bir Keloğlu Masalı: Hiç (Kırşehir'den)
Eski İstanbul'da Sokak Köpekleri

İhsan HİNGER
Cahit ÖZTELLİ
Abdülkadir İNAN
Orhan AYDEMİR
Haydar CENGİZ
Ağ Rıza ÖNDER
Mahmut İŞİTMAN
Ali YARŞI
Malik AKSEL
Mürsel KÖSE
Hayret M. TÜRMEK
Sadı Yaver ATAMAN
Mustafa ÖZER
M. Halit BAYRI
Vesim ARSEVEN
Münir ALP

KARS'IN FETHİNİN 900. YILI KUTLANDI — 7. HALK OYUNLARI
BAYRAMI — BAYİLERİNİZ — BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 182

KURUŞ : 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR KEZ ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

(Feza R. 19 — 102)

Terkibinde krem hassaları bulunan PURO TUVALET SABUNU

cildi temizler... besler... korur... çiçek gibi taze ve kadife gibi yumuşak yapar... cazibe ve güzelliğinizi artırır.

**BOL KÖPÜKLÜ
NEFİS KOKULU**

100 DE 100 SAFTIR

(Faal: 6873 — 103)

BAS
AĞRILARINA KARŞI

GRİPİN

faydalıdır

GRİPİN

4 saat ara ile günde
3 adet alınabilir.

(Faal: 6872 — 104)

12 3 Mart 1966

Sat: Hacı Köpekü

3505

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU: AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ: İHSAN HİNÇER

NO. 182

EYLÜL 1964

YIL: 16 — CİLT: 9

FOLKLORUN SANAT VE TURİZME ETKİSİ

Yazan: İhsan HİNÇER

Türk Halkbilimi, son yıllarda, bütün gücü ile sanat hayatımızda varlığını göstermekte, her türlü sanat hareketini etkisi altına almaktadır.

Turizm dâvamızın en büyük varlığı ve yönü haline gelen Türk Folklor ürün ve olayları, Ziya Gökalp'ten bu yana en geniş şekilde sosyal yaşayışımızı değerlendirmektedir.

El sanatları ve işleri sergilerimiz, artık Yurd sınırını aşmış Amerika ve Avrupa ülkelerine ulaşmıştır. Yıllardanberi nene ve annelerimizin çehiz sandıklarında çürümeye terk edilen oyacı, mekik işli yemeni ve çemberlerimizden para keselerimize, sıra sıra, pul pul altın dizili başlık ve peliklerimizden, sim işlemeli mihlama ve bindallırlarımıza, üzerleri beyitli ve çeşit çeşit tahta kaşıklarımızdan nakış nakış kilim ve heybelerimize kadar her türlü halk sanatı ürünlerimiz, artık, evlerimizi, yazınhanelerimizi, hattâ otel ve lokanta vitrinlerimizi Türk Folklor ve halk sanatı mühürü ile taçlandırmaya başlamıştır. Süsleme sanatımızın, bütün bunlar, vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir.

Artık, davul - zurna, zıvga - çepken uta narak sakladığımız birer enstrüman ve giyim kuşam olmaktan çıkmış, şenlik ve bayramlarımızın tebessümü haline gelmiştir. Bu, Türk içtimai hayatının dışı vuruşu, Türk halkbiliminin gösterişe galebe çalışının zaferidir.

Artık, radyolarımızda, sahnelerimizde bir

halk türküsü okunurken, soliste, alaturka dediğimiz Arap ve şark memleketlerinin sazları ile icat namı altında uydurma musiki âletleri değil bağlama, saz, cura, kaval, mey, tulum, davul-zurna, kaşık, zil, maşa, kemençe ve dümbelek eşlik yapmaktadır. Ut ve cümbüş ortalıktan çekilmiş, yerini Türk halk musikisi sazlarına bırakmıştır.

Artık, TMT Federasyonu, MTT Birliği, TD Ocağı, Halkevleri, TH Oyunları Dernekleri Federasyonu ve TMG Teşkilâtı, kurmuş oldukları oyun topluluklarıyla halkın ruhundaki heyecan ve haz ateşini yeniden tutuşturmakta ve ondan adıklarını ona ulaştırmaktadırlar.

Artık, radyolarımızdaki reklâm programları bile cazip olabilmek için, ya bir efsanemizin, ya bir halk türkümüzün, ya bir halk masalımızın, ya da Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasının gölgesine sığınarak milyonlarca dinleyiciye seslenebilmektedir.

Artık, Devlet Turizm konusunda folklor ürünlerimize dört elle sarılırken, sarımsağın kokusunu duyurmadan reklâm yapmak ihtiyacını duyan bankalar bile, halk oyunlarımızın, ulu bir çınar halindeki varlığını himaye perdesi ve atmosferi içinde mevduat toplayıcılığına çıkmaktadır.

Bu, Türk Folklorunun ve folklorcularının yarım yüzyıldanberi ettikleri tohumun yeşermesi ve zaferidir.

MAHMUT PAŞA MENAKIBI

— I —

Yazan: Cahit ÖZTELLİ

Bir çok din ve bilim adamları ile eski savaşlarda büyük yararlıklar göstermiş kimseler için menâkibeler meydana çıkmış ise de şimdiye dek bir siyaset adamı için menâkıp düzüldüğünü bilmiyoruz. Yalnız bunların dışında Osmanlı vezirlerinden Mahmut Paşa için aşağıda verdiğimiz menâkibe vardır. Kendi kitapların arasında bir yazma mecmuada bulunan bu menâkibin İstanbul kitaplıklarında da (Ayasofya, Üniversite, Topkapı, Ali Emiri) nüshaları vardır. Şimdiye değin kaynak olarak tarihler bu eserden söz ederlerse de basılmamıştır. İlk olarak biz dergimizde bu tip eserlere bir örnek olmak üzere veriyoruz. Öteki nüshalarla karşılaştırmadık, ama aralarında ayrılık olacağını sanmıyoruz. Kimin tarafından ve ne zaman yazıldığını bilmiyoruz. Menâkıbtan söz eden eserlerde de buna dair bir kayda rastlayamadık.

Menâkıbnâmeler her ne kadar hayal ile karışık iseler de yine tarihle ve gerçeğe yakından ilgilidirler. Bu bakımdan tarih araştırmalarında kaynaklık ederler. Ayrıca edebiyat ve folklor yönünden de önem taşırlar. Nitekim bu menâkıbnâmede tarihçilerin aydınlatamadığı birtakım karanlık noktalar açılmış olarak karşımıza çıkıyor. Meselâ, Mahmut Paşanın ölümüne yol açan olay tarihlerde açıkça gösterilemiyor. Burada dramatik bir olayla ortaya çıkmaktadır.

Mahmut Paşa, Fatih devri vezirlerindedir. Hangi ulustan olduğu hakkında Türk tarihçileri bir şey söylemezler. Yabancı tarihçiler Sırp, Rum, Bizans asılladelerinden olduğunu bildiriyorlar. Annesi ile birlikte Mehmet Ağa tarafından esir edilerek okutulmuş. İkinci Murad'a takdim edilmiştir. Fatih'in padişah olmasından sonra Ocak ağalığı rütbesine yükselmiş, İstanbul kuşatmasında padişahın yanında bulunmuş, şehrin teslimini görüşmek üzere İstanbul'a gönderildiği de söylenir. Zağanos Paşanın azlinden sonra Veziri âzam olmuştur. Belgrat kuşatmasında Dayı Karaca Beyin şehit olmasından sonra da Rumeli Beylerbeyliği ve Kazasker Ali Efendinin yerine vekil olarak bu makama da getirilmiştir. Mah-

mut Paşa Fatih ile birlikte birçok seferlere katılmış ve büyük başarılar kazanmıştır. Mahmut Paşayı çekemeyenler onu Fatih'in gözünden düşürdüler, azline sebep oldular. Mahmut Paşa Hasköye çekildi. Şahzade Mustafanın ölümü üzerine Fatih'in huzuruna çıktı ve çok soğuk karşılandı. Fatih, şehzadenin ölümüne sevindiyini sandığı Mahmut Paşayı Yedikule zindanına hapsetti. Orada Paşa vasiyetnamesini yazdı. Bir süre sonra idam edildi (1474).

Mahmut Paşayı halk çok severdi. Pek çok hayrat yaptırmıştır. Bunlar arasında bugün Mahmutpaşa denilen semtteki cami, kendi türbesi, hamam, mahkeme, okul, çeşme, han, tekke, 265 dükkân ile karşısı vardır. (Mahmut Paşa hakkında daha çok bilgi için İslâm Ansiklopedisine bakınız.)

MENAKIB-I MERHUM MAHMUT PAŞA

Merhum Mahmut Paşanın zaman-ı seba-betinden vefatına değin vâkı olan ahval-i şerifleridir. Ve menâkıb-i lâtifleridir ki zikr olunur.

Evvelâ İslâmbolu feth eden Sultan Mehmet Hazretlerinin babaları Sultan Murat Han Gazi, Mahmiye-i Edirne'de sakin iken âdet-i kanunları bu idi ki canib-i şeriflerinden kadı-lara adalet ve zulümleri keşf için bir mute-met aleyh kimesneler gönderüp hafiyeten ah-val-i reaya nice olduğunu malûm edinirlerdi.

İttifaka, Sultan Murad'ın bir sahib-i fehm ve müdrük adamlarından birisi Rumeli-ne tefahhus ve teccüsüs için gider. Günlerde bir gün Kasaba-i Manastır'a dahil olur. Eyyam-ı baharda kasabadan hariç bir yerde seyrân ederken nâgâh bir lâtif sahrada üç yüz miktarı ruhban tayifesi cem olmuşlar. Ruhbanın birinden sual eder ki: "Bunların böyle cem olmalarına sebep nedir?" Ruhban cevap verir ki: "Her sene âdetimizdir, ilm-i İncil'de bir müşkil mesele intihap ederiz. Bu mecliste o meseleyi her kim fethederse mabeynimizde anı ruhban ederiz." dedikte, ol kimesne heman kulağını bunların mübahasesine tutup sohbet-lerin müşahade ededururken bunların aralarından uzun boylu bir lâtif yiğit zâhir olur. Bu ruhbanlar nice yıldan beri feth edeme-

dikleri mesaili heman ayak üzere kalkup ileri varup bî-perva feth edüp cevap verir. Ruhbanlar heman-dem bu cıvana tazim ve tekrim eyleyüp ziyade iltifat ederler.

Badehu, Sultan Murat tarafından olan kimesne ruhbanın birine sual eder ki: "Bu mertebe riayete sebep nedir?". Ol dahi cevap verir ki: "Bu kadar müddettir feth edemedikleri meseleyi ilm-i İncil'den şimdi bu cıvan feth eyledi. Bu cıvanı şimdi ruhbanların bir bölüğüne baş ederler" dedi.

İttifaka, Sultan Murad'ın tarafından olan kimesne mürur-ı eyyamla Mahmiye-i Edirne-ye geldi. Etraf-ı eknafattan muttali olduğu ahvali Sultan Murat Han Gaziye arzyledi. Ve esna-yi kelâmda kasaba-i Manastır ahvalini ve ol gördüğü cıvanın akl ve idrakin, fehm ve ferasetin takrir edüp: "Devletlû Padişahımın hizmetine lâyak bir cıvanıdır." deyü tarif ve tavsif eyledi.

Bizzarur padişahın teb'ı şerifleri ol cıvanın zekâvetine meyl edüp huzur-ı şeriflerine getirmesine emr edüp, filhal nâmeler yazılup ve adamlar tedarik olunup, babası olan kasaba irsal eylediler ki, nâme-i hümayun vusul bulduktaki "Varan adamlar ile oğlunu âsitane-i saadetime gönderesiz. Der-i devletimde istihdam olunmağa kabil-i fehm olunmuştur" deyü.

Ezin canib. ol adamlar Manastır'a dahil olduklarında, o cıvanın babası kasab'a bu ahvali beyan ettiklerinde, cevap etti ki: "Şimdi benim hükümüm oğluma geçmez. Ol ruhbanlar arasındadır. Ve azîm muteber kişi olmuştur. Amma, ruhbanların cümlesine salâ edeyim, bir yere cem olsunlar, oğluma dahi bu ahvali beyan edeyim. Cümlelerin ittifakiyle nice lâzım gelürse öyle olsun." dedikte, haber olup ruhbanlar bir yere cem oldular ve ahvali malûm edinüp ruhbanların cümlesi guly edüp kimisi verilsün ve kimisi verilmesün deyü mabeyninde azîm mücadelet eylediler.

Ahır-ül emr, ol kasab zadevi meclise dâvet eylediler. Ahvali beyan eylediler. Meğer ol nice müddet olmuş vakıasında. "Beher hal sen İslâma gelüp Sultan Murat Hana dahil olursun" deyü isaret olmuş. Bu ahvale vollar gözeder imis. Bu hal zuhur edicek, derunundan Cenab-ı Hakka şükürler edüp cevap evler ki: "Siz bilürsünüz, bu bende cemla ulularınıza muti ve münkadım." dedikçe birkaç: "Verilsün diyenleri başka, verilmesün diyenleri başka

ayıralım" dedikte, ittifaka bu cevaba tâbi olup vech-i meşruh üzere tefrik ettiler. Verilsün diyen canibinde yirmi otuz nefer ziyade çıktı. Ve kur'a atup, kur'a dahi verilsün diyen tarafta düştü. Bu hale tâbi oldular. Heman ol cıvanı Sultan Murat Han Gazi tarafından gelen adamlara teslim ettiler. Ol hinde adını Mahmut koydular. Ve cemla, Manastır halkı cem olup ve bir mermer direği arabaya yükledüp beş altı mil miktarı ol cıvanı şehirden taşra gönderdiler. Ayrıldıkları yerde ol direği diküp nişan ederler. Şimdi dahi ol direğe "Mahmut Paşa direği", "Ayrılık Mermeri" deyü anarlar.

Mahsalı kelâm, Mahmut Paşayı Edirne'de Sultan Murat Gazinin huzur-i saadetlerine götürürler. Bu Mahmud-el hısal cıvanı görüp tamam harekâtın ve âdab ve erkânın, müşahade edicek zann-ı şeriflerinden birkaç tabaka ziyade buldular. Ol zaman da Hz. Monla Guranî Sultan Mehmet Hanın hocaları idi. Sultan Murat Gazi: "Hoca gelsün" deyü emr eyledi. Monla Guranî hazretleri dahi huzur-ı padişahiye hazır oldukta, Sultan Murat Han Gazi dahi: "Hâce, bu cıvan ilm-i İncil'e kemal mertebe dest urup ziyade mahareti var imiş. Ve üzerinde akıl, feraset dahi müşahade olunur. Roca ederiz ki, himmet edesiz ve ilm-i furkanı dahi munis ve âşina olmağa bâis olasız." deyü buyurduklarında "emir padişahın" deyü, başka bu cıvana bir oda tayin edüp, iki yıl talim edüp, ittifaka, bir gün padişah umuma ulemaya haber gönderdi ki: "Seray-i âmi-reye cem olasız ki, bab-ı saadetimde imtihan olunacak ehl-i ilm vardır ve fesahat ve belâ-gatine siz dahi muttali olmak muradumdır." deyü buyurduklarında ber mucib-i emr-ü fer-man-ı Sultan cemla ulemayı izam, Edirne'de olan Sarayı padişaha cem oldular. Azim ziyafet ve bî-nihayet nimetler çekilüp ulemaya cümleten hil'atlar verdiler.

Badehu, ol zamanın ihtiyarı ve Kadı-askeri olan Ali Efendi Kapucular Kethudasına: "İmtihan olunacak ehl-i ilm karındaşımız gelsün" deyü hitap ederler. Kapucular Kethudası dahi filhal Kapu Ağasına haber verir. İğertiden Mahmut Paşayı siyah yelken ile kitapları koltuğuna alup, kapucular kethudası önüne düşüp mecmâ-i ulema ve fudalâ huzuruna gelürken Kadı-asker döndürerek: "Meclis-i ilme yelken ile gelmek münasip değildir"

deyü tekrar Mahmut Paşayı içeri ahırlar. Başına bir âlâ (mücevveze) dülbent sararlar. Badehu, meclis-i ilme gelir. Tâzima cemi hazır olan ulema ayak üze kıyam ederler. Mahmut Paşa dahi ulema efendilerin dest-i şeriflerin busedüp methalde oturur. Badehu, Mahmut Paşaya her taraftan mesail havale ederler. Bilâ tereddüt her birine cevapların verir. Ahir, Kazasker Efendi bir mesele sual eder. Mahmut Paşa hazm-ı nefis edüp riayeten: "Sultanım, siz ağılsız. Bu meselenin mefhumuna muttali değilim" deyü cevap verüp kalkup Ali Efendinin dest-i şeriflerin bus eder. Dinclüp yerinde karar eder. Ali Efendi dahi: "Berhurdar ol, bu meselenin mefhumu dahi mâlûm-u şerifiniz idigine ilmim hasıl oldu. Nihayet mertebe edebe riayet edüp (cevap) vermedin." deyü dua ederler. Badehu, Ali efendi ulemanın cümlesine buyururlar ki: Efendi, bu karındaşımız cümlemizden fazıl-ı ehl-i ilimdir" deyü ittifaka mahzarlar yazup saadetlü padişaha gönderirler. Mahzarı göturdükleri (zaman) yüzüne süzüp tekrar ulema efendilere hil'atlar gönderdiler. Ve azim riayetler ettiler. Badehu, Vezir-i âzam İbrahim Paşaya Sultan Murat Han Gazi tezkere göndertdiler ki: "İbrahim Lâle, senden ricam budur ki bir ehl-i ilm kimesne vardır, ilmüne hürmeten ve celleten, riayeten vezir-i âzam etmek murad-ı hümayunum olmuştur. Hatırımız için sen vezir-i sâni olasin." Yüz bin akça terakkî ile Sultan Murat Han Gazinin ferman-ı şerifleri böyle olıcak üç günden sonra Mahmut Paşa Vezir-i âzam nasbolunup ber-vech-i adalet üç sene tamam vezir-i âzamlık eder.

Akıbet-ül emr, sayir vüzera bünyad-ı hasedi bina etmeye şuru eylediler. Mahmut Paşadan (Padişaha) galiz ve nâ-şayeste şikâyetler ve nâ-makul ve nâ-hemvar arzuhalder sundular. Sultan Murat Han Gaziyi bir mertebe bî-huzur eylediler ki bir gün padişaha ziyade gazap müstevli olup: "Tiz taşra sarayı önüne çıkarup boynunu urun, tâ ki cümle halk bilsünler, ibret alsunlar".

Filhal, Sultan Murat Han Gaziyi seray-ı âmireleri önünde serir kurdurulup devletle cülûs ederler. Ve Mahmut Paşanın ellerin bağlayup taşra çıkarırlar. Padişahın emektarı ve ihtiyar kulları Mahmut Paşanın etafını alup cümlesi ağlaşıp teessüf ederler. "Bu ma-

kule vücud-ı şerifi garaza mebni telef ederler, lâıyk madır" deyü feryat ve enin ederler. Asla fayda vermeyüp Mahmut Paşayı elleri bağlu dergâh-ı Hakka teveccüh ve niyazda iken huzur-ı padişahiye götürürler. Cellâd-ı bî-aman dahi emr-i padişah ile şemşir-i bî-merhame-tin çıkarup mazlum-i müşarünileyhin boynunu urmağa kast eyledikte umur görmüş nice ihtiyar kimesneler cellâda mani olurlar. "Kerem eyle, padişah hazretlerine varup pir-ü cüvan kulların ve kadimi emektarların Mahmut Paşanın canını rica ederler, ilâm eyle" deyü ilhahü ibram ederler. Cellâd-ı bî-aman dahi kilici gılâfa koyup âdab ve erkân üze varup ahvali arzyledikte Sultan Murat Gazi ziyade gazaba gelüp: "Elbette urulsun" deyü buyururlar. Birkaç defa bu minval üze aff-ı rica makbul olmayıp âhir padişah ziyade tehevvründen üçüncü defa kalkup üç beş adım ileri varup: "Yoksa benim cevabım dinlenmez mi?" deyü buyurdu.

Artık halâsa mecal olmayup cellâd-ı bî-aman tiğ-i bî-amanı çeküp Mahmut Paşanın boynun urmağa kasdettikte Hak Süphane ve Tealânın hikmeti ve inayeti çok, Mahmut Paşa bağlu dururken gaip olup nâbedit oldu. Ol arada olanlardan bir ferd bu sırrın gavrına vâkıf olmadılar. Sultan Murat Hazretlerine ziyade gazap müstevli olup bî-huzur Saray-ı âmirelerine teveccüh ettiler.

Halâyık: "Mahmut Paşa sehâre imiş, sihir ile kendiyi bu vartadan halâs eyledi" dediler. Velhasıl Edirne halkına bu mertebe gulgule ve bu derece velvele düştü ki takrir clunmaz. Bu ahval son divanda idi. İttifak, ol haftanın cuma günü ehl-i kurradan Mustafa Köprüsü tarafından bir kimesnenin şehirden pazarlığı düşüp, ahşamdan merkebine binüp sabaha değin Edirneye karip gelir. Seher vaktinde bir yüksek yerde iki kimesne oturur görür. Bunların birisi bir pir-i muhtesem kimesne ve biri dahi fâhîr libas ile mülebbes ve lâtif dülbent ile bir kimesne ol pirin önünde âdab ve erkân ile oturur. Bu rüsva kimesne yolca gelün giderken ol pir kimesne bunu çağırıp der ki: "Bizi bildin mi?" ol dahi: "Bilmem" der. "İmdi, benim adım Hızır Alev-hisselâmdır ve bu kimesnenin adı Mahmut'tur. Bu şehir beynin veziri idi. Bu kimesneve hühtan edüp nâ-hak yere katlevlemek dilediler. Mevlânın emriyle halâs eyledik. İmdi bu

hususta sana çok faide vardır. Bu şehrin be-yine varup benim ağızından cevap edesin ki, Mahmudu ol canibe irsal edeceğim. Olmaya ki bir hata gele, zira çok zarar görür, diyesin."

Heman ol koca merkebine süvar olup tacilâ Edirneye gelir, doğru saray kapusuna varup merkebinden inüp içeri padişah tarafına teveccüh eder. Kapucular karşı gelüp mani olmak isterler. Kapu ağaları bu piri gördükte "bunda bir sır vardır" deyü sual ederler. Pir dahi "elbette hafiyeten padişaha cevabım vardır" dedikte padişaha arzederler. Filhal Sultan Murat Han Gazi tahta geçüp ol kocayı huzur-ı saadetlerine getirüp mukabelede piri gördüğü gibi Sultan Murat Han endam-ı nahiflerine lerze düşüp aklı zayıf olur. Endam ağaları ol pire: "Behey koca ne nâ-mübarek ademsin, senin şom kademinden padişahın vücud-ı şeriflerine böyle lerze düştü." Kocayı taşra çıkardılar. Sultan Murat Hazretlerinin yüzüne su serpüp nice zamandan sonra aklı başına gelüp gözün açar. "Ol kimesne nice oldu, tiz getirün" deyü emr eder. Kocayı getirürler. Padişahın huzurunda yer öpüp durur. Padişah dahi:

— Pirim, ne makule kimesnesin ki seni gördükte cümle vücuduma lerze düşüp bîhuzur oldum, dedi. Ol dahi:

— Saadetlü padişahım, reayadan bir fakir kulunuzum. Kendi maslahatım için Edirneye gelürken filân mahalde bir yüksek yerde iki kimesne oturur gördüm. Biri bir muhtesem pir ve biri dahi fâhîr libasla mülebbes ve nahif dülbent ile bir güzel kimesne. Ol pirin önünde âdab ve erkân ile oturur. Bu kulunuz yolca giderken ol muhtesem kimesne bu kulunuza çağırıp ben dahi vardım. Ol pir kimesne, dedi: "Ben Hızır Alevhisselâmm ve bu kimesnenin adı Mahmuttur. Bu şehrin beyi buna nâ-hak yere katil edüp zulm etmek ister. İmdi, Mahmudu yarın ol canibine irsal ederim. Olmaya ki hata getüre" dedi, sükût eyledi.

Sultan Murat Gazi pirden bu ahvali istima eyledikte pîre ziyade ikram edüp gınaya vasil eyledi. Badehu, padişah-ı zillüllâh cemîa vezirlere emr eder ki: "Tacilâsüvar olun, Edirne etrafında olan sahra ve cevanib-i erbaayı teccessü edin" deyü buyurdular. Ve: "Mahmudu her kande bulursanız, enval tâzim ile izâf-ı tevkîr ve tekrim birle huzur-ı şerife getürün" deyü muhkem tekit eder.

Vüzeralar dahi neylesünler, bî-hat elemeler ile ol etrafı geşt ü gûzar edüp gelirler, bulunmadı, deyü haber verirler.

Erte gün ki rûz-i ahattır, vüzeralar ve erbab-ı divan saray-ı âmireye doğru divan-ı hümayuna gelirlerken Mahmut Paşanın gaip olduğu mahalde seher vaktinde oturup sabah namazın edâ edüp ellerin duaya kaldırıp Hazret-i Hakka niyazda iken ol halde görürler. Cümleten vüzera ayağına düşüp enval izazla saray-ı âmireye getirürler. Sultan Murat Han sürurundan ol gün divan ettirmez. Sultan Murat Gazi Mahmut Paşanın istikbaline gelir. Mahmut Paşa dahi padişahın ayağına yüz sürüp mübarek ellerin öper. Ol hinde Sultan Murat Hazretleri bir mertebe ağlar ki kıyasa gelmez.

— Mahmut, sana zulm oldu. Nâ-hak yere ettiğim teaddiyi affeyle, deyü külli özürler eder. Mahmut Paşa dahi:

— Padişahım, acep olmaz, kadimden ehl-i ilm ve sahib-i hilmi olan kimesnelere buğz ve haset olagelmıştır, deyü cevap eder. Sultan Murat Gazi dahi Mahmut Paşaya yüz bin akça terakkî ile yine vezir-i âzam eder.

Üç aydan sonra (Sultan Murat) dâr-ı fenadan saray-ı bekaya rihlet edüp vefat eder. Rahmeten vâsia.

Şehzade Sultan Mehmet Han serir-i saltanata cülûs edüp kırk gün miktarı matem-zede iken otuz kırk bin Tatar askeri geceyi gündüze katup at boynuna düşüp Edirneye geldiler.

— Şimden sonra Sultan Murat vefat eyledi, Saltanat-ı Osmaniye bizimdir, deyü Edirnenin sahrasına konarlar.

Sultan Mehmet Han dahi Mahmut Paşayı huzur-ı şeriflerine çağırıp:

— Lala, hal nice olmak gerektir? Bizim askerimiz şimdiki halde hazır değildir. Otuz kırk bin Tatar üzerimize geldi. Buna bir sahib-i rey gerektir, deyü buyurdular.

Mahmut Paşa dahi Sultan Mehmet Han Hazretlerine:

— Padişahım, âli himmetiniz ile anların tedarikin görmüşüm, deyü cevap verdi. Padişah dahi:

— İmdi, Lala göreyim seni, dedi.

Mahmut Paşa azim peşkeşler tedarik edüp otuz kırk miktarı yarar adamlarına, imirze ve hanlarına ağır bahalı hil'atlar ihzar edüp ve

ALI ŞİR NEVÂİ VE FOLKLOR

Yazan: Abdülkadir İNAN

Büyük Türk şâiri Ali Şir Nevâî'nin Türk folklorunu iyi bildiği malumdur. Türk evliya ve şeyhlerinin menkıbelerini yazarken folklor-dan faydalandığında şüphe yoktur. Hele Dede Korkut hakkında onun şu sözleri folklorla ne kadar önem verdiğini gösterir: "Korkut Ata -aleyhi rahmet - Türk ulusu arasında andın artıgı rakıdaki şöhretke ihtiyacı bolgay. Meşhur mundağdurki nice yıl özidin burunki (evvelki) nı nice yıl özidin songi ne gelirini depdur ki köp mevize amız magızlık sözler arada var. "Nevâî, Dede Korkutun halk içinde söylenen hikmetlerini ve hikâyelerini çok iyi öğrenmiş olacaktı". "Daha fazla şöhrate ne ihtiyacı olacak" diyor. Nevâî bir şiirinde "yılan arbağı" ndan, yani yılan aفسunundan bahsederek şöyle diyor:

Zülfi sevdasında bilmesler Nevâî nüktesin
Çün cünün güftaridur yahut "yılan arbağı"

"Yılan arbağı" Türk folklorunda yaygın bir inançtır. Ali Şir Nevâî'nin şiirindeki "arbağ" kelimesini "Abuşka" lûgatı yazarı şöyle açıklıyor: "Yılanı ininden çıkarmak ya da zehrini gidermek için okunan aفسundur" (Vilyaminov - Zernov neşri, sah. 16).

Ali Şir Nevâî'nin lehçesindeki bu "arbak" kelimesini Başkurtlar "ARBAV" telâffuz ederler. Ural dağlarının doğu tarafında yaşayan Başkurtların "ulu Katay" denilen boyunda "yılan arbav" hakkında çok şeyler işitmişim. Eski zamanın "yılan arbavçıları" nı görmüş olan Baygonak adlı bir ihtiyar bize bu yılan arbavçılara dair hikâyeler anlatırdı. Bu hikâyelere o da inanır, bizi de inandırır. Bu bu tedarik eylediği hil'atleri cem'a zehir ile mülemma edüp asker-i Tatara varup hedavaları bunlara isar eder. Ve dahi azim istimalet verüp:

— Saltanat şimden sonra sizindir. Amma, lütüf edüp beş on gün miktarı bize mühlet verin, tâ ki matemimiz tamam ola ve atlarımız yabandadır. kelsünler ki esbap ve etfal tahmil oluna. Tâ ki çıkıp giderüz, dedikte Tatar beyleri dahi kabul edüp vâde verdiler.
(Gelecek sayıda bitecek)

İhtiyar Başkurt bir gün bize şöyle bir hikâye anlatmıştı: Bizim Ulu Kataylardan bir çoban yılan sokmuştu. O zaman bizim yaylâma yakın Barın - Tabın oymağında ünlü bir "ar-bavçı" vardı; "arbamak" için onu getirdiler. Görenler bizim ihtiyara şöyle anlatmışlar: Arbavçı arbamiya başlamış.. Bir de bakmışlar: — uzun - bir kara yılan arbavçının karısına gelmiş, ısıklık çalmış başlanmış.. Meğer yılan da arbavçının aفسununa karşı aفسun yapıyormuş. Adamın karnı şişmiye başlamış, bakmışlar yılanın da karnı şişiyor. Arbavçı birçok yılan isimlerini söylüyormuş, ama bu yılanın adını bulamadığı için müşkül durumda kalmış. Yanındaki adamlardan biri "dügmeni çöz!" diye bağırmuş. Arbavçı da "Ey, altın düğme kara yılan" diye bağırmuş ve yılan da derhal ölmüş. Arbavçının da karnı iyi olmuş. Meğer bu yılanın adı "altın düğme" imiş. "Dügmeni çöz" sözü ile hatırına yılanın adı gelmiş. Her usta arbavçı bütün yılanların isimlerini bilirmiş.

Bu ihtiyar bana kendisinin de bir zaman arbav öğrenmek istemiş olduğunu, bundan bazı şeyler hatırında kaldığını anlatmıştı. Arbavdan bir parça şöyle imiş:

Çenke çenke çenke yılan+çenke başlı kara yılan
Aktan oktan revan yılan+agın sudan mervan yılan
Sen sen yılan sen yılan+senden artık men yılan
Çıgar bolsan çık yılan+kiter bolsan kit yılan
Nuh peygamber hörmetine+yatkan yerinden tebrenme yılan
Altın başlı alayılan+bakırbaşlı sarı yılan
Sen sen yılan sen yılan+senden artık men yılan

o o o

Ali Şir Nevâî, Türklerin meşhur "yada taşı" hakkındaki folklorundan da "Fevaidül-kiber" deki bir şiirinden faydalanmıştır. Bu beyit şöyledir:

Yada taşıga kan tiykeçvagin yağkanek ey saki
Yağar yağmurdek eşkim çün bolur şerap alud

DADALOĞLU'NUN YAYINLANMAMIŞ ŞİİRLERİ

Yazan: Orhan AYDEMİR

Büyük halk ozanı Dadaloğlu'nun yarım - yamalak bulunan cönkleri; şiirlerinin tümünü vermekten çok çok uzaktır. Çünkü o yaşantısı boyunca durmadan koşuklar dizmiş, şiirler söylemiştir. Güçlü sanat yeteneğiyle, Karacaoğlu — Köroğlu doğrusunda onlardan etkilenmeden yürümesini bilmıştır. Köroğlu kahramanlığını ve Karacaoğlu lirizmini, konu bakımından kişiliğinde toplayarak, onları yeniden kendi deyişiyle diriltebilmiştir.

1785 - 1865 yılları arasında yaşadığı sanılan Dadaloğlu, bu yıllar arasındaki olayların tercümanı olmuştur. Kendi kişisel yaşantısını, yaşadığı Orta ve Güney Anadolu'nun doğal güzelliklerini, göçer evli Avşar aşiretinin Toroslar'daki zamanın hükûmetine olan isyanlarını, zamanın gidişini şiire aktarabilmiştir.

(yani: "Yada taşına kan dokunduğu — sürüldüğünde yağmur yağdığı gibi, ey saki, yağmur gibi yağın göz yaşım şaraba bulaşır").

"Yada taşı" efsanesi Türk folklorunun en meşhur ve yaygın unsurlarından biridir. Eski Türklerin inanışlarına göre "yada taşı" nı elde eden adam, bu taş ile istediği zaman yağmur yağdırır, fırtına yapar, isterse yağmur ve fırtınayı dindirebilir. "Yada taşı" kelimesini "Abuşka" lûgatı şöyle izah eder: "Yağmur boncuğu derler bir nesnedir ki ona kurban kanı sürülmekle yağmur yağar". "Yada taşı" hakkında söylenen efsaneler ve inanışlar XVI. asır Özbeklerinde ve Kırgız - Kazaklarında çok canlı olarak yaşamış olduğu tarihçiler tarafından tesbit edilmiştir. Altaylı Şamanist Türklerde son zamanlara kadar "yadacı" denilen aفسuncular bulunmuştur (bk. Abdülkadir İnan, Tarihte ve bugün şamanizm, sah. 160 - 165).

Nevâî'nin "mühakemet-ül-lûgateyn" içinde birçok kelimeler Türk maddi kültürü ve folkloruna ait kelimelerdir. Bu büyük Türk şâirinin eserleri incelenirse onun folklorlardan faydalandığı anlaşılacaktır. Bu münasebetle büyük Rus edibi Maksim Gorkiy'in şu sözünü hatırlamamak mümkün değildir: "Milletinin folklorunu bilmiyen iyi şâir olamaz. İyi şâir halkın folklorunu bilen şâirdir".

Bir çok halk ozanının ortak kaderi Dadaloğlu'nun da ortak kaderi olmuştur. Halk arasındaki sözlü söylentilere göre Dadaloğlu'nun belli bir yere bağlamak olanaksızdır. Ama benim kanımca, Pınarbaşı ilçesinin, Pazarören bucağının Çördüklü köyünde yaşamıştır. Yine de buraya bağlamak yanlıştır. Çünkü o Kayseri, Adana, Yozgat, Kırşehir ve bir çok illerde ve yörelerinde adım adım gezmiştir denebilir.

Değerli folklorcumuz Cahit Öztelli'nin ve Fevzi Gergen'in betiklerini taradım, aşağıda okuyacağınız şiirleri bulamadım. Yalnız Taha Toros'un betiğini elime geçiremedim.

Dadaloğlu'nun şiirlerinin bir kaçına karışmış "at ile güzel" karşılaştırmasını, onların en güzel çağlarını ve özelliklerini şu komasında yine belirtiyor:

I.

Hey Ağ'lar her sürem ata binilmez (1)
Ata binince de uğru boş gerek
Her güzele benim diye aldınma
Kâhkül kıvrım kıvrım eğri kaş gerek.

Yiğitin atı da kulağın diker
Güzel ığralamır da omuzun silker (2)
Kırmak keklik gibi gürlüşür kalkar
Güzele gendan da ata döz gerek.

Yiğitin atı da çabuktan olur
Güzelin yüzünde çifte ben olur
At dördünde ağam biraz çiğ olur
Güzele on dörtte ata beş gerek

Dadaloğlu'm da bunu böylece söyler
Eksiği varsa ağ'lar siz tamam eylen
Bin attı da biri yavuz olmalı
Yavuz ata uygun arkadaş gerek.

İkinci şiirinde Dadaloğlu, bir çok halk ozanının değindiği yaş destanını kendine özgü, kendinden olan bir söyleyişle veriyor:

II.

Hakkın kandilinde ben bir sır idim
Ana (i)rahmine indirdin felek.

Ağ mürekkep idim kızıl kan ettin
İnsan sıfatına döndürdün felek.

Ellisinde yaşım yarım geçti
Altmışında yolum yokuşa düştü
Yetmişinde her tebdilim dolaştı
Mertebe mertebe indirdin felek

Sekseninde senetlerim yazıldı
Doksanında her düzenim bozuldu
Yüz yaşında kemiklerim ezildi
Sabi - sübyanlara döndürdün felek

Der Dada'ım da yaktın yandırdın
Verdim ağzıma da içtim kandırdın
Son hitamı azraili gönderdin (3)
Hiç dünyaya gelmemişe dönderdin
(felek)

Avşar aşireti artık iskân edilmiştir. Dadaloğlu bu arada olan kavgaların acısı içinde sunları söyler:

İlgıt ılgıt bir yel esti Urumdan (4)
Duydum perişandır halı Avşarın.
Gam - kasavet görmes oldu serimden
Döndü gurbet ele yolu Avşarın.

Çaldırakın curaları, sazları
Avlatalım şahınları, bazları
İskân olmuş gelinleri kızları
Yine garsalandı güllü Avşarın. (5)

Ovalar, ovalar, çukur ovalar
Uçtu şahin ıssız kaldı yuvalar
Amber Ağam çeker tülü mayalar
Bozulmuş katarı, telı Avşarın.

Avşar denilende bir koca oba
Çağırsan beyleri etmiyor töbe
Al çuha üstüne boz beden aba
Kalmadı güyinen eli Avşarın.

Der Dada'ım da bu sözlerim hiç oldu
Osmanlı'da altınımız tunç oldu
Gözü kanlı arslanlarım nie'oldu
Ermedi çıkmaya eli Avşarın.

Mecit Paşa Avşarları iskân ediyor, sürüyor. Abdurrahman Paşa da Tecirli aşiretini Sehel'de (Çukurova) bir kırma getirip, yok

ediyor. Dadaloğlu yine üzgündür. Keder ortaklığı yaptığı aşiretlerin felâketi kendisini de etkiliyor. Şu şiiri diyor:

IV.

Yıkılası Hemite'nin kalesi
Gitmez oldu aşiretin belâsı
Çukurova yıkılıp vıran kalası
Çevrildi burada kaldı elimiz.

Yeter hey ağ'lar bu sitem yeter
Kurucuğa varınca guguklar öter (6)
Gelin kız kalmadı hep sayrı yatar
Sehil yerde açılmıyor gülmüz.

Üvezin yakıyor, mucuğun çökar (7)
İçilmez suların yosunu kokar
Gelin kız kalmadı hep yola bakar
Yaylâya yukarı dönsün elimiz.

Karadik'ten öte Varnin düzü
Oturmuş beyler de ediyor sözü
Fettah'lı beyler yok kim'edek razı
Enden enden kırık bizim kolumuz.

Arabistan atlarına binerdik
Al kaputu ak kendire atardık
Her birimiz bir orduya yeterdik
Alışkan tüfektir bizim zorumuz.

Kavrak'a varınca semek dönerdi
Genişleyip su çatma konardı
Hah deyince bin gök atlı binerdi
Mertlik köprüsünden geçer yolumuz.

Dadal der Erciyes erenlerin yatağı
Bayazıt'lı kolumuzun tutağı (8)
Ahar dağı yaylâmazın eteği
Yaylâya yukarı dönsün elimiz.

Gelecek yazımda Dadaloğlu'nun bir-kaç şiirini daha sunacağım. Daha bulursam bu seriyi sürdüreceğim.

(1) Sürem : Zaman, (2) İğralanmak : Salınmak. (3) Son hitamı : Sonunda. (4) Urum : Yâd el (Eskiden İç Anadolu'ya denirdi). (5) Garsalanmak : Örselenmek, karışmak. (6) Kurucuğ : Andırın'ın Osmaniye tarafı. (7) Mucuk, Üvez : Isıran güvemsî sinekler. (8) Bayazıt'lı : Maraşlı aşiret.

Gelenek ve Görenekler:

ILGIN'DA SAYA

Yazan: Haydar CENGİZ

Saya (saye, sayı) gecesi diye, Ilgın'da kapı kapı dolaşarak un bulgur vs. gibi aynı veya nakdi yiyecek ve para toplanılan güne denir.

Eskiler, zemherinin (erbainin) 27 sinde yıldız sıçrar derler. Bu geceyi milâdî tarihe şöyle tahvil edebiliriz:

Eski takvim: Hızır (Hodirellez, "6 mayıstan — 7 kasım" kadar.) Kasım: (8 kasımdan — 5 mayısa kadar) olan günlerdir.

Zemheri kasımın 45 gün sonra başlayıp 30 ocağa kadar devam eder. Yani: Zemheri = 22 aralık — 30 ocak arası. Zemherinin 27 si (18 OCAK) a rastlar.

Yıldız sıçradığı gün (18 ocak) kış yarısı, saman - yem - yiyecek yarı derler atalar. Bu günde; saman, yemi, yiyeceği yarıyı geçenler bunları takviye etmelidir, aksi takdirde aç kalma tehlikesi vardır. Yıldız sıçradıktan sonra taş - taşa kuytu olur, derler. Yani ayaz eskiden tepeden geldiği halde yıldız sıçramasından sonra soğuk yandan estiği için iki taş arasındaki ekinleri soğuktan korumuş.

Yıldız gününde Ilgın'da gençlerin tertiplediği mutad geceye geçmeden evvel bu günün ehemmiyetini belirten kısaca iki rivayeti anlatalım:

Çok eskiden yiyeceğini içeceğini dağdan taştan temin eden, dağlarda yaz kış uryan gezen bir yiğit varmış. Kışın çok soğuk günlerinde ısınmak için sırtına kocaman bir taş sarıncı nereden giderse o taşı da sırtında götürmüştü. Yıldız sıçrayınca taş taşa kuytu olduğu için sırtındaki o taşı atarmış.

Büyükler adı geçen gün için: "Şimdiden geri (sonra) dağlar misafir kabul eder" derler.

İkinci hikâye:

Zemheride padişahın oğlu maiyetiyle av çıkar, şehzade bir geyiğin ardına düşer ve arkadaşlarını kaybeder. Kafile akşam ormandan şehzadesiz saraya dönmeye mecbur kalır.

Padişah oğlu için askerleri seferber eder. Lâkin askerler de saraya elleri boş dönerler. Bu sefer padişah müneccimleri huzura çağırır. Müneccimler:

— Padişahımız, bugün zemherinin 27 si'dir, yıldız sıçrayacak. Oğlunuz gece yarısına

kadar tahammül edebilirse korkmayın, saraya yarım döner, derler.

Hakikaten şehzade geceyi bir siperde geçirir, sabaha karşı salimen saraya döner.

Şimdi de (Saya Gecesi) nin Ilgın Folklorundaki yerini belirtmeye çalışalım:

Yıldız sıçrayacağı gün, gündüzden 18 yaşımdan aşağı çocuklar bir mahalde toplanarak akşam yapılacaklar için gavil kurarlar. Heybeler tedarik edilir, koyun kuzu çanları bulunur. Akşam yemeğinden sonra çocuklar mahallenin bir meydanında toplanırlar. Çocuklardan irileri heybeleri boyunlarına geçirirler, daha küçükleri de ellerine birer kerek (çan) alırlar, başları ev ev dolaşmaya. Gündüz gavilinde, gavilci başı; saya tekerlemesini iyi okuyabilen kaabiliyetlilerden birini "SAYACI BAŞI" olarak seçer. Kaabiliyetlilerinden kelimesi acayip gelmesin. Zira saya tekerlemesini yüksek sesle ve bir nefeste okumak lâzımdır. Şart bu olduğuna göre, elbette ki tekerlemeyi bir nefeste okuyan az bulunur.

Bu, heybeli, çanlı topluluk, bir kapının önüne gelir. Gavil başı kapıyı çalar. Sayacı başı tekerlemeyi bir nefeste (arada hiç nefes almadan) söyler:

Saya saya salı beye
Dört ayağı nallı beye
Sayacı geldi duyduunuz mu?
Selâmını aldınız mı?

Ne kaldı ne kaldı
Kırk elli gün kaldı
Kırk elli gün geçelim,
Yozdan sağmalı seçelim.

Ak koyunun ağı var
Yüreğinde yağı var
Sağına yattı sızladı
Soluna yattı kuzuladı

Ala bele kuzusu
Tırnağında yazısı
Dam başında boyunduruk
Dura dura yorulduk

Çaydan deşirdiğiniz para olsun
Oğlunuz kırmaz beş olsun
O da yanınıza eş olsun

Verenin altın perçemli bir oğlu olsun,
Vermeyenin kel başlı kör gözlü bir kızı olsun.

MEHMET ÖNDER VE KONYA HALKBİLİMİ

Yazan: Ali Rıza ÖNDER

Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti olarak tarihe geçmiş olan Konya, birçok yönlerden olduğu gibi halk bilim yönünden de büyük önem taşımaktadır.

Konya'da halkbilim araştırmaları, Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır. 1926 da basılan ve Mehmet Ferit Uğur ile Sadettin Nüzhet Ergun tarafından hazırlanmış olan "Konya Halkiyat ve Harsiyatı" adlı eser, bu alanda bildiklerimizin ilkidir.

Daha sonra İsmail Zühtü adında Konyalı genç bir öğretmen, Konya gazetelerinde yayımlanan yazılarında çevresinin halkbilim konularına yer vermiştir. Naci Fikret Başta, "Yeni Fikir" adlı dergisinde ve Konya gazetelerindeki yazılarında bu alandaki çalışmalarını

O da yuvarlansın tandıra düşsün.

Yıldız sığırdı meleğin kuzularını.

— Meeeel. . . .

Son mısralarda çanlar çalmır, çocuklar hep bir ağızdan uzunca bir meee!.. çekerler. Daha sonra kapı açılır, evvelden hazırlanan un, bulgur, yağ, yumurta vs. verilir. Vermeyenler için tekerlemenin beddua kısmı caridir.

Böylece ev ev dolaşarak heybeler dolurur. Sayacı başı tekerlemeyi bir nefeste söyleyemezse kapı açılmaz. Evden de bir şey verilmez. Sayacı tekerlemeyi bir defa daha tekrar ederek bir nefeste söylemeye çalışır. Aksi halde gavil başı sayacı başını değiştirir. Malûm yiyecekler paylaşılırken gavil başı ile sayacı başının hisseleri daha çok olur.

Saya toplama işinde son yıllarda çocuklar tekerlemeyi tek nefeste söyleyememektedirler. Buna rağmen evlerden yine saya verilmektedir.

Saya gecesinde bütün mahallelerde ayrı ayrı saya grupları dolaşır. Her grup kendi mahallesinden dışarıya çıkmaz.

İlgin'a 18 km. mesafedeki ARGITHAN'da, Saya Gecesi'nde çocuklar damlara çıkar, bacadan ipe bağlanmış bir çömlek sarkıtırlar. Çömlek ocağa inince de bir ağızdan (Lü Lü Lü Lü..) çekerler. Çömlek bacadan boş çıkarılsa, çocuklar kerpiç bacayı yıkıverirler de.

ortaya koymuştur.

Bunlardan başka, Mehmet Zeki Dolbay adlı bir öğretmen, Silileli Şâirler ve diğer Konya halk şâirleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Öğretmen Kemal Akça da "Silileli Şâirler" adı ile bir kitap yazmıştır. İhsan Hınçer ile birlikte İstanbul'da "Folklor Postası" adlı dergiyi çıkarmışlardır. Bu konudaki yayınları, "Türk Folklor Araştırmaları" dergisi ile sayın İhsan Hınçer devam ettirmektedir.

Mehmet ÖNDER

Konya halkbilimi ile uğraşan imzalar arasında, İbrahim Aczi Kendi Hamdizade Abdülkadir Erdoğan, Muzaffer Erdoğan, Memduh Yavuz Süslü, Afif Evreni ve Celâlettin Kişmir'i de anmak gerekiyor.

Seyit Küçükbezirci ile Selçuk Es de Konya halkbilimi üzerine zaman zaman yazılar yayımlayan araştırmacılarıdır.

Bunlardan başka, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı, Rauf Yekta Bey zamanında diğer Anadolu bölgelerinde olduğu gibi Konya çevresinde de müzik derlemeleri yaptırmış ve Konya Türkülerini de toplamıştır. Anadolu türkü derlemelerine ilişkin olan onbeş defterden ikisi, Konya'ya aittir. Bu defterlerde yetmişen fazla Konya türküsü bulunmaktadır.

Bu yazımızda, Konya halkbilimi üzerinde

ARAŞTIRMALARI

emek ve eser vermiş bilim adamlarımızdan Mehmet Önder'in çalışmalarını özetlemek istiyoruz:

Mehmet Önder, 1926 yılında Konya'ya bağlı Çumra ilçesinin Karkın Köyünde doğmuştur. Babası Mevlüt Önder, çevresinde, uyanık ve olgun bir kişi olarak tanınmaktadır. Anası Huriye Hanımdır. Mehmet Önder, ilk, orta ve lise öğrenimini Konya'da yapmıştır.

Bir aralık İstanbul Hukuk Fakültesinde okuduktan sonra Ankara Dil ve Tarih — Coğrafya Fakültesi Tarih bölümüne kaydolunarak 1949 da yüksek öğrenimini burada bitirdi. Lisans sertifikasını sanat tarihi üzerinden yaptığı için aynı yıl içerisinde Mevlâna Müzesi'ne asistan olarak atandı. 1954 yılında Konya müzeleri ve Mevlâna müzesi Müdürlüğüne yükseldi. Doğu dillerinden Farsça ve Batı dillerinden Fransızca bilmekte olması, bu alandaki görevini kolaylaştırmaktadır. 1957 de Almanya'da, 1959 da İran'da aylarca süren müzecilik çalışmalarına katıldı. 1962-1963 yıllarında bir yıl süre ile Paris'te kalarak bu konudaki uzmanlığını artırmıştır. Bir aralık Suriye ve Lübnan'da, 1961 de ise Kıbrıs'ta, yine araştırma ve incelemelerinde bulunduğunu görmekteyiz.

Yazı hayatına 1942 yılında başladı. Çeşitli konularda ikibini aşkın yazısı yayımlanmıştır. Bu yazının hazırlandığı güne kadar basılmış kitaplarının sayısı yirmialtıdır. Konya'nın zengin kültürü içerisinde yoğrulmuş olan Mehmet Önder, Konya gazete ve dergilerinde, meslek içi ve meslek dışı birçok konularda yazılar yazmıştır. Bu gazte ve dergilerin başlıcaları şunlardır: Yeni Konya, Yeni Meram. Babalık gazeteleri, Konya (Hal'kevi dergisi), Bizim Yavla, Çağrı, Anıt derçileri. Bunlar yanında, İstanbul'da çıkan Folklor Postası. Türk Folklor Araştırmaları ve Türk Yurdu dergileri ile Ankara'da çıkan Hisar ve Türk Etnoğrafya dergilerinde, Konya halkbilimi üzerine yayımlanan yazıları üç yüzü aşmıştır. Halkbilim konularına ilişkin yazılarını ileride bir kitap olarak bastırıp yayımlamağı düşünmektedir.

Maddi kültür belgelerimiz olan etnoğrafya üzerinde de çalışmakta ve elde ettiği değerleri Mevlâna Müzesi adına derlemektedir. Mehmet Önder bu çalışmalarına dokunan 10 Eylül 1963 günlemlı mektubunda şöyle demisti:

"Sanırım, Anadolu'nun en karakteristik etnoğrafya müzesi de birkaç yıl sonra Konya'da açılacaktır." Bu müzeyi, Konya müzesi Etnoğrafya bölümünün hizmete girmesi ile, şimdiden açılmış sayabiliriz.

Batılı bir anlayış ve yöntemle durmadan çalışan Mehmet Önder, tarih ve eski eserler alanında hiçbir fırsatı kaçırmadan yeni yeni bilgiler toplamakta, bunları değerlendirmekte, inceleme ve araştırmalarını ilk imkânda yayımlayarak halkoyuna sunmaktadır. Bu çabaları arasında, yüzyıllar geçtikçe daha büyük ve derin bir ilgi ile aranan ve anılan Büyük Mevlâna'nın kişiliği, düşünceleri ve yaşantısı üzerinde yeni bilgiler vermekte oluşu gözlerden kaçmamaktadır.

8 Nisan 1964 de, Konyadaki görevi üzerinde kalmak koşulu ile, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne atanmış olan Mehmet Önder'in bu yorucu ve çok önemli görevinde de başarılı sonuçlar elde etmesini bekliyoruz.

Yayımlanan eserlerinin listesi şudur:

1 — Seyahatnamelerde Konya	1948
2 — Konya Matbuatı Tarihi	1949
3 — Konya Rehberi	1951
4 — Konya Maarifi Tarihi	1952
5 — Mevlâna (Hayatı-Türbesi)	1953
6 — Milli Mücadelede Konya	1953
7 — Sivash Ali Kemali, Hayatı, Eserleri	1954
8 — Konya Çeşme ve Şadırvanları	1955
9 — Mevlâna Türbesi	1955
10 — Mevlâna ve Türbesi	1956
11 — Tarihi — Turistik Konya Rehberi	1956
12 — Mevlâna Şiirleri Antolojisi (1 ve 2. baskı)	
13 — Mevlâna'nın Konyadaki evi ve medresesi	1956
14 — Mevlâna'nın Sandukası	1958
15 — Konya And Mevlâna (İngilizce)	1958
16 — Mevlâna Müzesi Rehberi (I. ve 2. baskı)	1959 — 1962
17 — Mevlâna Und Sein Mausoleum (Almanca)	1959
18 — Gönüller Sultanı Mevlâna (I. ve 2. baskı)	1959 — 1961
19 — Konya Camileri	1960
20 — Karatay Çini Eserler Müzesi Rehberi	1961
21 — İnceminare Taş ve ahşap eserler Seksiyonu Rehberi	1962

YOZGATLI SEYRİ

Yazan: Mahmut İŞITMAN

Seyrî, Yozgat'ın eski ve köklü ailelerinden olan Kurra Zadelelerinden. Seyrî'nin büyük dedesi 1779 senesinde Çapan Oğullarından Mustafa ve Süleyman Beyler tarafından Yozgatta yaptırılan (Çapanoğlu Camii) ne imam olarak getirilmiş; âlim, fazıl bir zat imiş. Seyrî'nin babası Hacı Ahmet Efendi bu cami imamının oğludur. Hacı Ahmet Efendi de zamanının en yüksek tahsilini yapmış bilgin bir zat imiş. O da oğlu Seyrî'yi iyi yetiştirmiş, medreseyi bitirtmiş, kuvvetli bir hafız yapmıştır. Seyrî'nin esas adı Derviş'tir. (Kurra Zade Derviş Efendi) birinci cihan savaşı içinde 65 yaşlarında iken Yozgat'ta vefat etmiştir. Buna göre Seyrî 19 uncu yüzyılın ortasında Yukarı Nohutlu mahallesinde doğdu. Kendisi meydan şâiri idi. Eserlerini halk ve divan edebiyatı tarzında yazmıştır. Diğer Saz çalan şâirler gibi diyar diyar gezmemiş, yalnız Yozgat'a gelen ve civarındaki şâirlerle tanışmış, onlarla imtihan olmuş ve muhitinde iyi bir isim yapmıştır. Yozgat Balkan harbine kadar okul ve medreseleriyle bir kültür yuvası idi. Çeşitli bilgiler verilirdi. Bu meyanda Saz, söz, eğlenceler de yapıldı. Anadolu'da yetişen bir çok gezici Saz Şâirleri bu havası su'yu ve ticareti bol olan şehre gelir aylarca kalırlar, muamma asar imtihan olurlardı. Yozgat'a gelen şâirler arasında âşık Emrah, Nuri, Pesnedî, Ceyhunî'yi sayabiliriz. Zaten 200 sene evvel Yozgat'ın şimdiki yerinde (Yozgat Köyü) diye bir köy varmış. 18 inci asırda Çapanoğullarının şehri kurması ile bu köy çok büyük inkişaf göstermişti. Balkan

- 22 — Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz) 1962
 23 — Konya Efsaneleri 1963
 24 — Les Musees de Konya (Fransızca) 1964
 25 — Güldüren gerçek (Nasrettin Hoca'nın Hayat Hikâyesi) 1964
 26 — Aydınlık Kapısı (Şems Tebrizi — Hayatı — Fikirleri) 1964

NOT: Yazarın Konya ve Mevlâna'ya dair olmayan diğer kitapları ile ilim dergilerinde yayımlanan Türkçe ve yabancı dillerdeki ayırbaşlımları, bu listeye alınmamıştır.

harbinden sonra Saz Şâirleri geleneği de yavaş yavaş unutulmaya başladı. Seyrî'ye ait pek az eser bulabildim. Zaten Yozgat şâirlerine ait tarihi vesikaları bulmak pek mümkün değil. Sebebine gelince: evvelce hükümet konağı yanmış; resmî kayıtlardan tapu, nüfus, şer'îye ve mahkeme sicilleri kül olmuş, bazı hususî kütüphanelerdeki, meselâ (Çapanoğlu Edip Bey'in) evindeki buna dair eserler isyan hâdisesi sonunda yanmış. Demirli Medrese kitaplığında bulunan yazmalar ki bunlar içerisinde çok eski Yozgat şâirlerinin şiir mecmuaları, Divanları, ilmi eserleri tasfiye sırasında ellerde kalmış, şehir içindeki mezarlıkların kaldırılışı sırasında taşlar üzerindeki emsalsiz mersiye'ler o zamanki belediye reislerinin bilgisizlikleri yüzünden bir müze yapılarak saklanmamış, kaldırım ve binalara temel taşı olmuştur. Bu sebepten 35 sene evvel başladığım bu işe benden daha önce bir meraklı çıkıp da bulabildiklerini derleseydi malzeme itibariyle daha zengin olacaktık. Yozgat şâirlerine ait eserlerden pek azı matbuata intikal etmiştir. 1928 senesinde Yozgat'ta Müddeiumumi (Savcılık) yapan ve sonra Kayseri Meb'usu olan Ahmet ismindeki bir zat, şahıslarda ve evlerde kalan yazma kitap ve cönk'leri, kimini okuyup iade etmiş, kimini az bir para ve kimini de nüfuzu ile almış ve Yozgat'tan çekilip gitmiştir. İşte son kalan eserlere de Ahmet bey tirpan atmış ve matbuata intikal ettirmemiş, yalnız koleksiyon yapmıştır. Ölümünden sonra ailesinin bu kitapları sattığını öğrendim. Yozgat'a ait eserleri elde edememenin son sebeplerinden biri de: cumhuriyetin ilân ile Ankara, Kırıkkale, Yerköy'ün büyük bir hızla büyümesi ve iktisaden ilerlemesi Yozgatlıları buralarda yerleşmeğe mecbur etmiş ve bugün eski ailelerden pek azı Yozgat'ta kalmıştır. Bu olaydan dolayı ailelerden bilgi toplamak zorlaşmıştır. Fakat her güçlüğü rağmen ev ev, köy köy dolaşarak şahıslara başvurup bu unutulmuş ve yere dökülen kıymetleri ulaşabildiğim kadar toplamağa çalıştım. İşte Seyrî de bunlardan bir tanesidir. Eserlerini ve hayatını Edebiyat âleminde ilk defa tanıtmış olmak sevinci ile zevk duyuyorum.

ARAŞTIRMALARI

yorum.

I

Kırmızı güllerin ruy'î sürhinde
 Goncalar misali allanıyor yâr
 Kâkül'ü amberin üstün aşağı
 Uç vermiş perişan sallanıyor yâr
 Karyola içinde şive çakarken
 Beyaz gecelikler canlar yakarken
 Uykudan uyanmış mahmur bakarken
 O beyaz gerdanın ballanıyor yâr
 Seyriyâ kimin var çeşm-i ejderi
 Cana kastetmekte daim neşteri
 Pazar-ı hüsnünde gezen müşteri
 Sevda baytarına nallanıyor yâr

II

Tomurcuktan taze bir gül bitirdim.
 Hâr olup yaprağı soldu vah eyvâh
 Koklama çağında elden yitirdim
 Felek bir lu-b ile aldı vah eyvâh
 Bakmaya kıymazdım gül yüzlerine
 Candan âşık idim dil nazlarına
 Aslâ doymaz idim bal sözlerine
 Şimdi rakip ayı saldı vah eyvâh
 Seyrî bu sırrımı nadana demem
 Hünkârım ver iken asla gam yemem
 Kimseden kimseye şekve eylemem
 Bu dert bana benden oldu vah eyvâh

III

Âşkın şarabını ver nuş edelim
 Lezzeti artmakta halâ dildedir
 Nefsi zebun edip medhûş edelim
 Teyfi tevhid lâ ve illâ dildedir.
 Rah-i hakikatta bul bir mürşidi er
 Gılâfından çeküb tığ ile teber
 Nefsin cerisini kes birer birer
 Zahirde görünmez kavga dildedir.

IV

Seyrî Didar gibi olur mu lezzet
 Lezzet derununda nice muhabbet
 Muhabbeti mecbur edenler elbet
 Ülfet-i ezkârı mevlâ dildedir.
 Kangı bağın mahsulüsün ciğerim
 Servi kametlisin nazik fidan yâr
 Çoktanberi hasretliğin çekerim
 İkrarını ağyarlarla eden yâr
 Ağyarlar yanında ahdın güderken
 Cevrettin gelirken hem de giderken
 Ben uğruna canım feda ederken
 Bilmem dargınlığın bana neden yâr
 Ruz-i şeb kalmışım mihnnet içinde
 Neler çektim neler firkat içinde

Koydun bu Seyrî'yi hasret içinde
 Melûl mahsûn bırakıp da giden yâr

V

Bu dar-ı dünyada hak-kı ibadda
 Haklaşmak, maşmaklık güzel olmaz mı?
 Fasih, belîğ, kâmil şâir üstadla
 Dahlaşmak, maşmaklık güzel olmaz mı?
 Müşar-i bilbenan mergublar ile
 Can arzu ettiği matlûplar ile
 Gerdeni muattar mahbuplar ile
 Koklaşmak maşmaklık güzel olmaz mı?
 Kaldın mı Seyriyâ telâş içinde
 Vuslat arzusuyla kan yaş içinde
 Pirhensiz birlik furaş içinde
 Sıklaşmak maşmaklık güzel olmaz mı?-

VI

Bu gün ben bir civan gördüm ey aziz
 Can evimde mihmanıma benziyor
 Dudak, ağız, burun, sima da leziz
 Dişleri dürrü mercanıma benziyor
 Ayaklar alışı, yosma gelışı
 Naz ile gülüşü canlar yakışı
 Şarhoş salmış mahmur bakışı
 O gözleri mestanıma benziyor
 Lebinin ırmağı, gonca yanağı,
 O kalem parmağı gerdan kaymağı
 O sadef turnağı sükket dudağı
 O kamet-i fidanıma benziyor
 Bin naz ile Seyrî veçhinin nur-i
 Kamet-i arârı leb-i sükket
 Cilveli bir peri hasıl her yeri
 O Yusuf-u kenanıma benziyor

VII DİVAN

Ey dilârâ ahvalimi cânâna bildir bak ne der
 Ruhları âl gözleri mestane bildir bak ne der
 Varma destursuz huzur-u yâra Allahâşkına
 Doğrusun söyle mürüvvetkâna bildir bak ne der
 Çaresiz kaldım taâbim çaresâz eyle bana
 Başın için Lokman'a bildir bak ne der
 Gezsem takrir ile başın için ey bad-ı sabâ
 Merhamet kâni olan Sultan'a bildir bak ne der
 Dertli Seyrî'nin vücudunu leb'in eyler harâb
 Var yürü derdimi ol şeh-i huban'a bildir bak ne der.

Aşağıdaki kitabı ölümünden pek az evvel
 şimdi Ankara Avukatlarından İsmail Hakkı
 Yücel'in ilk okul defterine yazmıştır.
 Nasihatim sana ey nur-u basar
 Tembellik eyleyip olma derbeder
 Deme kış yaz, daim oku yaz
 Kî akranın içinde olası mûmtaz.

AFYON'UN ORTASINDA KAL'ASI TÜRKÜSÜ

Yazan: Ali YARŞI

Bu, bir Afyon türküsünün ilk mısraadır. Uzun zamandan beri incelemesini yaptığım bu türkünün hangi köyde yakılıp söylendiğini bir türlü bulamadım.

Türktide adı geçen, Büyük ve Küçük Kalecik köylerine gittim. Sordum soruşturdum; hattâ, Büyük Kalecik Köyünde "Veli Ağa" de dikleri oldukça yaşlı zurnacı :

— A. Benim çocukluğumda bu türküyü söylerlerdi, fakat; vallahi kim yakta bilmiyorum.

Dedi.

Rahmetli Hocamız Edip Ali Bakı dahi o kadar araştırmalara rağmen bulamadığını her seferinde bana söyler, dururdu.

6 + 5 = 11 hece veznindeki bu Afyon Türküsünü aşağıya alıyorum.

Afyonun Ortasında kalası

Üzerinde vardır kızlar kulesi
Zümrüt gibi yeşillenmiş ovası

Ay karanlık bulamadım yolumu
Felek kıldı kanadımı kolumu

Kalecik'ten ayva gelir nar gelir
Ben de sandım meyhaneden yâr gelir
Parmağına hatem yüzük dar gelir

Ay karanlık gece vurdular beni
Yârın yazmasına sardılar beni

Afyon saz hanendelerinden Hulûsi Yamaner, Cemal Altunigne, Ekrem Taşkan-sel, Hulûsi Arık, İhsan Doğan, Hafız Abdullah Uluçelik ve Hafız Nazım Bursalı bu meşhur türküyü okumadan ve çalmadan edemezler. Bu türkü, Abdullah Uluçelik'ten alınmıştır.

ARSLANA BİNME, DUVARI YÜRÜTME KERAMETİ

Yazan: Malik AKSEL

Bir vakıtlar Padişahların dünya saltanatı yanında tarikatlerin din saltanatı âdeta her alanda kendini gösteriyordu. Tarikat büyüklerine Sultan, Hünkâr, Padişah, Şah denildiği gibi bu unvanlar turalar, taşlarla da belirtilirdi.

Veliliği azımsayan tarikat büyükleri içinde daha ileri gidenler, dünya saltanatı ile din saltanatını birleştirenler de bulunurdu, bunlardan biri şüphesiz Şah İsmail idi. Kendisinde şahlıkla şeyhlik birleşmişti.

Bektaşiliğin yeniçerilik üzerinde olan etkisi ile zaman zaman padişahlara bile meydan okumalarına vesile olurdu. Tarikat Piri Hacı Bektaş-ı Veli veya Balım Sultan birer batın padişahı idiler. Postları taht, hırkaları hil'at, bayrakları alemdi. Mehter gibi gülbankleri vardı. Aslında bir çeşit askerî teşkilât üzerine kurulan bu tarikatta her şeyden önce bir nizam göze çarpardı, ayrıca ordu üzerinde mânevî etkileri de büyüktü. Hattâ bazen padişahların gücünden çok bunların ke-

rametleri söylenirdi. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli'nin kükreyen arslanları kuzu gibi yumuşatması, Balım sultanın büyük bir kara yılanla bir arada bulunması, Ahi Evrenin ejderle beraber bir odada kalması da bunların mânevî güçlerini açıklar.

Bütün bunların halk dilinde, Vilâyetnâmeler, menakibnâmeler, veya fütûvvetnâmelerde türlü söylentileri vardır.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin en önemli ve en çok tekrarlanan, hatırlanan kerameti duvarı yürütmesidir. Söyle özetlenebilir:

Hünkâr Suluca Karahöyüğe uğradığı zaman her taraftan kendisini karşılamaya çıkanlar arasında Akşehir'den Seyit Mahmut Hayranî de vardı. Bu da üç yüz müridi ile Akşehir'e çıka gelir. Ayrıca bir arslana biner, yılanları kâh kamçı, kâh yular gibi kullanır, böylece Hünkâra görünür. Hünkâr da; o, canlıya bindi ise biz de cansıza bineriz" der. Kızılca Halvet yanında bir kaya üstüne seccadesini serip kuş gibi revan olur. Mahmud-u Hayranî bu

Mehmet Hulûsi imzalı (Hicrî 1301'de İstanbul'da basılmıştır. Taşbaskısı. "Hacı Bektaş Veli Hazretleri, Karacaahmet Sultan Hazretleri."

heybetli manzarayı görünce utanıp arslandan iner, yılanları yabana atar. Yüzünü yere koyup ellerini ayaklarını öper, niyaz eyler, ki bu kayaya Akşehirde Teke Kaya derler.

Bindiğin divar emrinle yürüdü
Mucizatın üstümüze bürüdü
Dağı taşı hep beraber sürüdü
Bahri kerametsin ey Hacı Bektaş

Emrah

Bu motifin asıl Karaca Ahmet Sultanla olanı halk arasında yaygın bir haldedir. Yalnız Karaca Ahmet Sultan bir değil birkaç tanedir.

En önemlisi, meşhur İran Şahının oğludur. Cezbeye tutulup Rum ülkesine geldiği Akşehirde bir yerde kaldığı rivayet olunur. Buna Horasan eri diyenler de vardır. Hacı Bektaş-ı Veli ile karşılaşmış, onun müridi olmuştur. Bu iki Veli'nin karşılaşma sahnesini 1901 hicri tarihinde İstanbulda Kazancılarda matbaası olan Mehmet Hulûsi adında bir halk ressamı çizmiştir. Bu konuda en güzel resmi de budur. Divar üzerinde elinde teşbih, kaplan postu da arkasında elleri çaprazlama vعد içinde müridi görünür.

Karaca Ahmet Sultan ise yılanları kamçı yapmıştır; Arslan üzerindedir.

Aynı şekilde yine Hacı Bektaş-ı Veli ile Ahmet Rufâi'yi karşı karşıya getirirler. Burada yine Hacı Bektaş divarı yürütmektedir. Ahmet Rufâi de arslan üstündedir. Her iki Veli'nin de zaman ve mekân bakımından birbirlerinden uzak bulundukları da bir gerçektir.

Arslana binip yılanı kamçı diye kullanma tarikatlerde çok geçen bir motiftir. Nitekim yine Ebu Yezit de arslana biner ve yılanı kamçı diye kullanır. Bu olayın türlü örnekleri var, bunlardan biri de şudur: "Derviş Beyazî 12 aşiretin ağalarını bağında toplayarak bu seyitlerden kerametler ister, Bunlardan Şah Mansur divarı yürütür, Hacı Kureyiş ile Derviş Beyazî ekmek fırınında ateşe girerler, Sultan Alâettin bunların kerametlerini seçerelerine yazıp soylarını tastik eyler (1).

Eşelenirse bu motifin bir çeşidini Türk esatirinde buluruz: Şöyle ki eski Türklerde karanlık tanrısı Erlikhan'ın kara bir ata binip, kara yilandan bir kamçısı vardır. Bu yılan neyi dile getirir neden ele alınır. Kutsal

kitaplara göre Adem peygamber cennetten sadde Havva ile çıkmamış yılanla beraber kovulmuştur. Şu halde yılanın insan üzerinde önemli bir etkisi var demektir. Ehli Fütüvvetin (Şet) bağlaması bu macerayı unutmamak içindir, derler.

Bununla beraber birçok tılsımlara da yılanın karıştığı muhakkaktır.

Yine (Hazreti Ali veya Cebrail elinde kamçı ile gökte bulutları sürerken kamçı şakırdasından yıldırım sesi, bulutların çarpışmasından gök gürültüsü işitilir) diye bir inanış vardır.

Masallarda canlıya binip göklere uçma düşüncesi eskidir, Kafdağına insan taşıyan Zümrüdüanka, ayrıca şamanların Barak'ı Müslümanlığın Burak'ı birbirine benzer.. Bu gün dahi Anadolu'da bazı köy ve yer adları Barak şeklindedir..

Arslana binip ele yılan alma motifi müslümanlıktan çok önceki çağlara gider.. Hattâ Mısırlılara ulaşır, Şemsettin Sivasî'nin tezki-retülhikem Fî tabakatülümem adlı eserinde Mısırdaki kâhinlerin her biri "ibadet ettikleri kevakebe münasip bir nesneye binip önünce davul zurna ile, oyunlarla gelirlerdi, bazisi nur içre dalup şaşaalarından bakılmazdı, bazisi arslana binüp yilandan bir kamçı ele alırlardı. Padişahlarına (Firavunlara) ahvali arz edüp münasibi ne ise cevap verirlerdi."

(1) Varto tarihi.

7. HALK OYUNLARI BAYRAMI

"Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi" tarafından Ağustos 1964 de iki ayrı program halinde 7. Halk Oyunları Bayramı yapılmış, bu bayrama bir iki topluluk hariç, geçen yıllardaki bayramlara katılan ekipler istirâk etmiştir.

Bayram, geçen yıllara göre daha fazla ilgi görmüş ve gelir sağlamıştır. Zira İstanbul'lu seyirciler, bu bayrama katılan Hindistan, Romanya ve Yugoslavya oyun topluluklarına büyük alâka göstermiştir. Yabancı toplulukların oyunlarındaki beraberlik ve âhenk ile giyimlerindeki incelik ve temizlik dikkatini çekmiştir.

T F A

Deyimler:

KARS'TA, SİĞİR YAŞ VE DIŞLARI ÜZERİNE

Yazan: Mürsel KÖSE

Bu yazımızla Kars halkının toplum hayatında yaşattığı engin folklor hazinesinden bir tutam sunmuş olacağız.

Atalarımız, dedelerimiz bu yaylalarda yüz yıllar boyunca hayvan beslemişler. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi, hayvancılık alanında da nice töre ve gelenekleri kuşaktan kuşağa iletmışler. Her gelen kuşak, bu ata geleneklerini almış, olduğu gibi sürdürmüş ve sürdürmektedirler.

Burada sayfaların elverdiği ölçüde, halk

arasında, bir kısım hayvanların, yaşlarına göre nasıl adlandırıldıklarını ve bu konuyla ilgili bazı deyimleri belirtmeğe çalışacağız.

1 — DANA, BUZAĞI Doğduğu gündən başlayarak, bir yaşını dolduruncaya dek, ineğin yavrusu "DANA" diye adlandırılır. Buna "BUZAĞI" ve "BUZOV" diyen Kars köyleri de vardır.

2 — MOZİK: Dana bir yaşını aştıktan sonra, iki yaşını dolduruncaya dek geçen zaman içinde "MOZİK" adını alır, ya da "MOZİK — DANA" denir.

3 — Yine bazı köylerde bu mozik dana'ya "DAMDAN ÇIKMA", bazı köylerde de "YAŞAR" adı verilir.

Buraya kadar verilen adlar erkek ve dişi için aynıdır. Bundan sonraki yaşlarda erkeklerle ayrı, dişilere ayrı adların verildiğini görüyoruz.

4 — GEMLİK: Erkek mozik iki yaşını aştı mı, üç yaşını dolduruncaya kadar "GEMLİK" adını alır. Artık "KOŞUM HAYVANI" olarak kullanmaya adaydır. Bütün bunlar o yaz burulup, buğalıktan kestirilirler.

"Gemlik" demek; gem (=döven)e koşulabilir demektir. Gerçekten hayvan o yılın sonbaharında, harman zamanında ikibuçuk yaşlanmada olur ve hafif olduğu için ilk defa harmanda GEM'e koşularak boyunduruğa alıştırılır. O yıl gemden başka şeylere koşulmazlar. Çünkü gövdeleri daha körpe ve gelişme çağındadır. Ağır yükte ezilirler.

5 — DÜGE - DÜVE: Eğer hayvan dişi ise, ona, gemlik değil "DÜGE" adı verilir. Bunlara aynı zamanda "BUĞA - BASAN" ya da "BUĞA - BASAR" da denir.

6 — TOSUN: Üç yaş ile dört yaş arasındaki sığırın erkek olanlarına "TOSUN" denir. Bu yaşlarda olup birbirine benzeyenler "eşleştirilirler" ve zaman zaman "koşum" a iyice alıştırılabilmek için, boş araba vb. gibi, geme nazaran daha ağır şeylere koşulurlar. O yaz, ilk olarak, ayakları da nallanır.

7 — DOĞAR: Normal olarak dört yaşındaki bir dişi sığır, ilk doğumunu yapar. Bundan dolayı, erkek olsun dişi olsun, dört yaşını aşınca artık "DOĞAR" diye adlandırılırlar. Buna göre dört yaşındaki bir sığır "BİR DO-

KARS'IN FETHİNİN 900. YILI K U T L A N D I

KARS'ın Selçuklular tarafından fethinin 900 üncü yıldönümü 16 ve 17 Ağustos 1964 günlerinde Kars'ta büyük törenlerle kutlanmıştır. O gün saat 9 da belediye salonunda tebrikler kabul edilmiş, daha sonra büyük kutlama töreni başlamıştır.

Törene, Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem ile Vali, Belediye Başkanı, Üniversiteler temsilcileri, askerî ve mülkî erkân, Kars Tanıtma Derneği ve Fethi Kutlama Komitesi üyeleri ve binlerce Kars'lı katılmıştır.

Saat 10,05 te top atışlarıyla İç Kaleye bayrak çekilmiş, bando İstiklâl Marşına çalmıştır. Bundan sonra konuşmalar yapılmıştır.

Saat 10,50 de birlikler, bandolar, mehter takımı, zırlı tugay, okullar, folklor dansları toplulukları, saz şairleri grubu, halk ve esnaf teşekküllerinin katıldığı büyük geçit töreni yapılmıştır.

Kutlama törenleri öğleden sonra ve ertesi gün de devam etmiş, Derneğin hazırladığı rozetler dağıtılmıştır. Bu arada Dergimizin bu yıldönümü için hazırladığı Selçuklu - Kars Özel sayısıyla yine bu vesile ile Ağustos sayılarının önemli kısımlarını Kars'a ayıran Türk Kültürü ve Türk Dili Dergileri de ilgi ile karşılanmıştır.

T F A

ĞAR" dır. Ondan sonra, sığırlar yılda bir kaç yavru yaptıktan, her geçen yıl için bir eklemesi ile söylenir. Yani, "iki doğar" denilince anlaşılır ki, hayvan 5 yaşındadır, "üç doğar" denilince 6 yaşında v.b..

Dişiler için kimi zaman, bir doğar, iki doğar yerine; "BİR DANA ANASI", "İKİ DANA ANASI" deyimleri kullanılır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir sığır normal olarak 4 yaşına gelince doğurur, buna "HAKKINA DOĞDU" denir. Ara sıra 4 yaşından önce doğuranlara rastlanır, böylelerine de "PİÇİNE DOĞDU" derler.

Kimi zaman da, dört yaşına geldiği için normal olarak doğurması gerektiği halde, doğurmaz; dolayısıyla sahibi onun o yılki ürününden ve danasından yoksun kalır. Erkek de degildir ki koşum hayvana olarak yararlanılsın. Böylece bütün yaz sürünün içinde boşuna yiyip içip dolaşır. Bundan dolayı böylelerine "YAZ - GEZERİ" adı verilir.

İki ya da üç doğarlık dönemden (beş altı yaştan) sonra dişiler "inek", erkekler "öküz" adını alırlar.

Şimdi bir hayvan kaç doğardır, başka bir deyimle kaç yaşındadır? Bunu sahibi doğru olarak söylemese de halk, hayvanın dişlerine bakarak gayet kolay tayin eder. Bilindiği gibi, sığırların üst çenelerinde diş yoktur, sadece alt çenelerinde sekiz tane diş olur.

Yaşlarına göre diş durumları şöyledir:

1 — DANA: Alt çenede sekiz tane süt dişi vardır.

2 — MOZİK: Yine alt çenede sekiz sütdişini muhafaza etmektedir.

3 — GEMLİK: Gemlik/düğe, çağına gelince, sözü geçen sekiz dişin ortadaki ikisini değiştirir. O yılın sonuna doğru bu değişen dişlerin boyları, ötekilerden daha uzun olur. Daha ötekilerin boyunda iken de, renklerinden ayırt edilir. Bu durumu ile hayvanın üç yaşında yani gemlik/düğe olduğu anlaşılır.

4 — BİR DOĞAR: Hayvan bir doğar iken, önceden değiştirmiş olduğu ortadaki iki dişin bitişliğinden, iki diş daha değiştirmiş olur. Böylece ortadan dört diş değişmiştir.

5 — İKİ DOĞAR olduğu zaman, yine onların bitişliğinden (sağ-sol) iki diş daha değişir. Demek ki, hayvanın ağzına bakıldığında sekiz diştten, başlardaki ikisi duruyor (sütdişi olarak) ve ortadaki altısını değiştirmişse; ya-

şının iki doğar (beş yaşında) olduğu anlaşılır. 6 — ÜÇ DOĞAR olunca, dişlerin sekiz tanesi de değişmiştir.

DIŞLERLE İLGİLİ DEYİMLER:

ÇAPRAZI DÜZELTMEMİŞ: Yaşı üç doğar olup son iki dişi de değişmiş olan hayvanın ağzına bakıldığında, yeni değiştirilen dişler henüz ötekiler kadar büyümemiş, onlardan kısa gözükiyorsa, buna "ÇAPRAZI DÜZELTMEMİŞ" diyorlar. Yani gördünüşe göre, ortadaki altı diş uzun ve hep bir boyda, kenarlardaki iki diş kısadır.

SEYRELME: Bir de hayvan yaşlandıkça, dişlerinin dip tarafları incelmeye başlar. Dipten uca doğru daralan aralıklar meydana gelir. Buna da, "SEYRELME/SEYRELTMİŞ" adı verilir. Bu durum, hayvanın yaşlılığını belirtir.

SARI KARINCA: Bu, hayvanda meydana gelen bir çeşit diş hastalığının adıdır. Dişlerin dip taraflarından aşınması hali.

KARA KARINCA: Sarı karınca'nın tersine, dişlerin uç taraflarından aşınması hali.

DIŞATMA: Hayvan iyice yaşlanınca, dişleri düşmeğe başlar. Buna "dişatma" adını verirler. Dişatmış hayvan artık kimsenin işine pek yaramaz. Kasaplardan başka.

DIŞINI DÖĞMÜŞ: Kimi hayvanların, yaşı gereği, dişlerini atmış olmaları gerekirken atmamış oldukları görülür. Böylelerine "dişini döğmüştür" denir.

Burada kısaca CAMIŞ/MANDA'lar için de belirtilecek bir iki husus var:

Camışlar hiçbir zaman diş atmazlar. Onların yaşları, boynuzlanmanın kert (=boğum) lerinden anlaşılır.

Camış (erkek olsun, dişi olsun), yaşlı da olsa, sığıra nazaran kendisinden uzun süre faydalanılır. Yeter ki kendisine iyi bakılsın. Camış çok yararlı, fakat bakımı çok güç olan bir hayvandır.

Camışları sık sık su ve tuz ile yıkar, kuruduktan sonra da bütün vücutlarını bezir (Zegerek yağı) ile yağlarlar. Bu, hem camışın ömrünü uzatır, hem de kuvvetinden kaybettirmez. Buna bağlanarak halk arasında derler ki:

"Camışa sormuşlar; senin yaşı kaç?

Demiş ki: Ben bilmem, beziri bilir."

Yani bana kaç defa ve ne kadar çok bezir sürmüşlerse, o kadar çok yaşamışım demektir.

yormuş. Halim Ağanın anlattığına göre, Sivas'ta eskidenberi, Bar, Horon, Zeybek gibi oyun çeşitleri de varmış. Şimdikiiler, Konyanın Kaşık oyununu, İstanbulun gıfte tellisini de oynuyorlarmış. Ama eski oyuncular (halay)dan başkasını oynamazlarmış. Şimdi, ne eski oyuncular, ne de eski çalgıcılar kalmış. Zaten heveslisi de yokmuş.

Halim Ağa ile Sivas'ın türkülerinden de söz açtık:

— Eski havaların itibarı artınca, kıyıda köşede ne kadar âşık varsa meydana çıktı, dedi. Eskiden (âşık) lığın da bir değeri vardı, şimdi önüne gelen âşık olmuş.

Halim Ağaya göre, asıl âşık, Hak yoluna "Hu" çekendir. Gönlüne ateş düştü mü biyol, ana da bul onu. Hepsinin de mezarı gurbette kızılmıştır.

Halim Ağanın gençliğinde, Sivas'a Âşık Yümnü adında, aslı Horasanlı bir Derviş gelirmiş. Bir hırka, bir külâh, bir teber, bir keşkül, bir lokma, Hak yoluna "Huuu" deyip gezer, ne para, ne yiyecek, ne de giyecek aramazmış. Açık bir aşçı dükkânı buldu mu, girer, "Huu" çekip elindeki toprak tası uzatır, içine ne konursa alır gidermiş. Onun karını doyurduğunu kimse görmezmiş.

Halim Ağa, bu Âşık'ın deyişlerinden aklında kaldığını söylediği şu parçayı okudu (II).

*Bu fânî Dünyaya dül bağlamak divâneliktendir
Vurur zenciri aşkı mecnûna dert hânelikten-
dir (?)*

*Demişler hikmeti dünya ve mâfihâyî ârifler
Değildir bilmek amma bilmemek erfânelikten-
dir (ârifânelik olmak)*

*Nasıl ehli heva şâyeste olsun kurbu kud-
duse (?)*

*Heva çirkâbiyle âludelik Çingâneliktendir
Muhibbi masevâda sırrı Haktan derse ki
duydum*

*Bu söz hiç âşınalıktan değil bigâneliktendir
Sevâdan geçmeden olmaz müyesser vâh Hak
Yümnü*

Olar zamneylemek mahza harnâdeliktendir (?)

Halim Ağa Yümnü'nin ermişliğine de işaret ederek, buna ait olaylar anlattı:

Sivasta havalalar kurak gider, mahsul yacacak diye halk endişeye düşer. Rahmet duasına çıkılır, yine gökte hiç bir âlâmet yok. Birden Âşık Yümnü çıkagelir. Ellerini havaya

Bize gelen KİTAPLAR

* Cahit ÖZTELLİ: "Resmî Yazışmalar Sözlüğü". İki bölüm, Osmanlıca — Türkçe, Türkçe — Osmanlıca, Türk Dil Kurumu Yayınları: 228. 17X12 boyunda, 166 sayfa, 400 kuruş.

* Yusuf Ziya BAHADINLI: "Türkçe Deyimler". Hür Yayınları: 43. 16X12 boyunda, 96 sayfa, 250 kuruş.

* Salim HAŞLAK: "Bayberthü Celâlî". Halk ozanı. Hayatı, şiirleri ve sözlük bölümleri. Dernek Yayınları: 10. 20X14 boyunda, 106 sayfa, 3 lira.

* Âşık İHSANİ: "Ağah Dünya" Şiirler. 16X12 boyunda, 48 sayfa, 1 lira.

* Kâmil UĞURLU: "Yemenimde Hâre Var". Şiirler ve yazılar. 16X11 boyunda, 58 sayfa, 250 kuruş.

* Nurer UĞURLU: "Masal". Şiirler. Yeditepe Yayınları: 139. 20X14 boyunda, 48 sayfa, 200 kuruş.

* Muzaffer UYGUNER: "Sait Faik Abasıyanık". Hayatı, sanatı ve eserleri. Varlık Türk Klâsikleri: 51. 17X12 boyunda, 96 sayfa, 2 lira.

* Maurice DUVERGER — Samih TIRYAKIOĞLU: "Politikaya Giriş". Varlık Faydalı Kitaplar: 37. 17X12 boyunda, 228 sayfa, 15 lira.

* Luis FISCHER — Engin TONGUÇ: "Emperyalizme Karşı Silâhsız Savaşçı Mahadma Gandhi". Varlık Faydalı Kitaplar: 36. 17X12 boyunda, 256 sayfa, 5 lira.

* Nedim ORTA: "B" . . . ye Mektuplar". Şiirler. 18X14 ebadında, 32 sayfa, 125 kuruş.

açar, üç kere "Y Settar, ya kayyum, ya rahman" diye bağırır. O anda gökte bulutlar belirir, çok geçmeden de rahmet dökülür.

Yine bir sıcak yaz günü Âşık, kırdı bir ağaç gölgesinde dinlenirken, yanına bir köylü gelir, selâm verir, biraz hoşbeşten sonra, köylü yağlığandan biraz ekmek, biraz da katık çıkarır. Azık iki kişiye yetecek kadar olmakla beraber köylü Dervişe buyur eder. Be-

raberce yemeğe başlarlar. Ekmek ve katık tükeninceği yerde, yedikçe artar. Köylü bu işe şaşar. Bir aralık köylü susar, kırbasında su kalmamış, etrafına bakınır, her taraf kırıç. Derviş Yünni, köylüye: Şu karşık ağacın dibinde bir kaynak olacak, git oradan kırbayı doldur da gel, der. Köylü o ağacın dibinde su olmadığını bildiği için aldırılmaz; Aşık: Ne dursun ay oğul, git kaynaktan kırbayı doldur, derim sana, der. Köylü çaresiz gider, bakar ki ağacın dibinde buz gibi bir kaynak gözlenir durur. Köylü köyüne gidince olanı köy halkına anlatır. Giderler bakarlardı ki, ağacın dibinde ne su, ne de kaynak var.

Halim Ağanın, büyük bir inançla anlattığı bu kerâmet olaylarını, her yerde, halk, Hak âşıklarına yakıştırmaktadır. Başka yerlerde de bu gibi kerâmet inanışlarına rastlanır. "Çeri" lerin bir Hak âşığı dervişin verdiği bir arpa danesiyle atlarını yemledikleri, elini dokunverdiği bir koyunla 500 kişinin doyunduğu, bu inanışın gönüllerde yaşayan örneğidir.

Bir hayâl zenginliği ile, bir düşünce işi olan halk bilgisinin, gerçekte ilgisi olmayan hâdiselerinde de, ibret alınacak bir çok şeyler olduğu muhakkaktır.

(I) Sicimi kırma tabiri, püskülün sağlamlığını ifade etmektedir. Sağlam püskül, sicimi bile koparır, demektir. Eskiden püskül çekişmek vardı. Püskülün bir teli koparılır, karşılıklı birbirine çapraz takılarak çekilirdi. Bu çekirmede kopan püskül makbul sayılmazdı.

(II) Halim Ağanın bahsettiği Yünni adlı şâir hakkında bilgi edinemedim. Parçayı aynen ağzından çıktığı gibi yazdığım için hatalı ve mânâ çıkaramadığım mısralara (?) işaretini koydum. 1933 yılında Karadeniz Ereğlisinde, tanıdığım "Râci" mahlası ile şiirler yazmış bulunan 80 yaşında Hacı Seyit Efendi, Ereğlili "Hüznî" adında, kendisinin ustası olduğu-

nu söylediği bir şâirden bahsetmiş, bana bir el yazması (siyah mürekkeple yazılı) defterini vermişti. Kırşun kalemle bizzat şâiri tarafından yer yer ve karma karışık düzeltmeler ve eklemeler yapılmış olan bu defterde okuyabildiğim:

Nukuşu fânîye dil bağlamak divâneliktendir
Diyen zencirli mecnundur hürdmenânelik-
tendir

Demistir hikmeti dünya ve mâfihâyı bir ârif
Değildir bilmek amma bilmek ferzânelik-
tendir.

Parçası küçük bir değişikliklerle aynıdır. Hüznî'nin doğduğu, yaşadığı ve öldüğü tarihler bellidir. 1276 yılında Ereğlinin Yalvaç köyünde doğmuş, Akçakoca ve Ereğlide nüfus memurluklarında bulunmuş ve 1342 de yine Ereğlide ölmüştür. Zamanın maarif sansüründen geçmiş, "10 Eyül 1310, Osman Tevfik adında birinin imzasını ve resmî mühür taşıyan" bir de el yazması "Cönk"ü var. Bu şâirden ve şiirlerinden, Eminönü Halkevinin 1938 de yayınladığı Halk Bilgisi Haberleri dergisinde bir seri yazı ile bahsetmiştim. Bir gezinin intibaları olarak tesbit ettiğim notlardan ibaret bu yazılar, evvelce de arzettiğim gibi, hâdiseler ve görüşler üzerinde mütalâa ve tahkiklere girilmeğe elbette müsâit değildir. Olsa olsa bu notlar, esaslı araştırmalara ihtiyaç gösteren bu konu ile ilgilenecek araştırmacılar için bir başlangıç noktası olabilir. Düşünce olarak kaydetmek istediğim nokta şudur: Özlü bir kalem şâiri olduğu şiirlerinden anlaşılan Hüznî ile, adını ilk defa duyduğum Yünni arasında bu derece bir tedâhül ve tevârüt olabileceğini sanmıyorum. Akla gelen en yakın ihtimal, Yünni adındaki gezginci şâirin, Hüznînin bu parçasını kendine göre kabullenmiş bulunmasıdır.

AKDAĞMADEN ÖRENKALE KÖYÜNDEN GELİN VE OĞLAN DEYİŞLEMESİ

Yazan: Mustafa ÖZER'den
Okuyan: EmiL SEVİNG

Aldı olan:

Punara gelmissin domuş ay gibi
Gasların var bir gurulu yay gibi
Ahdı getdi gozüm yaşı çay gibi
Yandım gelin helkilerde su var mı

Aldı gelin:

Olan bu sözleri söyleme bana
Vallahi ucumdan girersin gana (1)
Durma buralarda tembaham sana
Yandıysan olan en iç suyunu

Aldı olan:

Başma balamışın pullu cemberi (2)
Suyu gelen alı gelin dön - beri
Sana bir civt sözüm var bana gelmeni
Yandım gelin helkilerde su var mı

Aldı gelin:

Olan bu sözlerin barm eziyo
Anam duymuş gardaşların gızıyo
Bir nışannın var yedi yıl gurbet geziyo
Yandıysan olan en iç suyunu

Aldı olan:

Eyledim eyledim eyledim immet
Â gerdan altına memeler Cennet
Sana gurban ossun nışannın Memmet
Yandım gelin helkilerde su var mı

Aldı giz:

Yeni dâdim olan om-beş yaşına
Geglikde de çok iş geldi başına
Senden başka düşen yohdur peşime
Gel avcumdan içidirim gurbanım (3)

Aldı olan:

Yolumuz uğradı bayıra düze
Dayanamam artuh gahire naza
Yetmez mi sevdiğim çektiğim ceza
Yandım gelin helkilerde su var mı

Aldı gelin:

Olan beri dön de bir bahıyım gozüne
Dayanamam gahirine nazına
Sen ne dersen ihna oldum sözüne
Nâsil dersen eyle olsun sevgilim

Aldı olan:

Gıratı guverdim geddi ekine
Dertli olan baş vuruyo hekime
Allah'a seversen gel bin terkime
İşte komür gozlüm bile gidelim

Aldı gelin:

"Memmed isminde bir olan (oğlan) vardı. Her taraf bu olanı, gelini olana ilâyih görmediler. Bu olanın da artı ucu - katık, ayran; yoğurt, soğan - bişeyi yoğudu, gayet fahırdı bu olan. Bunun ay'lası varıdı gayet dünya gozeli, ay'lasının adı Cennet. Bir gun oldu Cennet bir artısız cacih bişirdi bunun öne getirdi. Bu dedi ki; "ya avrat bu cacih artısız yenmez get bir gomsudan artı getir". "Herif nerden bulalım?" dedi. "Yavu get şo Lâtife Hanım-gil yayih yay'yordu ondan get getir" dedi Memmet. Bir de Cennet goşa goşa geddi, oruya vardı, "bu zamanınız hayırlı olsun" dedi. "Nahas, neye geldin?" dedi Lâtife Hanım. O da dedi ki: "Memmet cacı gatihsız yiyemedi de gatiha geldim" diye söyledi. Bunlar dediler ki; "Memmet koyde gezene gadâni kor mü gapısına bir inâ - gâlaydı, bizde gatih yoh!" dediler. Gocasına geldi dedi ki, gocası "o ne avrat niçin alıyon sen?" dedi. Avrat aladı: "niye beni saldın bana tohanahlı lâf söylediler" dedi. "İleyse avrat yarın benim azımı idersen de ben yolcuym, etmezsen de ben yolcuym. İyisi mi azımı et" dedi. Bunnar bir de yavlar da avrat harç gabil olmadı. Memmed çalışmaya geddi bu avrat yol bekledi ki yedi sene. Yedi seneden sona altına bir erkât aldı gayrı gelirimmiş Memmet. Avrad da darın bunun içinde galdı "Allah bari Memmed gelse" dedi. Sona avrat zabattan goluna helkeleri dahdi punara vardı ki bir gıratlı geliyo. Mârim o da gocası Memmedimmiş. O garısını bildi de, garısı ol görüp Memmed'i bilemedi. Ged dedi bu avrat bizi bilemedi, buna bir kaç mevit türkü söyleyim dedi.

Söyledi Memmet bahalım ne dedi:

Gıratın boynuna dizini vurdum
Şu gamli gönümü sevdana yordum
Üç gündür susuzum ciylerden yandım
Yandım gelin helkilerde su var mı

Aldı gelin:

Gıratın boynuna dizini vurma
Şu gamli gönünü sevdama yorma
Doruyu goyup da nevsine uyma
Yandıysan olan en iç suyunu

Yıllık abonesi: 12.
altı aylık abonesi: 6
İradır.
Yurd dışı senelik abone:
3\$, 1£

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmıyan yazılar
istenince geri gönderilir
Dizgi ve Baskı: Seri-İş
Matbacılık Ortaklığı
Ankara Cad. 107 İstanbul

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden: Mes'ul Müdür: İ. HİNÇER

SEKRETER: BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

KAYIKÇI MUSTAFA'YA AİT BİR TEKERLEME

Yazan: (Merhum) M. Halit BAYRI

*Cemaate imam, inama mihrap,
Minbere hutaba ne güzel uymuş.*

*Çuhacıya arşın, bakkala mizan,
Ariflere şiir, cahile ozan,
Cum'aya cumhur, beş vakit ezan,
Mümine de salâ, ne güzel uymuş.*

*Kuşçulara kafes, mestçiye kalıp,
Dilberlere güzel, idzika talip,
Monlaldıra ferman, çarşuya naib,
Mahzara falaka, ne güzel uymuş.*

*Yaycılara boynuz, okçuya yelek,
Arayıcıya kalbur, uncuya elek,
Deryalara kalyon, sulara kelek,
Hekimlere hokka, ne güzel uymuş.*

*Yigide kibruba, kocaya karı,
Mecnuna da Leylâ, mansura datı,
Tutiye kafes, bülbüle zari,
Gülüstana hura ne güzel uymuş.*

*Çiftçilere tökü, beylere katır,
Külhanlara tomruk, hamama natır,
Hırsızlara cellâd, cellâda satır,
Çengilere çifte ne güzel uymuş.*

*Yeniçeriye post, sipaha bayrak,
Hünkârı bekler, iki kat solak,
Mesalihe mektup, menzile ulak,
Önüde rehnüma ne güzel uymuş.*

*Zariflere beste, sahbete tanbur,
Züğürdü kasavet, zengine huzur,
Balabana nefir, kanuna santur,
Nakkareye zurna ne güzel uymuş.*

*Gemilere yelken, reise eyyam,
Payzene kürek, közcüye ıldam,
Tiryakiye afyon, belorilere cân,
Tatarlara boza ne güzel uymuş.*

*Mücellide şifre, hallaca tokmak,
Beldeye karakol, kal'aya yamak.*

Beyliğe daima ne güzel uymuş.

*Yolcuya azimet, talibe hem pîr,
Mânaya tefekkür, rüyaya tabir,
Her birin iletmek yerine bir bir
Mustafaya icra ne güzel uymuş.*

Aşağıdaki manzume, Süleymaniye genel kitaplığında bulunan Hacı Mahmut Efendi kitaplığındaki 5121 sayılı kitaptan alınmıştır. 5121 sayılı kitap Harputlu Mehmet Resid'in münşeâtıdır ve 165x214 (87x155) eb'adında iki yüz on üç yapraktır. Eser, muhtelif makamlara yazılacak mektupların örneklerini vermektedir. 'Sahife kenarlarında şiirler, fermanlar, ilâç tertipleri vesaire vardır. Kayıkçı Mustafanın tekerlemesi yirmi dokuzuncu yaprağın sahife kenarlarındadır; bir kısmı A yüzünde, bir kısmı B yüzündedir. "Gemilere yelken reise eyyam" diye başlayan kısımdan itibaren B yüzündedir.

*Dinle bu esrarı bir hikmetullah,
Zemin üzre sema ne güzel uymuş.
Kişi bir sıfatla olmuştur hemrah,
Mukaddere Huda ne güzel uymuş.*

*Kurraya kıraat, mümine itaat,
Sultana ferman, klla itaat,
Kadırlara hükmü, şâha adalet,
Müftüye de fetva ne güzel uymuş.*

*Şuaraya divan, şâire gazel,
Sofilere tevhid, âşıka güzel,
Kâmile feraset, cahile kesel,
Zahidlere takva ne güzel uymuş.*

*Dervişe imaret, kâtibe elkap,
Müneccime ıstırlap, şeyhe de kitap,*

Olan guver atını da gelsin ekine
Ahti punar su birikti helkime
Çeğ - giratı da ben bineyim terkine
İnsan çoh ya nasıl gidek sevgilim

Aldı olan:
Yedi sene yüzünden gurbete geddim
Acı susuz guru yerlerde yaddım
Allah arazi olsun çoh menmun eddin
Dah helkiyi gollarıma gidelim.

Aldı helkileri Memmet Bâ, içeri girdi
dünya muradına erdiler."

(1) Ucundan: Yüzünden.

(2) Pullu cember: Pullu bürük.

(3) İçirmek: 1 — İçirmek, 2 — içirtmek.

BİR KELOĞLAN MASALI: HIÇ

Derleyen: Veysel ARSEVEN

Keloğlan, ihtiyar annesiyle bir köyde yaşamaktaydı. Bir gün hastalandı. Keloğlana, biraz uzakta bulunan teyzesine giderek, biraz iç yağı getirmesini söyler. Keloğlan yola koyulur. Yolda arkadaşı ona:

— Nereye gidiyorsun? diye sorunca, Keloğlan nereye gittiğini unuttur, tekrar eve gelerek:

— Anneciğim, ben, bana söylediklerini unutuyorum. buna bir çare bulmak lâzım der. Annesi de:

— İç, iç diyerek gitmesini söyler.

Keloğlan, "İç, iç" diye mırıldana mırıldana yolda giderken, bir gölde balık tutan balıkçıları görür. onları seyre koyulur. Bir taraftan da boyuna hiç, hiç diye mırıldanmış. Aksi şeytan bu ya, balıkçılar da hiç balık tutamamışlar. Bunu, Keloğlan'ın hiç hiç demesine yorarak kızarlar ve çocuğu güzel bir pataklarlar. Keloğlan ağhıyarak:

— Ya ne diyeyim ya? diye sormuş. Balıkçılar da:

— Allah versin üç beş tane dersin, demişler.

Unutkanlıkla iç'i hiç yapan Keloğlan yeniden yola koyulmuş, bir köye gelmiş. Bir cenazenin geçtiğini görünce, karşısına geçip:

— Allah versin üç beş tane, diyerek cenazeyi seyre dalmış.

İmam ve topluluk Keloğlanın sözlerine kızarak, cenazeyi bir yana bırakarak çocuğu bir güzel pataklamışlar. Keloğlan ağhıyarak:

— Ya ne diyeyim ya? diye sormuş. İmam da:

— Allah rahmet eylesin dersin, demiş.

Keloğlan oradan uzaklaşıp giderken, yolda bir köpek leşine raslamış ve:

— Allah rahmet eylesin, deyip ya-

nından uzaklaşacağı sırada, bu sözleri duyan adamın biri:

— Köpeğe öyle denir mi be sersem? diyerek çocuğu bir güzelce tokatlamış. Keloğlan ağhıyarak:

— Ya ne diyeyim, ya? diye sormuş. Adam da:

— Of! ne fena kokuyor dersin, demiş. Gene yola koyulan Keloğlan, köyün birinde hamamdan yeni çıkmış iki tazenin yanından geçerken:

— Of! aman ne fena kokuyor, deyivermiş. Bunu işiten kadınlar feryadı basarak, çocuğu güzelce bir pataklamışlar. Keloğlan ağhıyarak:

— Ya ne diyeyim, ya? diye sormuş. Onlar da:

— Oh ne güzel, ne hoş dersin, demişler.

Oradan çabucak uzaklaşan Keloğlan, yolda, kavga eden iki adama rastlayınca:

— Oh ne güzel, ne hoş diye söylenmiye başlayınca, adamlar kavgayı bırakıp, çocuğu güzelce bir pataklamışlar. Keloğlan kan ter içinde:

— Ya ne diyeyim, ya? demiş. Onlar da:

— Bir hayır sahibi çıksa da şunları ayırsa, dersin demişler.

Yeniden yola koyulan Keloğlan, bu sefer de boğuşan birkaç köpeğin karşısına geçip:

— Bir hayır sahibi çıksa da şunları ayırsa, diye konuşurken, bunu duyan bir hoca:

— Hayır sahibinin işi gücü yok ta, boğuşan köpekleri mi ayıracak sersem kel, diyerek sertçe azarlamış. Bu sefer dayak yemediğine sevinen çocuk:

— Ya ne diyeyim, ya? diye sormuş. Hoca da:

— Hiç dersin; gecce gidersin, demiş. Bunun üzerine Keloğlan:

ESKİ İSTANBUL'DA SOKAK KÖPEKLERİ

Yazan: Münevver ALP

İstanbul'un dar sokaklarını dolduran bu köpekler, iri yapılı, uzun bacaklı, tüysüz hemen hemen hepsi beyazla sarı arası kirli bir renkte, aşağı yukarı bir tipte çirkin, ağızdan karınları içeri çıkmış yaratıklardı.

Her sokağın başka bir köpek topluluğu vardı. Kendi aralarında kurdukları bir protokole göre bir sokağın köpeği başka bir sokağa giremezdi. Şayet boş bulundu da girdi mi aralarında derhal harp başladı. On onbeş köpek dişleri ve yavrularıyla birlikte sokağın içini muharebe meydanına çevirirler, altını üstüne getirirlerdi.

Sokak köpeklerinin barınacağı hususî bir yerleri yoktu. Yağmur, kar altında çamurlar içinde ekseriya bir viranede veya bir mezarlıkta çıkmış mezarların içinde yahut da kuru bir çeşme yalağında barınırlar, boyuna çoğalırlardı.

Geceleri sabaha kadar hepsi bir ağızdan havlar ve ulurdu. Fakat sokak sakinleri bu havlayışlar, ulumalar ile başlarına gelmesi ihtimali olan bir felâketi, meselâ bir yangını, bir zelzeleyi, bir hastalık salgını önlemek için, böyle bir âfetten mahalle halkını koruması

— Zaten, yola çıkarken, annem de bana "hiç! de" demişti, diyerek teyzesine gelmiş ve hiç (iç) yağını alıp eve dönerken yolda bir torba altın bulmuş. Yağı annesine verirken:

— Anne sen çok kirlenmişsin, seni şöyle güzelce bir yıkayım, demis ve bir kazan su kaynatarak annesinin başından aşağı dökmüş. Derhal haslanarak ölen annesinin dişleri meydana çıkınca:

— Annem, yıkanmaktan çok hoşlandı, gülüyor demiş. Fakat biraz sonra yaptığı isin farkına varınca, annesi ecelivle ölmüş gibi ona güzel bir cenaze merasimi hazırlatmış geri kalan ömründe bulduğu altınları harcıyarak rahat ve zenginlik içinde geçirmiş.

Anlatının adı: Ömer Yazıcı, Yaşı: 40, Nereye geldiği: Kırşehir, Alındığı tarih: 20.1.1964 Ne suretle alındığı: Tamer Koçıldırım'ın aracılığı ile.

için Cenab-ı Hak'ka yalvardıklarına inanırlardı. Bu inanışa göre köpekleri öldürmek değil, kıyasıyla dövmek bile günah sayılırdı.

İstanbul halkı kadın, erkek, başlarına gelen bir hastalık veya bir dertten kurtulmak için köpeklere ekmek adardı:

"— İnşallah şu dertten kurtulayım köpelere üç okka borcum olsun", derlerdi.

Dertten kurtulsa da kurtulmasa da adasını yerine getirirdi.

Bir işi yapmamağa, bir şeyi içmemeğe, bir eve gitmemeğe tövbe ve yemin edip de bir zaman sonra yeminini bozmak zorunda kalan kimseler de yemin kefareti olarak oruç tutmak, sadaka vermek yerine üç akşam, beş akşam köpeklere ekmek vermekle yemin kefareti vermiş olurlardı.

Dinen köpekler murdar sayılır. Köpeklerin ağızlarını sürdükleri, yaladıkları kaplar murdar olur. Bakır kaplar kalaylanmadan kullanılmaz. Eğer çanak çinsinden bir kupa, derhal kırılıp atılırdı. Cami kayyumları köpekleri cami avlularına sokmazlar, ellerinde sırkılı süpürgelerle kovarlardı. İstanbul halkı, köpeklerin üstlerine sürünmelerini istemez, fakat onları çok sever, beslemekten, doyurmak-tan, onlara adak adamaktan vazgeçmezlerdi.

Hali vakti yerinde olan birçok meraklı aileler fırınların ucuz sattığı bayat ekmekten köpeklere tavin bağlardı. Bütün sokak halkı köpekleri el birliği ile beslerlerdi. Günde üç öğün sofrâ artıklarını çöp küfesine atmazlar, bir lokma ekmegi, bir küçük kemigi bile ziyan etmek istemezler, hemen sokak kapılarının hizasına, duvar dibine, ayak basmaz bir yere dökerlerdi. İstanbul halkından yüz bulan köpekler de "Sokakların sahibi bizleriz", der gibi boy boy salınırlar, boğuşurlar, oynasurlar ve boyuna çoğalırlardı.

Onbeşle onsekiz yaş arası fakir, hırpani kılıklı ermeni, rum, yahudi çocukları, arkalarına, költük altlarından omuzlarına geçirdikleri küfelerle ellerindeki uzun maşalarla sabah tan akşama kadar sokaklardan köpek pisliği toplarlardı, biriktirilen bu pislikleri fazla para ile debbağhanelere satardı. Bu işi Türk ve müslüman çocukları yapmazlardı.

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ
için de

TÜRK TİCARET BANKASI
HİZMETİNİZDEDİR

(Folklor: 109)

TURKIYE
İ
BANKASI

PARANIZIN
İSTİKBALİNİZİN
EMNİYETİ

(Folklor: 111)

EMNİYET SANDIĞI
1 9 6 4
YILI İKRAMIYE TUTARI
900.000 Lira
7 APARTMAN
DAİRESİ
592.000 Liralık
PARA İKRAMIYELERİ
ASIRLIK TECRÜBE,
ARADIĞINIZ EMNİYET,
BOL İKRAMIYE,
SOSYAL HİZMET,
EMNİYET SANDIĞI'ndadır

(Basın: 1459 — 110)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

MART 1965

İÇİNDEKİLER:

Topkapı S. M. Türk Padişahları Giyimleri Seksiyonu	Macide GÖNÜL
Karagöz'de «Muhavere»	Metin AND
İnsan Organları Ü. Atasözleri ve Deyimler	Hayret M. TÜRME
Saz Şairleri : Yozgatlı Zemini	Mahmut İŞİTMAN
Konya Yemekleri (II)	Selçuk ES
Folklorcularımız : Metin And	Bora HİNÇER
Giresun, Türküleri, Mânileri ve Aşıklar	Sadi Yaver ATAMAN
Cönklerden Derlemeler : Kâtibi (III)	Cahit ÖZTELLİ
Hatay Ağız'nın Gramer Özellikleri (2)	Cevher İhsan MİSKİOĞLU
Nevşehir Nar Köyü'ne Ait Bir Araştırma	Haydar CENGİZ
Bayburt Aşıklar Bayramı : Aşık Hicranî'nin Şiirleri	M. K. YANBEY

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 188

KURUŞ : 100

İSTANBULDA AYDA BİR DEĞER ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

VAKIFLAR BANKASI

TÜRKİYE

Bir Kişiye
100.000 Lira

ÖMÜR BOYUNCA
AYLIK GELİR

ZENGİN PARA
İKRAMİYELERİMİZDEN
İSTİFADE EDİNİZ

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar

MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ
için de

TÜRK TİCARET BANKASI
HİZMETİNİZDEDİR

(Folklor : 25)

ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
BOL İKRAMİYE
SOSYAL HİZMET

**EMNİYET
SANDIĞI**

(Basın : 864 — 26)

(Folklor : 27)

12.3 Mart 1966

Yat : Ruşet Körükü

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 188

MART 1965

YIL: 16 — CİLT: 9

TOPKAPI SARAYI MÜZESİNDE AÇILAN

Türk Padişahları Giyimleri Seksiyonu

Yazan : Macide GÖNÜL

1964 de Topkapı Sarayı Müzesinde Ema-
net Dairesi ile birlikte yeniden tanzim edilen
Padişah Elbiseleri Seksiyonu da açılmıştır.
Daha önce Hırka-i Saadet Dairesine bitişik
ve evvelce Has Odalılara (Hırka-i Saadete ba-
kanlara) tahsis edilmiş bulunan ve Has Oda-
nın tamiri ile genişletilerek kumaş Seksiyonu
yapılan yerde birçok kumaş parçaları ile bir-
likte bazı Padişah Kaftanları da teşhir edili-
yordu. Sonradan görülen lüzum üzerine yeni-
den elden geçirilen bütün kumaşlar depoya
kaldırılmış ve bu arada kıymetli padişah el-
biseleri de başı başına bir Seksiyon teşkil et-
mek üzere yeniden tanzim olunarak Topkapı
Sarayı'nın Seferli Koşu denilen ve bundan
evvel yazı ve işleme Seksiyonu olan yerde
teşhire arz olunmuştur. Halen bina iç içe iki
büyük salondan ibaret olup bugünkü şeklini
1859 tarihinde Abdülmecit zamanında almış-
tır. Binanın tarihçesine bakılırsa Fatih dev-
rine kadar gider. O zamanlar bu bina büyük
oda, Meşkhane ve Hamam camekânı denilen
odalardan mürekkepti. Daha sonraları bina
tadile uğramış 1606 da I. Ahmet tarafından
burada Seferli Odası teşkilâtı kurulmuş, 1818
de III. Ahmet zamanında Seferli Koşu bu-
yütülerek Enderun kütüphanesinin yerinde
bulunan II. ci Selim'in Köşkünden çıkarılan
yeşil somaki sütunlar da binanın önüne geti-
rilmiştir. 1916 da V. nci Mehmet Reşad'ın Se-

ferli Koşusunu lağv etmesi ile bina yeniden
tadil ve tamir görmüş ve nihayet 1923 de
Cumhuriyetle Topkapı Sarayı Müze yapıncı
burası Çini Hazinesi olmuştur. II. Dünya Sa-
vaşından sonra da bu kısım yeniden tamir
edilmiş ve bu defa içteki salon İşleme ve dış-
taki ise Yazı salonu olarak kullanılmıştır.
Şimdi iki salon da Padişah Elbiselerine tahsis
edilmiş bulunuyor.

Burada Fatih'ten itibaren birçok padişah
elbiseleri ihtimamla yaptırılan camekânlar
içinde muhafaza edilmektedir. Elbiselerin he-
men hepsi en nadide kumaşlardan yapılmış-
tır. Bir, iki 15. nci yüzyıl parçası müstesna
elde mevcut en eski kumaş numuneleri 16.
ncı yüzyıla kadar. Yine Osmanlı imparatorlu-
ğu boyunca bir çok kumaş müesseseleri ku-
rulduğu ve bu hususta geniş bir teşkilâtın ça-
lıştığı tarihi vesikalardan anlaşılmaktadır.
Diğer sanatlarda olduğu gibi dokumacılığın
da en parlak devri 16. ncı yüzyıl olmuştur.
Bu konuda en önemli tarihi belgeleri padişah
elbiseleri teşkil eder. Bu itibarla elbiseleri
iyice anlıyabilmek için kısaca kumaş nevi-
leri ve hususiyetleri üzerinde durmak yerinde
olacaktır.

Elde bulunan parçalardan ve bazı tarihi
vesikalardan anlaşıldığına göre birçok kumaş
neveleri vardır. Bunlardan en önemlilerini

kemha, çatma, diba, atlas, kadife, seraser, gezi, kutnu, zerbaft v.s. teşkil eder. Bilhassa padişah elbiseleri için kemha, çatma, atlas, kadife, seraser ve gezinin kullanıldığı görülmektedir.

Bunlardan Kemha : Kalınca dokunmuş ipekli bir kumaştır. Kemhanın sırma ve simle dokunmuş olanları da vardır. Bu sebeple bunlara altınla manasına gelen müzehheb ve ya gümüşlü manasına olan simli kemha da tabir edilir. Kemhalar desen ve renk çeşidi itibariyle kadife ve çatmalardan daha zengindir. Bunlar desenlerine göre yeknesak, çiçekli, nakışlı, dürenk yani iki renkli kemha v.s. isimler aldığı gibi dokundukları yerin adına göre de Bursa kemhası İstanbul kemhası, Amasya kemhası, Şam kemhası, Gülistani kemhası gibi isimler de alır. Kemha padişah elbiselerinde çok kullanılmış olan zarif bir kumaştır. Müzede desen itibariyle pek nadide ve kıymetli parçalar bulunmaktadır.

Çatma : İpekle dokunan ve ekseriya kabartma çiçekli bir nevi kadife kumaştır. Daha doğrusu zemin ipek olup çiçekler kabartma kadifedir. Bilhassa 16. ve 17. ncü yüzyıl çatmaları çok makbuldür. Çoğu lüle desenlidir. Topkapı Sarayında III. ncü Murad'a ait bir elbise kayda değer. III. ncü Ahmet ve Damat İbrahim Paşa zamanında dokunan çatmalara Ahmediyeye adı verilmiştir. Bundan başka dokundukları yerlere göre de bu kumaş Üsküdar, Bursa, Bilecik ve Aydos çatmaları ismini alır. Çatma mobilya malzemesi olarak da çok kıymetlidir. Eskiden bunlardan bir çok yastık, sedir örtüleri v.s. yapılırdı. Bilhassa Üsküdar'ın döşemelik kabartma çiçekli çatmaları meşhurdur. Bunlar muayyen bir en ve boyda dokunurdu, umumiyetle çatmaların boyları 14 zira takriben 9 küsur metre (1 zira 70 cm. kabul edildiği takdirde), enleri de (yastıklık çatmaların) 1 1/4 endaze (takriben 80 küsur cm.) olarak hesaplanır. 16. ve 17. ncü yüzyıllardan kalma pek kıymetli çatmalar mevcuttur. Bunlar kaftan ve döşemelik olarak çok kullanılmıştır.

Diba : İpek, sırma ve simle dokunmuş bir nevi kumaştır. Bunların geniş dallı muhtelif desende olanları vardır. Bir Asya kumaşı olan diba sonradan Avrupada da imal edilmiştir. Nitekim Venedik dibası meşhurdur. Avrupa dibaları Frenk ve Hindistanda dokunanlar da Hint dibası diye anılır.

Atlas : Atkı ve gözgüsü ipekten olan parlak, orta incelikte bir kumaştır. Düz ve hareli çeşitleri varır. Eskiden sürmayi denilen bir nevi çok makböldü. Bu kumaştan kaftan, entari, şalvar v.s. yapıldığı gibi kalınca cinsinden yorgan ve yatak takımları da yapılmıştır. Topkapı Sarayında atlas kaftanlar ile yine bu kumaştan yapılmış işlemeli bir çok yatak takımları, yastık, tepsi örtüleri v.s. de bulunmaktadır.

Kadife : İpekle dokunmuş, yüzü tüylü, yumuşak bir kumaştır. Eskiden bunlara sırma ve sim karıştırılarak bir çok çeşitleri yapılmıştır. Sade, müzehheb, münakkaş, rengin, ipek kadife, çatma i müzehheb gibi...

Düz ve çiçekli hele yelpazeli ve karanfil li kadife çatmalar çok meşhurdur. Bunların fiatları da pahalıdır. En iyi kadife imal edenler arasında yine Bursa, Bilecik ve Aydos gelir. Bilhassa Bursa ve Aydos kadifeleri çok meşhurdur.

Kadifeden, tirkeşden seccadeye kadar her nevi eşya yapılmış ve düz olanların çoğu da işlenmiştir. Bilhassa kaftanlar için ipek üzerine dokunmuş kadifeden çatmalar çok tercih edilmiş olup mühim bir yekûn tutar.

Seraser : İnce sırma ve ipekle dokunmuş bir kumaştır. Bunun Seraseri Müzehheb denilen sormalı ayrı bir nevi olduğu gibi gümüş tel yani sim ile dokunanları da vardır. Bu kumaşın imalinde kullanılan sırma, sim ve ipek cinsine ve miktarına göre çok iyi ve adi olmak üzere muhtelif cinsleri bulunur. Sonradan bunlara altın ve gümüş isimleri de verilmiştir. Bu kumaştan kaftan ve kuşak yapıldığı gibi kürk astarı olarak da istifade edilmiştir. Topkapı Sarayında bundan yapılmış kaftanlar mevcuttur. Seraser umumiyetle düz desenli kumaş ise de sonraları lame zemin üzerine renkli motifler halinde de dokunmuştur.

Gezi : İpek ve iplik karışımı harelî bir kumaştır. Umumiyetle ensizdir. Düz olanları da bulunur. Hindistan'da dokunan bir nevi Hint gezisi adını alır. Bu kumaştan elbise ve cübbeler de yapılmıştır. Padişah elbiseleri için de kullanılmıştır. Nitekim I inci Süleyman'a yani Kanûni'ye ait (1494 - 1566) saade bir kaftan siyah harelî gezidendir.

Bu saydığımız eski kumaş nevelerinde en çok görülen motifler nebati ve bilhassa çiçeklidir. Başta lüle, karanfil ve sümbul gelir.

ARAŞTIRMALARI

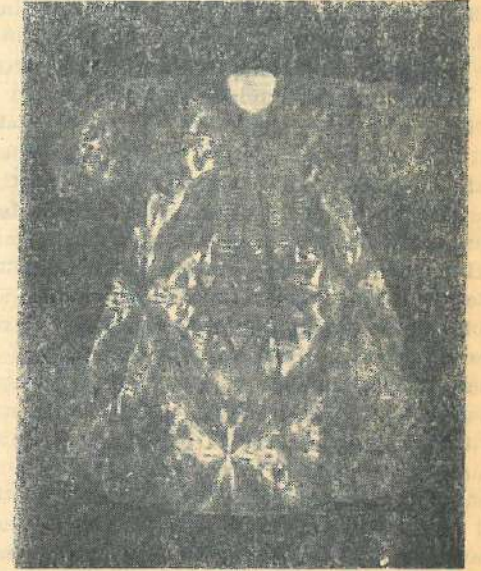
Bundan sonra gül, erik, nar çiçekleri, şakayık v.s. yer alır. Çarkı felek de kullanılmıştır. Yapraklardan uzun ve kıvrımlı yapraklar dik kati geçer. Meyvelerden nar, elma, çam koza, lağ, ağaçlardan selvi, hurma, diğer motiflerden yıldız, bulut ve üç benek, meandır v.s. mühim bir yekûn tutar.

Renkler : Başta Türk kırmızısı olmak üzere en çok mavi, yeşil, beyaz, bej ve siyah kullanılmıştır. Bundan sonra aseli denilen bal rengi ile sürmai denilen fındıkiye yakın rengi de bunlara ilâve etmek lâzımdır. Bu renklerin ilk asırlarda bilhassa 16 ve 17. ncü asırlarda çeşitleri hemen hemen yok gibidir veya pek azdır. Daha ziyade sırma ve simin karışımı ile renklerin belirtilmesi yoluna gidilmiştir. Hülâsa eski Türk kumaşlarında ve padişah elbiselerindeki ihtişam, imtizaçlı motif ve renk ahenginin bir şaheseridir.

Şimdi salondaki bütün elbiseleri birer birer görelim : Sağdan itibaren birinci duvar hizasında 4 vitrin vardır. Birinci vitrin Fatih'in kaftanını ihtiva eder. (1432 - 1481). Deseni bakımından bu kaftan çok dikkati çeker. Önü aşağıya kadar açık olmakla beraber ancak bele kadar olan kısmı sık düğmelidir. Kaftan kemhadandır. Desen, sarımtırak krem zemin üzerine işlenmiş, ortasını küçük kırmızı bir çiçek etrafına sıralanmış, lüle ve karanfil dallarının doldurduğu büyük yıldızlar ile bunların etrafını çevreleyen bulut motiflerinden mürekkeptir. Öyle ki bu bulut motifleri büyük kareler teşkil eder. Her karenin yanlarındaki ve üstündeki köşelerinden yıldız doğru büyük lüle ve aşağıdaki köşesinden ise küçük bir saksıdan çıkan karanfil dalları uzanır. Yıldızların uçlarını vücutta getiren küçük üçgenlerin içleri ise nokta halinde sormalı küçük karelerle tamamen doldurulmuştur. Kaftanın önünde düğmelerin iliklendiği kısımda göğsü baştan başa kaplayan ince şeritler uzanır. Düğmeler bu şeritlerin üzerine dikilmiştir. Kolların öne gelen ağız kısımları ay biçiminde oyuntuludur. İçi açık sarı ipek astardır. (Resim: 1). Kaftanın yanında bir de kılıcı vardır.

2. ncü Vitrinde kemhadan yapılmış II. Bayezid'in (1448 - 1512) siyah zemin üzerine büyük yaprak ve çiçeklerden mürekkep güzel bir kaftan, vitrin 3 de Selim I'nın (1470 - 1520) güvez zeminli ve sormalı yine kemhadan büyük çiçek motifli elbisesi ve 4. ncü vitrinde ise, Süleyman I (1494 - 1566) e ait koyu laci-

vert üzerine kendinden kabartma desenli geziden bir elbisesi bulunmaktadır. Yandaki duvar, yani ikinci duvar boyunca uzanan üç vitrinden 5. ncü yi teşkil eden vitrinde II. ncü Selim'in (1524 - 1574) yeşil zemin üzerine sırma ve simle dokunulmuş yeknesak küçük

Resim : 1.

elma ve yaprak motifli kemhadan kaftanı, yandaki 6. ncü vitrinde Murad III (1546 - 1595) e ait çatmadan sırma zeminli ve kırmızı büyük lüleli pek güzel bir kaftan, 7. ncü vitrinde ise III. ncü Mehmed'in (1566 - 1603) beyaz atlastan olup üzerine kadifeden büyük ay motifleri yapılmış kaftanı yer alır. Yine sağı takip etmek suretiyle döndülünce karşaki üçüncü duvar hizasına sıralanmış dört vitrin bulunmaktadır. Bunlardan sekizinciye teşkil eden I. ncü vitrinde Ahmet I (1590 - 1617) in krem atlas üzerine sarı kadifeden yapılmış ay süsleri bulunan kaftanı, 9. ncü vitrinde, beyaz atlastan kendinden küçük ay motifli Mustafa I (1592 - 1639) in kaftanı, 10. ncü vitrinde II. ncü Osman'ın (1604 - 1622) çatmadan mamûl, kırmızı mavi helezoni dallardan mürekkep elbisesi, 11 inci vitrinde ise Murad IV (1609 - 1640) e ait çatmadan mavi çiçekli küçük bir kaftanla biri sarı zemin üzerine mavi çiçekli çatmadan, diğeri de büyük ay motifli mavi kadifeden iki çakışır görülür. Seksiyonun ikinci bölümünü teşkil eden kısma girilen yerdeki küçük kapıdan sonra yine

aynı salon duvarlarından üçüncü duvarın devamı sayılan dördüncü duvar boyunca 6 vitrin sıralıdır. Bunlardan 12. nci vitrini teşkil eden 1. nci vitrinde beyaz, kendinden çiçekli seraser denilen kıymetli kumaştan Sultan İbrahim'in (1615 - 1648) kaftanı, vitrin 13 de Mehmed IV (1642 - 1693) ün çatmadan mamlül çok büyük daire motifli kırmızı kaftanı, 14. ncü vitrinde de Süleyman II (1642-1691) ye ait kırmızı atlasan büyük lüle ve ay motifli elbisesi, 15. nci vitrinde Ahmet II (1643 - 1695) nin krem atlas üzerine tahanî renkteki büyük daire motifli elbisesi, vitrin 16 da Mustafa II (1664 - 1703) nin düz krem atlasan kaftanı ve vitrin 17 de yine krem atlasan kendinden üç sıra ince zikzak desenli, Ahmet III ün (1673 - 1736) kaftanı bulunmaktadır. Beşinci duvarı teşkil eden ve kapıdan girilince solda kalan duvara yakın yerde ise dört vitrin yerleştirilmiştir. Burada 18. nci vitrin olan 1. nci vitrinde Mahmut I (1696 - 1764) in açık bal renkli düz ipek kadifeden kaftanı, 19. ncü vitrinde Osman III (1699 - 1757) ün kırmızı, mavi, beyaz ipek ve sırma ile dokunmuş kemhadan çok büyük yaprak ve stilize nar motifli kaftanı, yanındaki 20. nci vitrinde III. ncü Mustafa (1717 - 1774) ya ait krem renkli geziden harelî kaftan, ve nihayet 21. nci vitrini teşkil eden bu duvar hizasındaki son vitrinde Abdülhamit I (1725 - 1789) in gül kurusu renginde düz atlasan kaftanı görülmektedir. Altıncı ve birinci bölmenin son duvarı olan kapıdan girilince soldaki duvarda ise altı vitrin yer alır. Bunlardan 1. nci fakat adet itibarıyla 22. nci olan vitrinde Selim III ün (1761-1808) güvez renkli geziden harelî bir kaftanı, 23. ncü vitrinde IV. ncü Mustafa (1779 - 1808) ya mahsus düz kırmızı kadifeden bir kaftan gelir. Bundan sonraki vitrinlerde ise Osmanlı tarihindeki büyük bir kıyafet inkılabının başlangıcı telâkki edilen pantolon ve ceketler göze çarpar. Nitekim 24. ncü vitrinde II. nci Mahmut'un (1785 - 1839) ilk garphlaşma numunesini gösteren morumsu yünden ve yanları sırma şeritli pantolonu ile önleri sırmalı siyah ceketten mürekkep elbisesi, bunun ilk ve en güzel bir örneğini vermektedir.

Bunu takip eden devirlerdeki kıyafetler de aynı şekildedir. Vitrin 25 de Abdülmecid'e ait (1823 - 1861) siyah yünden sırma çizgili pantolonu ile önü sırma süslü ceket, vitrin 26 da Abdülaziz (1830 - 1876) e atf olunan beyaz ince yünden mintan ile beyaz ve güvez renginde

çizgili kolsuz bir yelek, deve tüyü renginde işlemeli bir terlik ve 27. nci vitrinde bulunan Murat IV (1840 - 1904) ün yanları kırmızı ince şeritli pantolonu ile sırma işli ceketinden ibaret bir takım elbise duvar kenarındaki vitrinleri tamamlar.

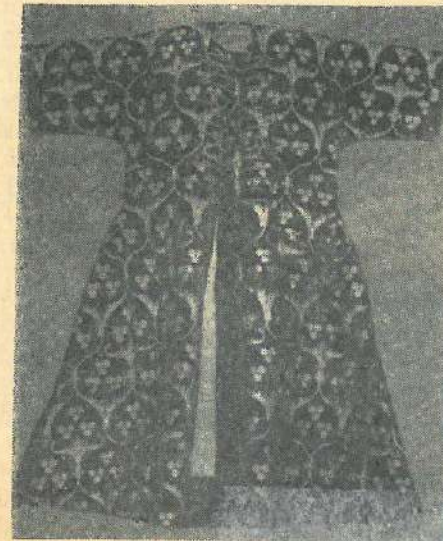
Birinci salonun ortadık vitrinlerine gelince: Bunlardan kapıdan girilince sağ tarafta, ki birinci duvar hizasında dikine duran iki vitrinde birincisinde Fatih (1432 - 1481) in kırmızı çatmadan çiçek desenli harika bir kaftanı teşhir edilmektedir. İkiser bulut çizgisinin vücuda getirdiği büyük karelerin içlerini altışar nar ve lüleden mürekkep motifler doldurur. İkinci vitrinde II. nci Bayezid'in büyük yaprak ve dal motifli kırmızı kemhadan kaftanı, ve bunların karşısında bulunan diğer iki vitrinde ise Selim I (1470 - 1520) e ait üç benek motifli lücivert güzel bir elbisesi ile (Resim: 2) 16. ncü yüzyıldan kalma büyük çiçekli kırmızı kemhadan bir kaftan görülmektedir. Dış kapıdan girilince salonun solda kalan bölümünde ayakta duran altı vitrin göze çarpar. Bunlardan sağdakilerden I. ncisin de III. ncü Murad'ın, tersini gösteren tahanî renk deriden olup üzerine ince beyaz deri bilyelerle tutturulmuş kumaş motiflerden mürekkep gri kürklü kaftanı, Murad IV (1609 - 1640) ün kırmızı kemhadan büyük bulut ve benek motifli kaftanı ile, yine beyaz kendinden çiçek desenli aidiyeti meçhul diğer bir kaftan göze çarpar. Bu vitrinlerin karşısında duvar yakınında dikine duran diğer 3 vitrinde bir kaftan, Abdülhamit I (1842-1918) in gri yün kumaştan palto ve lücivert pantolondan mürekkep bir takım elbisesi ile, Mehmet Reşad'ın (1844-1918) sırmalı bir takım elbisesi yer alır. Salonun ortasında ise yatık vaziyette, sağ tarafta bir ve sol tarafta iki olmak üzere üç büyük vitrin vardır. Bunlardan sağ taraf-takinin içine Fatih Sultan Mehmed'in öldüğü zaman sırtında bulunan lücivert düz atlasan kaftanı yerleştirilmiştir. Sol taraftaki iki vitrinin birisinde Genç Osman'ın öldürüldüğü zaman sırtından çıkan beyaz atlasan kanlı kaftanı, ve diğerinde Abdülaziz'in intihar ettiği anda üzerinde bulunan kanlı elbisesi görülmektedir.

Bu suretle tam 40 adet vitrinle tamamlanan 1. nci bölmeden sonra açık bir kapı ile 2. nci bölmeye geçilir. Burada da duvarlarda asılı seccadeler, kenarlardaki sıralı vitrinlerde bulunan kumaşlar ve ortadaki vitrinlerde teş-

hire arz olunan çocuk elbiseleri, pabuçlar ve kumaş örnekleri seksiyonu tamamlar. Kapıdan girilince sağdan itibaren 1. nci vitrinde 16-17. nci yüzyıl yastıklık çatma kumaşları görülmektedir. Dört parçadan sağdan 1. nci yi teşkil eden, büyük ve küçük lüle çiçeklerinden mürekkep kompozisyon ile köşelerdeki nar motiflerinden ve bordürlerdeki karanfillerden ibaret desenli kırmızı ipek ve sırmalı çatma, Türk Kumaşçılığının 16 ve 17. nci yüzyıllardaki harika döşemelik numunelerinden biridir. 2. ncisi yine içleri tamamen karanfil ve lüle dallarıyla doldurulmuş büyük palmet veya çınar yapraklarının süslediği mükerrer desenli bir kumaştır. 3. ve 4. ncü parçalar da kırmızı üzerine sırma ile dokunmuş mükerrer yelpaze şeklinde çok büyük karanfil motifleri ile süslüdür. Yanındaki 2. nci vitrinde yine çatmadan yastık yüzü için yapılmış 17. nci yüzyıla ait döşemelik kumaşlar yer alır ki bunlardan biri zemine tel ile işlenmiş yelpaze şeklinde karanfil, diğeri ise içleri karanfil ve lüle motifleri ile dolu oval madalyonlar ile bunların aralarını dolduran çiçekli zikzak desenlidir. 3. ncü vitrinde yine 17. nci yüzyıldan kalma iki çatmadan yastık yüzüğü bulunmaktadır. Bunlardan biri kırmızı zemine yapılmış içi tamamen lüle ve diğer motiflerle dolu büyük dairevi, diğeri ise sıklâmen renkli güllerden mürekkep desenlidir. ncü vitrinde 16. ncü yüzyı-

la ait bir kemha teşhir edilmektedir. Bu kırmızı üzerine geniş, mavi yılankavi hatlar arasında kalan lüle ve diğer çiçek motifli pek güzel bir kumaştır. 5. nci vitrinde 17. nci yüzyıla atfolunan iki kemha kumaş yer alır. Bunlardan birisi kırmızı zemin üzerine yapılmış içlerini çiçek motifleri dolduran büyük oval desenli, diğeri ise iki helezoni hat arasında kalan açık kırmızı üzerine işlenmiş mükerrer stilize karanfil motiflidir. 6. ncü vitrinde 17. nci yüzyıldan kalma biri altın telli çatma, ve diğer seraser denilen kumaştan iki parça vardır. Çatma, kırmızı, mavi, yeşil, açık kahve ve siyah dokunmuş parlak çiçek motifli, seraser kumaş ise beyaz zemin üzerine sarı telle dokunmuş mükerrer herati motifli dir.

Ortadaki 1. nci vitrinde Süleyman I in koyu yeşil atlasan çocukluk elbisesi ve açık yeşil renkte çocukluk çakırsı, Selim I in sarı üç benekli, kırmızı renkteki çocukluk kaftanı ve Ahmet I in yine kemhadan kırmızı ve altın renkli büyük oval motifli çocukluk elbiseleri yer alır. 2. nci vitrinde yeşil renkten Murat IV ün çiçekli ipekten bir takım çocukluk elbisesi Ahmet I in kemhadan büyük oval motifli kırmızı çocukluk kaftanı ve yine IV. ncü Murad'ın oğlu şehzade Mehmet'in seraser kumaştan çocukluk elbisesi ile bir çift edik ve gedikten mürekkep çocuk pabuçu bulunmaktadır. Üçüncü vitrinde ikisi incilli, mercanlı olmak üzere muhtelif devirlere ait deriden pabuçlar ile takke, kese ve kolluklar vardır. Üçüncü vitrinde Fatma Sultan'ın (Mustafa III ün kızı) çiçekli çocukluk elbisesi Hibetullah Sultan'ın (Hamit I in kızıdır) çocukluğuna ait kürklü iki kaftanı görülmektedir. Dördüncü vitrinde ise Saliha Sultan'ın 18 inci yüzyıla ait çiçekli kırmızı atlasan bir ve çiçekli beyaz selimiye kumaşından küçük çiçek motifleri olmak üzere üç elbisesi bulunmaktadır. Yerdeki 4 vitrinden birincide aidiyeti meçhul 17-18 inci yüzyıllardan kalma kakum kürkten beyaz kahve rengi çizgili ve yeşil puvanlı bir kaftan, ikinci vitrinde ise yine beyaz kahve ve pembe motifli 17-18 inci yüzyıla ait kakum kürklü kaftan, üçüncü vitrinde 17 nci yüzyıldan kalma kahve renkli samur kürklü kaftan ve nihayet sonuncu ve dördüncü vitrinde de Beyazid'in oğlu şehzade Korkut'a (1470-1513) ait yakası ve ön parçaları mavi astarlı koyu kırmızı dallı kadifeden bir kaftan yer alır.

Resim : 2

Karagöz'de "Muhavere,"

Yazan : Metin AND

Biliyoruz bir Karagöz oyununda üç ayrı bölüm vardır : Mukaddime yani giriş veya öndeyiş; muhavere yani söyleşme; ve fasıl yani oyunun kendisi ve olaylar dizisi. Genel olarak muhavere Karagöz oyununun iki baş kişisi olan Karagöz ile Hacivat arasında geçer. Genel olarak diyorum çünkü daha aşağıda göreceğimiz gibi ara muhaveresi'nde iki kişiden daha çok kişiler bulunmaktadır. Muhavere'lerin fasıl'dan ayrılığı, birincinin salt söze, olaylar dizisinden sıyrılmış, soyutlaştırılmış oluşuna dayanır. Bunların görevi Karagöz ve Hacivat gibi iki baş kişinin kişiliklerini, özelliklerini, gerek ses, gerek yaradılış ve yetiştirilme bakımından birbirlerine karşıt düşen özelliklerini tanıtmaktır. Bu bakımdan Orta Oyununda Pişekâr ile Kavuklu arasındaki tekerleme (1) ile aynı görevdedir.

Karagöz üzerine birer kitap yazmış olan Selim Nüzhet Gerçek ve Nurullah Tilgen muhavere'lerin belli başlılarının adlarını vermişler fakat bunların konularını açıklamamışlardır. Selim Nüzhet Gerçek şu adları vermiştir : Akil; Babam öldü; Bekçi; Bilmece; Çamaşır ipi; Çevre; Gel geç; Hasta; Hayır hiç; İftar; İsim değiştirme; Kul; Külbastı; Masana; Mektep; Musiki; Nasihat; Nazire; Rüya; Seyahat; Turşu; Yazma; Zurna. (2). Nurullah Tilgen'in kitabında yer alan muhavere adları sayıca daha kabardır. İşte şu muhavere adları yer almıştır : Ağalık; Akil; Arap Köle; Asma; Ayrılık; Baban öldü; Bekçi; Bilmece; Cigerci; Çamaşır; Çevre; Doktorluk; Düşün; Emanet para; Esas hayal; Gelgeç; Hacivat kızı; Ham hum; Hasan efendi; Hasan efendi isim; Havuz; Hayır, hiç; İftar; İktisat; İtibar; Kayık; Kul; Külbastı; Kütahya; Mangiz; Masana; Meddah; Mektep; Muayene; Musiki; Nasihat; Nazire; Ölüm; Rüya; Saat; Sahte hasta; Sarıyer; Seyahat; Turşu; Üç güller; Yağlı börek; Yalan; Yazma; Zurna (3).

Muhavere'leri konuları ve biçimleri bakımından çeşitli ayrımlarda inceleyebiliriz. Bunlardan başlıcası fasıl'la ilintisi olmayan muhavere'ler, fasıl'la ilintisi olan muhavere'ler diye iki ana bölüme ayrılmasıdır. Muhavere'ler çoğunlukla fasıl'dan yani oyunun kendi-

sinden bağımsızdır, ancak bir iki muhavere ile fasıl arasında konu birliği bulunabilir. Örneğin Hayali Memduh'un «Karagöz'ün evlenmesi yahut Üç sevdahlar» adlı oyununda muhavere'de Hacivat Karagöz'e kaçan karısının yerine bir başkasıyla evlenmesini öğütler, ve böylece muhavere ile fasıl'ın konuları birbirlerine bağlantılıdır. Gine Hayali Memduh'un «Salıncak Sefası» adlı oyununda muhavere bir iş tutmak üzerinedir, netekim fasıl'la bağlantısı vardır, iş olarak salıncak işletirler. Ritter'in yayınladığı «Yalova Sefası»ndaki Muhavere'de Karagöz'ün ailesiyle gezinti yerine gideceği geçer, fasıl'ın konusu da böyledir. Bir de «Kayık» oyununda bir ek muhavere'de denizcilikle ilgili terimler sayılır. Bazı muhavere'lerde muhavere'nin kendi konusu bittikten sonra muhavere'nin sonunda fasıl'ın konusu üzerine açıklamalar yapılır. Örneğin «Ferhad ile Şirin»in geleneksel muhavere'si Hacivat'ın müzik terimleri üzerine bilgiliğine dayanır, fakat sonunda Hacivat Ferhat ile Şirin efsanesini Karagöz'e anlatır. Fakat bu gibi birkaç örnek dışında muhavere'ler ve ara muhavereleri fasıl'ın konusundan ayrı ve bağımsızdır. Bu bakımdan da isteğe göre uzatılıp kısaltıldığı gibi bir başka muhavere ile yer değiştirebilir.

Bilinegelen en alışılmış muhavere'lerin dışında bir takım muhavere türleri de buluruz. Bunların kendine göre bir biçimi, tartımı vardır. Örneğin gel-geç muhaveresi de Karagöz ile Hacivat arasında geçmekle beraber öteki muhavere'lerden değişik bir yolda gelişir. Bunun iki örneğini Ritter'in yayınladığı «Kanlı Nigâr» ve «Sünnet» oyunlarının muhavere'lerinde buluruz. Bunda Hacivat bir mısra Şirin efsanesini Karagöz'e anlatır. Fakat bu mısraa ölçü, tartım ve uyak bakımından benzeyen fakat saçma bir mısra söyler gider, ve muhavere bu yolda Hacivat ve Karagöz'ün gidip gelmeleriyle uzayıp gider. «Sünnet» oyunundaki gel geç muhaveresi'nin bir özelliği perdenin içine kurulan küçük bir hayal perdesinde küçük boy Karagöz ve küçük boy Hacivat arasında yapılmış olmasıdır. Nitekim bu oyunu Hayali Memduh «Karagöz'ün sünnet olması, veyahut hayal içinde hayal» diye ad-

landırmıştır. Bu muhavere sırasında büyük Karagöz'ün de söylemeye karıştığı olur. Bu türlü bir başka muhavere de çifte Karagözlü muhavere'dir. Bunda iki Karagöz karşılaşır, ikisi de Karagöz olduğunu ileri sürerek birbirlerinin sözlerini tekrar ederler, araya Hacivat girer, sonunda ikinci Karagöz kovulur ve Karagöz ile Hacivat muhaverelerine başlar. Bu, Ritter'in yayınladığı «Bahçe» oyunun başında vardır. Bu Orta Oyununda bahşurulan bir usta, bık gösterisi olup buna «Çifte Kavuklu Oyunu» adı verilir. Gene böyle değişik biçimde bir muhavere türüne «vuruşmalı muhavere» adını verebiliriz. Bu muhavere türünde her sözün sonunda Karagöz ile Hacivat birbirlerine vururlar. Örneğin «Salıncak» oyununun başındaki muhavere'de Karagöz ile Hacivat birbirlerine karşılıklı kemleyici, sövücü sözler söylerken bir yandan birbirlerine vururlar. «Meyhane» oyununun başında ise Hacivat övücü söz söyleyip vurur, Karagöz ise sövücü veya Hacivat'ın övücü sözünü andıran bir saçma sözden sonra vurur. Bir de hamhum-şaralop muhaveresi vardır, bunda Karagöz Hacivat'ın her söylediğini ya hamhum ya da şaralop diye yamtlar. Bir de ara muhaveresi vardır, bu fasıl'a bağlamadan önce muhavere'yi uzatmak için bir ek muhavere'dir. Konu bakımından bu da fasıl'dan bağımsızdır, bununla beraber bu muhavere'ye üç, dört kişi katıldığı olur. İşte bazı ara muhavere örnekleri: «Mandıra» oyunundaki ara muhavere Çelebi, Hacivat ve Karagöz arasında geçer. Bunda Karagöz Hacivat ile Çelebi arasına girer, Çelebinin giyimine takılır. Hacivat Karagözü Çelebiye tanıtır, Karagöz ile Çelebi yalan söyleme oyunu oynarlar, Karagöz oyunu kazanır. «Kırgınlar» adlı oyunda ise Karagöz, Hacivat ve Karagöz'ün karısı arasındaki açılış muhaveresi'nden sonra gelen ara muhaveresi Arap köle, Hacivat ve Karagöz arasında geçer. Arap köleyi satmak Karagöze düşer, Arap «kaç okka öldün?» diyerek Karagözü döver, Karagöz de bunun acısını Hacivat'tan çıkarır, sonunda Arap hem Karagöz'e hem Hacivat'a vurur. «Tahmis» adlı oyunda da Karagöz, Hacivat ve Karagöz'ün karısı arasındaki açılış muhaveresinden sonra Acem gelir, babası ölmüştür, Karagöz ile Acem karşılıklı şiir okurlar. Acemin ahusuna karşın Karagöz önce leylek sonra bir merkep getirir. Bu konuşmalara arada bir Karagöz'ün karısı da karışır, Karagöz'ün eşiği ikiye bölünür, kenetçi eşiğin iki parçasını birbirine

yapıştırır, fakat ters yapıştırır. Burada kenetçi ile beraber muhavere'ye katılanların sayısı beşi bulmaktadır. «Bursalı Leyla»da açılış muhaveresinden sonra iki ara muhaveresi gelir. Bunların birincisi Ermeni ile Karagöz arasında ikincisi Kayserili ile Karagöz arasında söyleşmedir. Gerek Ermeni gerek Kayserili Karagöz'den alacaklarını isterler. «Meyhane» adlı oyunda da açılış muhaveresinden sonra Hacivat, Laz, Karagöz ve arada Karagöz'ün karısının da arada sırada karıştığı bir ara muhaveresi vardır. «Kanlı Nigâr» adlı oyunda da bir ara muhaveresi vardır. Bunda Karagöz kapıyı aç dedikçe karısı çocuğa ninni ile beraber kapıyı açmayacağını söyler, çekişirler.

Buraya kadar görülen daha çok alışılmış muhavere biçiminin dışında kalan muhavere'lerdir. Ahşılalagelen muhavere türlerini konularına göre bazı ayrımlara ayırabiliriz. Ancak hemen baştan söylemek gerekir bütün bu muhavere'lerde ortak nokta muhavere'nin yanlış anlamalarla gelişmesidir. Bir muhavere türünde, Hacivat bilgisini ortaya döker, bir konuyla ilintili bir takım kelimeleri, terimleri sayar döker, Karagöz de bunlara yanlış anlamalar verir. Örneğin «musiki» diye adlandırabileceğimiz muhavere'de Hacivat musiki üzerine makam, usul adları gibi teknik terimleri sıralar. «Dört işlem» adını verebileceğimiz bir muhavere'de Hacivat önce malların, toprakların yönetimiyle ilgili terimleri daha sonra da toplama, çıkarma, çarpma ve bölme üzerine sorular sorar. Bir muhavere'de Hacivat İstanbul'un belli başlı bölgelerinin, yerlerinin adlarını sayar. «Okul ve eğitim» adını verebileceğimiz bir muhavere'de Hacivat Karagözü okuduğu derslerden sinayarak onun bilgisizliğini ortaya koyar. «Timarhane» adlı oyundaki muhavere'de de Hacivat Karagöz'ün bilgisini yoklar. «Meyhane» adlı oyunun muhaveresi de Karagöz'ün çocuğunun görgü eksikliği üzerinedir. Bir muhavere'de de Hacivat Karagöz'ün babasının öldüğünü söylemesi üzerine hastalıkla ilintili deyimleri sayıp döker, sonra da miras üzerine sorular sorar. «Canbazlar» oyununun sonuna gelen bir muhavere'de Hacivat Karagöz'e canbazlık terimlerini sıralar. Kayık oyununun muhaveresinde de Hacivat denizcilik terimlerindeki bilgisini gösterir. Sünnet oyununun muhavere'sinde de Hacivat oyun adlarını sorar.

Bir muhavere konusu da Hacivat ile

Karagöz arasında bir yarışma, yenişme biçiminde gelişir. Bunda daha çok bir oyun oynanır. «Sahte Gelin» adlı oyunun muhavere'sinde «masana oyunu» gibi. Bir başka muhavere'de sonu hane ile biten kelimeleri sıralarlar. Karagöz bazen zorluk çeker, her buluşta bir birlerine vururlar. Bir muhavere'de yarışma şiir söylemekte, tanzir veya benzek yoluyla yapılır. Hacivat'ın söylediği beyit veya dört lüğün tartım, uyak biçim bakımından benzerini fakat anlamsız bir karşılığı Karagöz söyler. Yarışmalı muhavere'lerden birisi de bilmece, bulmaca söylemeye dayanır. Bir başkası da yalan söylemekte yarışmadır.

Bir muhavere konusu da tıpkı orta oyununu tekerleme'lerinde olduğu gibi önce olmayacak bir olay gerçekleşmiş gibi anlatılır, sonra bunun bir düş olduğu anlaşılır. Hayali Küçük Ali'nin «Karagöz Dans Salonunda» adıyla yayınladığı oyunda Karagöz Hacivat'la bir kahveye gittiğini, içtiklerini ödeyecek parası olmadığını, kahve kutusuna saklandığını, oradan cezvede pişirildiğini ve kahve olup kendisini bir tiryakinin içtiğini, onun midesine gittiğini ve kusunca dışarı çıktığını anlattıktan sonra hepsinin bir düş olduğunu açıklar. «Ortaklar» oyununun muhaveresinde Hacivat iki güzel kadına raslamıştır, arkalarından gider yerlerini öğrendikten sonra onların evine gider, eğlenir, kadınlarla yiyip içip eğlendikten sonra yatak odasına gider, sonra yataktan düşer, sonunda düş olduğunu söyler. Bir başka muhavere'de Karagöz yangın seyretmek üzere minareye çıkar, bir deli de arkasından gelir, ve Karagöz'ü minareden aşağı atar, oysa kahvede uyuklaya kalmıştır. Bu muhavere'nin ikinci yarısında Karagöz olmuş bir olay anlatır. Oğluyla gezmeye gitmiştir, bir kadının ardına düşer, evine kadar izler, sonunda, peçesini açınca kendi karısı olduğunu görür.

Belli bir konu çevresinde toplanabilen muhavere'lerin yanısıra belli bir konu türüne girmeyecek muhavere'ler de vardır. «Çamaşır ipi» adı verilen bir muhavere'de Karagöz Hacivat ile ip te sallanırken konuşur. Bir başka muhavere'de Hacivat Karagöz'ü kimin doğurduğunu sorar, bütün allesini Karagöz doğurmuştur, ve her birinin adı için bir sebze adı bulup yakıştırır. «Hayır, hiç» adı verilen bir muhavere'de Hacivat yalandan hasta olan Karagöz için sözde yiyecek öteberi

alırması gibi yapıp onu aldatıyor, ve «Hayır, hiç» diyor. Karagöz bunun acısını çıkarmak için satıcı olur, Hacivat gene «Hayır, hiç» der. Karagöz durumu hep gidip karısına anlatır, karısı Karagöz'e kelime hecelettirir. Bir muhavere'de Karagöz ile Hacivat helva üzerine konuşur, bu muhavere'nin sonunda Karagözün karısı Karagöz'den eve alacağı öteberiyi sayıp döker. Bir muhavere'de «aklımı ne yaptın?» sorusu üzerine çeşitlemeler yapılır. «Turşu» adını verebileceğimiz muhavere'de de Hacivat kendi karısını övüp Karagözün karısını kötüler, karıları hamama gitmişlerdir, hamamda turşu yiyişleri üzerine bir söyleme dir. «Zurna» adını taşıyan bir muhavere'de de ipe sapa gelmez bir takım sözlerden sonra Karagöz zurna çalar ve bunun üzerine konuşulur. Bir muhavere'de de Karagöz kuyuya soğusun diye sarkıtılan dolmaları yemek için kuyuya düşmüş gibi yaparak kuyuya iner. Sonra ailesiyle gezintiye gidecektir, Hacivat ta gitmek ister.

(1) Metin And, «Orta Oyununda Tekerleme», Türk Dili, Şubat 1963.

(2) Selim Nüzhet Gerçek, Türk Teması, İstanbul 1942, sa. 83-84

(3) Nurullah Tilgen, Karagöz, İstanbul 1953, sa. 15-16.

(Basın: 20315 — 30)

İNSAN ORGANLARI ÜZERİNE Atasözleri ve Deyimler

Toplayan : Hayret M. TÜRME

I — AĞIZ

Ağız açmak. Ağız açmamak. Ağız açtır. mamak. Ağız ağıza. Ağız ağıza vermek. Ağız aramak. Ağız burun birbirine karışmak. Ağız birliği etmek. Ağız bozukluğu. Ağız dalası. Ağız değişikliği. Ağız dil vermek. Ağız dil vermemek. Ağız dolusu. Ağız kâhyası. Ağız kalabalığı. Ağız kalabalığına getirmek. Ağız kavafı. Ağız kavgası. Ağız miski el elması. Ağız nişanı. Ağız otu. Ağız satmak. Ağız şakası. Ağız tadı. Ağız tadı ile. Ağız tanburası. Ağız tanburası çalmak. Ağız tüfeği. Ağız tütünü. Ağız yapmak. Ağız yaymak. Ağız yemese yüz utanmaz. Ağız yerse yüz utanır. Ağız yüreğin taşkını söyler. Ağız yoklamak. Ağıza alınmaz. Ağıza almak. Ağıza dat dile feryat. Ağıza düşmek. Ağıza koyacak birşey. Ağıza tat boğaza feryat. Ağızdan ağıza. Ağızdan çıkan başa değer. Ağızdan dolma. Ağızdan kapmak. Ağızı açık. Ağızı açık ayran delisi. Ağızı bir karış açık kalmak. Ağızı bir. Ağızı bozuk. Ağızı bozuk diline perhizi yok. Ağızı burnu yerinde. Ağızı büyük. Ağızı büyük olana kepçe kaşık. Ağızı çelikli. Ağızı değişmek. Ağızı çirş çanağına dönmüş. Ağızı gevşek. Ağızı havada şaşkın. Ağızı kalabalık. Ağızı kara. Ağızı kilitli. Ağızı kulaklarına varmak. Ağızı kurusun. Ağızı pek. Ağızı sıkı. Ağızı pis. Ağızı sulanmak. Ağızı süt kokmak. Ağızı torba değil ki büzülsün. Ağızı yanmak. Ağızı yanan bir daha uslanmaz. Ağızına aptesle almak. Ağızına baka kalmak. Ağızına baktırmak. Ağızına bir parmak bal çalmak. Ağızına bir kemik atmak. Ağızına bir şey veya bir çöp koymak. Ağızına bir zeytin verir altına tulum tutar. Ağızına burnuna buluşturmak. Ağızına geleni söylemek. Ağızına kadar. Ağızına layık. Ağızına sakız olmak. Ağızına sığmak. Ağızına sürmemek. Ağızına taş almış. Ağızına tükürmek. Ağızına verilmesini beklemek. Ağızına vur lokmasını al. Ağızında bakla ıslanmamak. Ağızında bakla mı var. Ağızında bir bakla olmak. Ağızından baklayı çıkarmak. Ağızından bal akmak. Ağızından çıkamı kulağı duymamak. Ağızından çıkamı kulağı işitmez. Ağızından dirhemle çıkmak. Ağızından dökülmek. Ağızından düşürmemek. Ağızından girip burnundan çıkmak. Ağızından

ekmeğini alsalar sesi çıkmaz. Ağızından hayır çıkmaz, bari şer söylese. Ağızından kaçır. mak. Ağızından kapmak. Ağızından lokması. nı almak. Ağızından söz dirhemle çıkar. Ağızından şer akar. Ağızından yel alsın. Ağızını açacağına gözünü aç. Ağızını açıp gözünü yummak. Ağızını açmak. Ağızını bıçak açmak. Ağızını açmış armut ağzına düşstün. Ağızını açmış içine armut düşer diye. Ağızını bozmak. Ağızını havaya açmak. Ağızını hayra aç. Ağızını kapamak. Ağızını kiraya nı verdim. Ağızını kullanmak. Ağızını pek tutmak. Ağızını tutmak. Ağızını yoklamak. Ağızını öpeyim. Ağızını toplamak. Ağızının içine bakmak. Ağızının kaşığı olmak. Ağızının kokusunu çekmek. Ağızının mührü ile. Ağızının ölçüsünü vermek. Ağızının perhizi yok. Ağızının suyu akmak. Ağızının tadı bozulmak. Ağızının tadını almak. Ağızının tadını bilmek. Ağızının tadını vermek. Ağızıyla kuş tutsa. Ağızıyla kuş tutsa bilinmez. Ağızıyla kuş tutsa nafiye. Ağızıyla kuş tutsa yaranamaz. Ağızla pilav pişmez, yağla pirinç gerek.

II — ALIN

Alın akı. Alın damarı. Alın damarı çatlamak. Alın derisi. Alın derisi değil ya davul derisi. Alın doğruları. Alın düzlemi. Alın karışlamak. Alın teri. Alın teri ile kazanmak. Alın yazısı. Alın yazısı başa gelir. Alın yazısını kullar değiştiremez. Alnına yazılan başa gelir. Alnında yazılmış olmak. Alnı açık yüzü pak. Alnını karışlarım. Alnını karışladı. Alnının ar damarı çatlamış. Alnının damarı çatlamış. Alnının kara yazısı. Alnının akıyla. Alnım açık yüzüm pak. Alnında şeytan tüyü var. Alnının teriyle kazanılmış.

III — ARKA

Arka arkaya. Arka arkaya vermek. Arka çevirmek. Arka üstü. Arkası üstü. Arka vermek. Arkadan bırakmak. Arkada kalanlar. Arkadan düşman yüze dost. Arkadan düşman yüze gelince dost olur. Arkadan vurur çarşı köpeği. Arkadan vurmak. Arkana tatar mı düşmüş. Arkamdaki gömleğe inanım kalmadı. Arkası kalındır. Arkası kalındır so-pa komaz. Arkası kesilmek. Arkası pek. Ar-

Yozgatlı Zeminî

Yazan : Mahmut İŞİTMAN

Zeminî, Vilâyette «Yarım'ın Haşım Baba» diye şöret bulmuştu. Kendisinin içkiye düşkün, bektaşî-meşrep olduğu gayet nekreh hicivler yazdığı, şair Eşref kadar tuhaf bir adam olduğu söylenir.

Haşım Baba bir zamanlar Yozgat'ta Esnaf Kâhyası olmuştu; kendisi ve esnaf kırma-zılı ve yeşilli elbiseler yaptırarak giyerlerdi. Hafta tatillerinde Yozgat'ın 800 Metre güneyindeki «Soğukluk» denilen Çamlık'a çıkarak saz çalar, eğlenirlerdi. Zeminî bir ara içkiyi terkedip Rufai tarikatına girmiş, bu arada uzun zaman Davâ Vekillîği yapmıştır. 1908 de ikinci meşrutiyetin ilânında, 70 yaşında iken vefât etmiştir. Muhittin adındaki oğlu ile kızından olan torunu Telgraf çavuşu Mustafa'dan eserlerinin kimde olduğu sorulmuş. Defterlerinin kimlerde kaldığını bilmediklerini söylemişlerdir.

İlk olarak tanıttığım Zeminî'ye ait şiirler, bende bulunan Cönk'lerden çıkarılmıştır.

İ
Tığ-ı gamzelerin canım evini
Deler gelir, deler geçer sevdiğim.
Kalbur-u sitemle fırağın beni
Eler gelir, eler geçer sevdiğim.

Ben usandım şu dağların başından
Hiç aşılmaz boranından kışından.

kası sıra. Arkası yere gelmemek. Arkası yere gelmez kalındır. Arkası yufkadır fakirin. Arkasına bakmadan gitmek. Arkasına düşmek. Arkasında dağ vardır uğraşılmaz. Arkasında dolasmak. Arkasında gezmek. Arkasında yumurta küfesi yok ya. Arkasında yumurta küfesi yok ya döner, arkası mihraptır. Arkasında yumurta küfesi yok ya deviriverir. Arkasından söyleyeceğini yüzüne söylemeli. Arkasından yur borusu çaldırır. Arkasını almak. Arkasını vermek. Arkasını getirmek. Arkasını sıvazlamak. Arkasını sayan arayan er olmaz. Arkaya bırakmak. Arkasız olmanın ayağına vurmuşlar vay arkam demiş, karnına vurmuşlar yine vay arkam demiş. Arkaya kalan dona kalır. Arkaya kalan kazadan kurtulmaz. Arkaya kalan kazadan korkmaz. Arkaya kalana korkma demişler.

(Devamı var.)

İnsanın peşinden garip başından
Neler gelir, neler geçer sevdiğim.

Yaktın derunumda derdin acağın
Sardı yangın hanumanın saçığın.
Beni öldürmeye aşkın bıçağın
Biler gelir, biler geçer sevdiğim.

Felek çillesini bizde yetirdi.
Fırak-ı hasretle isim bitirdi
Zeminî bir Kuzu buldu yitirdi.
Meler gelir, meler geçer sevdiğim.

II

Bir acaip zamaân içinde kaldık. (1)
Belâ sitem gelir hep ive ive
Züğürtlük, dert ile hayıra daldık.
Biz dilenci olduk paralar civa.

Ekserisi terk eyledi namazı
İbadet, itaat, naz-u niyazı
Ekmek Tavşan oldu biz olduk Tazı.
Yorulduk, yosulduk hep kova kova.

Hak sahibi gelir başa derilir
Yaka paça mahkemeye varılır.
Ne matlubat biter, ne bor verilir
İş böyle giderse, com kara Deve.

Eski bereketler bilmem ne oldu.
Cemi-i mahsulat sarardı soldu.
Kahve, Şeker, Tütün bahasın buldu.
Zeminî muhtaçtır bir çakım Kav'a

III

Budur arzuhalim, leb-i zûlalim
Yazdım hasb-i hâlim sultanım sana
Ruz-i şeb hayalim, arz'u vusalım
Mehtab-ı cemalim efkanım sana.

Yektur liyakatim sabr-u rahatım
Böyledir âdetim, var itaatım
Kalmadı takatim çeşm-i âfetim
Kulluktur hacetim, a canım sana.

Zeminî bir kul'dur, kerem gönüldür.
Hâli pek müşküldür, ruhları güldür.
Sağların sünbüldür, leblerin müldür.
İster isen öldür, kurbanım sana.

IV

Destan-ı Zeminî (2)

Dinleyin sözümü arif-i dâna
Edeyim sizlere dürlü beyanı.
Hüseyinabat hakkında ne alâ
Yaptım îyikiylâ ben bu destanı.

Karagüz ün evcisinde bir maya
Görünce aklımı ben verdim zâya

Karagücük Zade Hüseyin Kâhya
Sevdim tabiatın beğendim onu.

Erenler yatağı Hüseyin Gazi
Kıldım namazımı ettim niyazı
Bürc-i evliya'nın merd-i hicazı
Hüseyin babadır hem dervişanı.

Eskiypar'da biz kıldık kararı
Hanedanlarının yoktur zararı.
Musa Kâhya gibi vardır merdanı
Niçin zemmedeyim öyle insanı

Kıcılı'da Halil Kethüda'ya bak
Hayvana yakındır, insana ırak
Ali Efendi'de var güzel ahlâk
Sevdim tabiatın, beğendim onu.

Kara Mahmut Kötü Köy'ün adamı
Bulunmaz onlarda adam hemdemi
Çolak Mustafa'nın başına gem'i
Takıp gezdireyim dağ'ı yabanı

Çomar'a varmadan bildik orası
Daim methederler Haydar Ağası
Hep sarhoştur imatlığın alayı
İşi işret ile, geçer zamanı.

Oradan inince, Hüyük'e savuş
Hüyük hanedanı bir Hasan Çavuş
Kalinkaya Köy'ün kaçmaya çalış
Kel Hasan gibi var, çok tezviranı

Alamas'ın güzelleri yahşidir.
Her birisi Şah Sanem'in eşidir.
Güre'nin adamı bütün vahşidir.
Kababel'in boş kafalı insanı.

Ol Mehmet Bey'e ki bulunmaz misâl
İşin ihsan etsin Gani Zülcenal
Garipler yoldaşı Harallı Bilâl
Halk eksik etmesin ol hanedânı

Hışır'ın adamı yüzleri nirsuz
Deli Bekir Oğlu, hırsız edepsiz
Keven'li'nin ayakları çorapsız
Anlaşılmaz Düşlice'nin lisanı

Akpınar halkının sakalı ıslı
Kılavuz halkı da bütün Kürt nesli
Görünce sevmeye onlar hevesli
Mırnav, mırnav eder erkek misali.

Kızılı tez verir bilirim zati
Damalan'ın adam değil suratı
Ahhaplar güzeli canlar afakı
Kul ettim onlara ben Yozdağ'ını

Akmiran'ın güzelleri dolaşır
Höcüklü Köyünü kahretsin Kadir
Koçasar dilberi emsalsiz nâdir
Edepsizdir Yenice'nin insanı

Sincan muhaciri kimse saramaz
Kuyumcu da hayra şerre yaramaz
Kayayüküt kötü desem olamaz
Ahmet Çavuş gibi vardır merdanı

Büyük Söğütözü'n güzel edası
Değirmendere'ye yakın arası
Merkep tabiatlı Bekir Kâhyası
Mustafa Kâhya'ya dökün saman'ı

Aşık olan hiç kimseden korkmasın
Bu destana kimse kusur takmasın
Yavaş varın Perçem halkı ürkmessin
Zira etrafına yakın ormanı

Alaca'ya geldik Merkez-i kaza
Bazısı gönlüme verdiler ceza
Bazısının methin edeyim size
Ehli derununda vardır irfanı

Hurşit Efendi'yle Sadık Efendi
Onlardır gönlümün hem dil-pesendi
Yaremin merhemi Müdür Efendi
Muradına nail etsin Hak onu

Belâlardan emin etsin onu Hak
Saklasın Bilal-i Hallâk-i Mutlak
Ne âlâ tabiat, ne güzel ahlâk
Zeminî söyledi böyle destanı

V

GAZEL

Var ey nâme bu gün cânâna bir dem hasb-ı
hâyleyle
Dühen aç cümle hâlim söyle azm-i perru bâl
eyle

De bunca sergüzeştim küşe-i gayrette
zarımdan
Enin ettiklerimden durma her dem bahs-ı kal
eyle

Yetişsin çâresiz bu derdime bir çâresâz olsun
De vâdî-i vuslattaki bi-mecâle bir mecâl eyle

Görünce pâyine yüzler sürüp divân-ı tanzim
et
Nasil ârâm eder bensiz şunu bir hoş sual eyle

Zeminî bendesinin firkatiyle yandığın bildir
Benim hasret gözümle Seyrî Sultana selâm
eyle

(1) — Zeminî bu şiiri, zamanında Anadoluda olan büyük kıtlık için yazmıştır.

(2) — Bu destanla Zeminî Yozgat ve Alaca köylerinden bazılarında yaşayan halkın iyi ve kötü taraflarını anlatmıştır.

Konya Yemekleri

-II-

Yazan : Selçuk ES

SÜNDÜRME

İki kaşık kadar sade yağ eritilip iki bardak su ilâve edilir. Az yağlı 250 gram kadar (kısmen küflü de olsa makbuldür) tuluk peyniri ufalanıp içersine atılır, kaynatılmaya bırakılır. Fokur fokur kaynayan bu suyun içersine evvelce doğranmış hazır vaziyette bulunan ekmek (Kuru olanı daha makbul) dökülüp, doğruca sofraya getirilir. Kış günleri bilhassa sabahları kahvaltı olarak yenmesi çok lezzetli olur, kaşığı tabana daldırıp kaldırdıkça, erimiş haldeki peynir kaşıklı beraber tabandan itibaren sünerak gelir. Peynir tuzlu olduğu için tuz ilâve edilmez, az olursa ekmek atmadan evvel bakıp kâfi miktarda atılabilir.

PAPARA

Papara yemeği de bir nevi sündürme çidi olup, burada peynirin yerini soğan alır, bol tuz atılır ve bilhassa kış gecesi peşmaniye toplantılarında peşmani çekilip getirilmeden evvel kurulan yer sofrasına evvelâ papara dolu kulaklı lenger getirilir. Etrafına dizilen tahta kaşıklarla yemeğe başlanır. İnsanda su ihtiyacı baş gösterince de papara kalır, yerini peşmani tepsisi alır. Paparanın puluşı şöyledir :

İki kaşık yağ eritilip, iki baş kuru soğan ince doğranmış vaziyette erimiş yağa karıştırılır. Kızarmadan evvel su ilâve edilerek kaynamaya bırakılır. Bir avuç tuz atmaya unutmamalıdır. İyice kaynayan yağlı ve soğanlı su (su iki üç bardak olacak) ateşten indirilip evvelce hazırlanmış doğranmış ekmek (tandır ekmeği olursa gerek sündürmede ve gerekse paparada çok lezzetli olur) dökülerek sofraya getirilir.

ARABAŞI

Arabaşı bir yemek olarak görülürse de aslında iki çeşit yemeğin ayrı ayrı kaplarda ve bir arada sofraya konulmasıyla meydana gelir. Şimdi bunun birinci kısmını ve en önemlisini teşkil eden hamurdan başlayalım.

ARABAŞI HAMURU

Kalabalığa göre yarım veya bir kilo un

alınır, içersinde herhangi bir yabancı madde bulunmaması için bir defa elenir. Kenarı yüksek bir tencereye ılık su içersine azar azar bu undan dökülerek karıştırılır. Maksat un pütürlenmesin. Ayran halini aldıktan sonra harlı ateşin üzerine konarak mütemadiyen karıştırılmaya başlanır. İyice koyulaştıktan sonra kıvama gelmiş sayılır. Bunun, yani hamurun piştiğini anlamak için kırmızı renk kömür ateşi maşa ile alınıp hamurun içine batırılır. Ateş sönmeyeceği hamur pişmiş demektir. Suyunu emmiş olduğundan derhal ateşten indirilerek sini veya tepsilere dökülür. Soğumaya bırakılır. Hamura tuz atılmaz. Hamur tuzsuz olarak kalacaktır.

ARABAŞI ÇORBASI

Haşlanmış tavuğun suyu süzektan süzülür. Bir tencereye yarım su bardağından biraz fazla un konur. Bir kaşık sade yağ ile kavrulur ki buna miyane denir. Un penbeleşince, hazır bulunan tavuksuyu azar azar dökülerek ve mütemadiyen karıştırılarak eritilir. İçersine tavuğun beyaz veya bud etleri ile, yüreği, ciğeri didilip parçalara ayrılarak konur. Biraz tuz ilâve edilir. Acısından frenk biberi parçalar halinde atıldığı gibi, belki fazla acı seven olmaz diye, bilâhira konmak, üzere biber atılmaz. Artık çorba hazırdır. Fıkır, fıkır kaynadıktan sonra ateşten indirilip tase dökülür.

Sofraya daha evvel hazırlanmış olan hamur tepsisi konur. Ortasına tas konacak şekilde bir yer daire halinde kesilip açılır. Tas buraya oturtulur. Çorbanın üzerine bolca acı kızıl biber dökülür, arzu etmeyen dökmez, soğuk hamurdan bir kaşık alınıp sıcak çorba ya batırılarak hamur ağıza atılarak çiğnenmeden yutulur. Arabaşının üzerine tath olarak peşmani veya kenevir helvası, hevenk üzümü, kavun gibi tatlı şeyler yenir. Arabaşında aranan hususiyetler şunlardır :

Arabaşı hamurunun yenirken soğuk olması lâzımdır. Arabaşı bir kış yemeği olduğundan hamur buz tutarsa okadar makbul sayılır. Çorba çok sıcak ve çok acı olacaktır. Dikkat edilecek mühim bir nokta da, arabası yenirken hamurun çorba içersine düşürülme-

ARAŞTIRMALARI

mesidir. Kim hamurunu çorba içersine düşürürse, arabası ziyafeti çekmeye hoşçu sayılır.

KONYA BÖREKLERİ

Konyada İstanbul biçimi su böreği, sigara böreği, alt üst böreği ve diğer börek çeşitleri gayet güzel yapılır. Bunlardan yalnız Konya'ya münhasır olup taşralıların bilmediği börekleri tarif ediyoruz.

TANDIR BÖREĞİ

Tandır böreğini yapabilmek için evvelâ tandır lâzımdır. Tandırın ne olduğunu tarif edip bunun hakkında izahata geçecek olursak mevzuat dışına çıkacağımızdan kısaca Konyada ekmek yapmak üzere yerliler tarafından tamamen çamurdan yapıp kurutulduktan sonra toprak içersine gömülen tandır anlatalım. Bu, alttan, yan tarafından soba deliği genişliğinde hava deliği bırakılan, alt kısmı geniş, üst kısma geldikçe daralıp, 40-50 santim genişlik kalan ters oturtulmuş orta boy bir kazana benzeyen yerli fırındır. Burada yapılan ekmek, börek ve gevreklerin kokusu, lezzeti ve nefaseti tamamen başka olup, daima iştah açar.

Tandır börekleri iç malzemesine göre isim alır. Meselâ iç peynirli ise, peynirli tandır böreği, kuyruk yağı alınmış kuyruk bakiyesi Kıkırdaklı ise, kıkırdaklı tandır böreği diye isim alırlar. Böreğin pişirilmesi, hepsinde aynı olup içlerin hazırlanması biraz değişir. Yağsız beyaz peynir, yahut tuluk peynirinden yarım kilo alınır. Kuru veya taze soğan, birkaç baş, ince ince doğranır. Biraz maydonoz, biraz karabiber, biraz da tuz saçılarak hepsi yoğrulup hal edilir. Hazırlanmış ekmek hamurundan, bir miktar alınarak el ile genişletilir, bir kısmına bu içten konur, hamurun diğer kısmı bunun üzerine kapatılmak suretiyle börek hazırlanıp, tandırın sıcak duvarına yapıştırılır.

Böylece iç bitinceye kadar börekler tandıra yapıştırılıp, pişenler alınarak lengeriye doldurulup, sofraya getirilir. Kıkırdaklı ve kıymalı tandır börekleri de aynı şekilde pişirilip, kıyma ve kıkırdaklı ince soğan ve maydonoz konur, tuz atılmaz, zira kıyma veya kıkırdak tuzludur.

ÇARŞI BÖREĞİ

Bu börek te peynirli, kıymalı, kıkırdaklı olarak içlerine göre hazırlanır. İç hazırlıkları

aynen tandır böreği gibi olup, burada tandır yerine çarşıda ekmekçiler ekmek hamurundan uzun uzun yapıp pişirirler. Tepsilere yığırlar. Böreği hemen evine götürten kimse, sıcaklığını kaybetmeden üzerine tereyağı sürerek yumuşak hale getirir. Bu böreklerin arasından tath olarak pekmezle karılmış ta- han, çarşı helvası, tel kadaifi yenmesi makbuldür. Yazın ise üzüm, karpuz ve kavun yemelidir.

SEDİRLER BÖREĞİ

Sedirler böreği veya halk arasında sağ böreği dediğimiz böreğin hamuru ve içi şöyle hazırlanır :

Böreğe davetli olanların adedine göre bir veya daha ziyade hamur yoğrulur. Biz burada yarım kilo un alınmak suretiyle tarifini yapacağız. Bu miktar una yarım avuç içi kadar tuz ilâve edilir. Su ile karıştırılarak hamur yoğrulur ve yumurta büyüklüğünde parçalara ayrılır ki bunun ismine beze denir. Bezeler hamur mikdarına göre 10-20 adet olabilir. Hamur bezeleri bir tepsi içersine dizilerek üzeri kalınca bir bezle örtülür, biraz dinlendirmeye bırakılır. Geçen bu zaman zarfında az yağlı beyaz peynir (yağsız da olabilir) veya tuluk peyniri ufalanır, bir kaç tane kuru yahud taze soğan, bir mikdar kara biber, biraz da maydonoz ince ince kıyılır, hepsi birden karıştırılır. Peynir 250 gram, soğan da iki baş olsa kâfidir. İçin fazla olmasından hoşlanan kimse peynir miktarını artırabilir.

Dinlenmeye bırakılan beze tepsisi hamur tahtası yanına getirilir. Burada dikkat edilecek noktalar şunlardır : Ocak, hamur tahtası, börek malzemesi tepsi birbirine yakın mesafede olacaktır.

Hamur tahtası üzerine bir tutam un serpilerek üzerine bezelerden birisi konur, oklava ile bu beze ince vaziyette açılmaya çalışılır. Açılan hamurun yarısının sağ ve sol tarafına doğru hazırlanmış içten kaşık ile azar azar saçılmak suretiyle o tarafı içlenir. Bu defa iç konmayan taraf yavaşça kaldırılıp iç bulunan tarafın üzerine katılmak suretiyle üstü örtülür ve kenarlar parmak uçlarıyla sıkıca bastırılmak suretiyle içten dökülmesi önlenir. Börek hazır vaziyete geçmiş olur. Şimdi sıra pişirmeye gelmiştir.

(Devamı var)

METİN AND

Yazan : Bora HİNÇER

Yurdumuzun tiyatro, bale ve halk dansları araştırmacısı değerli yazar Metin And 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Gala-tasaray Lisesini ve İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi, iki yıl da Londra Üniversitesinde öğrenci oldu. Ancak asıl ilgisinin tiyatro ve baleye olduğunu anlaşılarak bu alanlarda çablamaya başladı. 1954 yılında ilk yazılarını yazmaya başladı. 1956 yılında Rockefeller Vakfının verdiği bursla Amerika ve Avrupa ülkelerinde bir yıldan fazla tiyatro ve bale üzerinde çalıştı. Ayrıca çeşitli burslar ve çağrılar üzerine İngiltere, Fransa, Rusya, İskandinav memleketleri, İtalya, Almanya, Hindistan ve çeşitli Asya ülkelerinde çeşitli tarihlerde incelemeler yaptı, konferanslar verdi, kongrelere katıldı. Şimdiye kadar şu kitapları yayınlanmıştır :

- 1) Gönü Yüce Türk, Ankara 1958.
- 2) Kırk Gün Kırk Gece, İstanbul 1959
- 3) Dances of Anatolian Turkey, New York 1959.
- 4) Kavuklu Hamdi'den Üç Orta Oyunu, Ankara 1962.
- 5) Dionisos ve Anadolu Köylüsü, İstanbul 1962.
- 6) Bizans Tiyatrosu, Ankara 1962.
- 7) Aşağı Tiyatroda, İstanbul 1963.
- 8) A History of Theatre and Popular Entertainment in Turkey, Ankara 1963-64
- 9) Türk Köylü Dansları, İstanbul, 1964.

Hazırlığını bitirmek üzere olup yakında yayınlanacak kitapları şunlardır:

- 1) Kukla, Karagöz, Orta Oyunu;
- 2) Oyun ve Büyü;
- 3) Türk Köylüsünün Yaşayışı ve İnanışları, (İngilizce);
- 4) Eski İstanbul'da Tathıs Frenklerinin Tiyatro ve Operası.

Ayrıca Türkçe ve yabancı dergi ve gazetelerde binden fazla yazı, makale, inceleme yayınlamıştır. Enciclopedia dello Spettacolo adlı İtalyan ansiklopedisinin Türkiye maddesini ve Oxford Theatre

Metin And

Companion adlı tiyatro ansiklopedisinin 3. basımı için «Bizans Tiyatrosu ve Türk Tiyatrosu» maddelerini yazmıştır. Ayrıca radyo programları hazırlamakta ve Üniversitede dersler vermektedir. Forum dergisinin iki kez sahipliğini yapmıştır. Halen Ulus gazetesi tiyatro ve bale eleştirme-nidir. Ayrıca yayınladığı kitap şeklindeki Türkçe ve İngilizce eserleri yanında belgelerle dolu araştırma ve incelemelerini, Forum, Devlet Tiyatrosu, Türk Dili, Türk Folklor Araştırmaları, Değişim, Dost ve Opus gibi dergilerde yayınlamaktadır.

Metin And, Türkiye'de şimdiye değin hiç alışılmamış şekilde, geniş ve derinlemesine belge toplamak ve onları değerlendirmekle birdenbire tiyatro, bale ve dans alanında ön safa geçmiştir. Metin And, eski ve yeni Dünya tiyatro, dans, bale ve halk oyunlarını daha evvel incelediği içindir ki, Türk seyirlik oyunlarını bu kadar zengin ve metodlu şekilde ortaya koyabilmektedir.

Giresun, Türküleri, Mânileri ve Aşıklar

Yazan : Sadi Yaver ATAMAN

Karadenizin yeşil cenneti Giresun'u da, yıllarca evvel türküleri ile tanımıştım. «Uy Giresun kayukları»nı, «Kolbası»nı Radyodan (Ankara radyosundan 1939) ilk defa memlekete tanıtmak hizmeti bize müyesser olmuştu.

Karadeniz yolu bölgesinin, içlere doğru yapılacak araştırmalarda mukayese imkânı verecek merkez şehirlerinden biri olan Giresun'un, kemençe ve horon bölgesi (Hopaya kadar) ile, bağlama ve oturak havası bölgelerinin (Orta ve bir kısım Doğu Anadolu kesimi) folklor özelliklerini de kapsayan bir ortak şehir manzarası göstermesi, ayrıca dikkati üzerine çekmektedir.

Folklor araştırmalarında en sağlam ve güvenilir kaynak o mahallin gün görmüşleridir. Bunlara folklor babası demek yerinde olur. Giresun'un Küçük Hüseyini de, gerçek bir folklor babası idi. Ne yazık ki, mukadder akibet, en sonunda onu da bulmuş ve Giresun folkloru onun şahsında tipik bir menubunu kaybetmiştir (I). Bu gün Radyolarımızda çalınan çağrılan Giresun türkülerinin çoğu, bu güngörmüş halk musiki babasından alınmış ve onun delikanlı hafızasından aktarılmıştır.

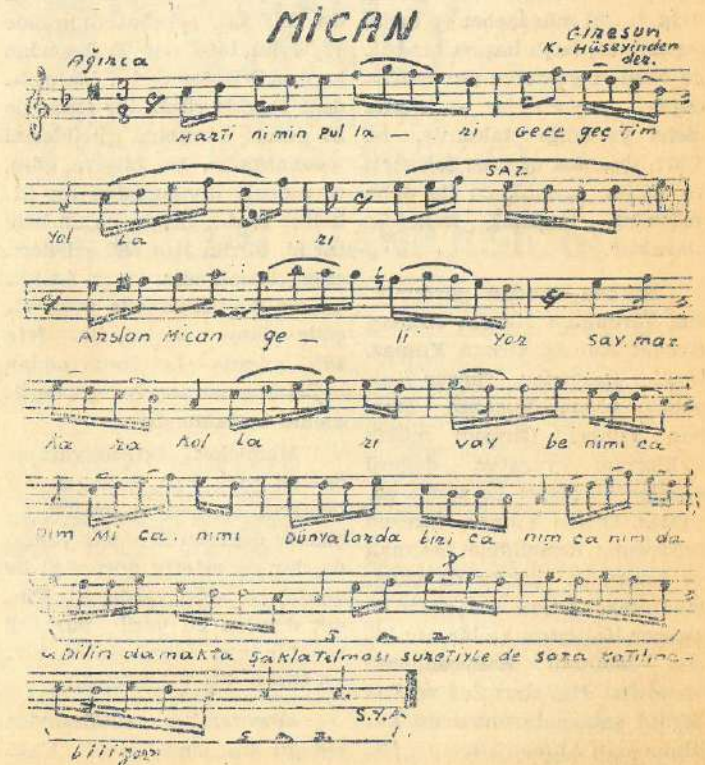
1958 yılının Ağustos ayında, ikinci defa gittiğim Giresun'da, ilk işim yine onu aramak oldu. Bir süre evvel bana yazdığı bir mektupla, halk musikisi anlayışını duygulu bir ifade ile anlatarak, memleket türkülerine rağbetin artmış olmasından sevinç duyduğunu, fakat türkülerinin (razılığı olmadan) yalan yalın plaklara ça-

lınıp okunduğundan dert yananı söylemekte idi. Ustalıkla çaldığı bağlamasını, hayatı boyunca elinden bırakmayan bu içli halk sanatkarı, plaklara çalınan türkülerinden kendisine pay verilmemesini büyük bir haksızlık sayıyordu. Giresun'da bulunduğum 15 gün, yanımdan hiç ayrılmayan bu «ihvan aşığı»nı, sadece bir bağlamacı değil, aynı zamanda kafası zengin folklor malzemesi ile dolu bir canlı hazine olarak tanıdım.

Yaşının mecâl verdiği nispete, nefesi tükeninceye kadar, saatlerce çalıp söylüyor, ikide bir sevimli ve tatlı karadeniz şivesiyle «Sadi beyoğlum» diye verdiğim «Mican» ve «Çatlak rek türkülerin yakulması sebeplerini izah etmekten büyük bir

zevk duyuyordu. O kadar içli, niyor ve havasına giriyordu ki, bazan yüzü sapsarı oluyordu, adeta fenalıklar geçiriyordu, fakat yine de sazı elinden bırakmıyordu. Türkülerini yazarken, parçayı tekrar etmesi gerektiği zaman, şevke gelip bir şeyler katarak veya değiştirerek çalıp okuyordu. Bunu, «Türküye helâvet vermek» diye izah etmesi, halk sanatkarlarında çok görülen bir özelliktir.

Küçük Hüseyin'den, Karadeniz'in karakteristik türkülerinden (5/8, 7/8, 16/8) başka, 9/8 Zeybek tarzı türküler de yazdım. Bunlardan notasını şivesiyle «Sadi beyoğlum» diye verdiğim «Mican» ve «Çatlak rek türkülerin yakulması sebeplerini izah etmekten büyük bir

nın, Karadeniz yalı boyu halk musiksine tesir sahasını gös- termesi bakımından dikkate şayandır. Karadeniz bölgesinin kıyı kesimini sınırlandırırken, genel olarak Zonguldak-Giresun, Giresun-Hopa gibi iki bölüme ayırmak gerektiğini daha evvel de kaydetmiştim. Birinci bölüm Oturak havası, Kırık havası, Karşılama, Sallama, kısmen Zeybek ve Horon (2/4, 4/4, 5/8, 7/8, 8/8, 9/8) sahasına, ikinci bölüm Karşılama, Sallama, Horon ve kısmen oturak havası (5/8, 7/8, 16/8) sahasına girmektedir. Bu ayırma, bölgenin karakteristik görünüşü ve özelliğidir. Bu bölgelerde de, hiç şüphesiz Yurdun dört bucağına şamil bir takım tesirlerin izleri ve örnekleri de vardır. Giresun'da rastlanan «Oturak ve Zeybek» havalarında, esas böl- gelerine ait karakter, mahallî özellikler kazanmıştır. Müzik ve oyunlarındaki hareket ve canlılık, tarihî münasebet ve tesirler dışında, başlı başına bir bölge özelliği gösteren Giresun'da esash araştırmalar ve incele- meler yapıldığı takdirde, bu Yurt köşemizi de ince değerleri ve kültür canlılıkları ile daha yakından tanımak mümkün olacaktır.

Burada candan yardımlarını gördüğüm Nevzat Kumaş, Necdet Kumaş, Orhan Yılmaz, Osman Kalyoncu, Tuncer Kalyoncu, Ahmet Yücesan, Burhan Yılmaz, Giresun müzik folklorunu yaşatan değerli gençlerdir. Hepsisi de aydın çocuklar. Orhan Yılmaz, Giresun folklorunu derinliğine tanımak ve tanıtmak amacı ile çalışmaktadır. Osman Kalyoncu ile Tuncer Kalyoncu ve bir ara bizim İstanbul Radyosundaki Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği çalışmalarımıza da katılmış olan Ahmet Yücesan, Giresun'un Usta bağlamacılarıdır. Bir dernek kurmuşlar, halletti bir çalışma birliği için de, Memleket kültürüne hizmet yolundadırlar.

Giresun'da fındık hayat demektir.

Millî toprak mahsulleriminin başında gelen fındığın, deniz aşırı pazarlardaki sürümü, çok eski yıllara ve kökü onüçüncü yüzyılda, Cenevizlilerin Karadeniz ticaretine kadar dayanmaktadır. Konu gerçekten ilgi çekicidir, benim gibi merak edenler de bulunur diye bu hususta öğrendiklerimi kısaca yazmayı münasip gördüm.

Fındık ürününün dış ticaret sürümüne ait yazılı vesika, İspanya kralı Üçüncü Hanri'nin 1403 yılında, Timürlenk nezdi- ne gönderdiği elçi heyeti başkanı Roygotzalez Kolovyo'nun Madrid milli kitaplığında bulunan el yazması seyahatnâmesi- dir. Bu zat, seyahatnamesinde 17/Eylül/1403 de Trabzondan kaptan Nicolos Gojen idaresindeki Fındık yüklü bir Gemi ile 25 günde İstanbula gittiklerini yazmaktadır. Bu bilgiye göre, Karadeniz kıyılarından dış ülkelere fındık ulaştırmanın belli tarihi, bugün için 562 yıl ilerisine gitmektedir. Türk fındıklarının dış pazarlarda geniş ölçüde tanınması ise, ilk defa 1851 yılında Londrada açılan milletlerarası sergiye gönderilmekle başlamıştır.

Memleket iktisâdiyatında önemli yeri olan Fındığın, bir tasarruf sistemi ve maddî ölçülerle değerlendirilmesi yanında, bir de estetik görünüşü ile gönüllere tesiri vardır ki, Fındık denilen bu yeşil pürçekli cevâhir taşı, efsâne efsâne, türk türk dile gelmektedir.

«Peygamber sülâlesinden olduğu anlaşılan Seyyit Vak-

kas (Kabri XV. yüzyılda, Tır. besi XIX. yüzyılda yapılmış, Giresundadır) bir fındığın kabuğu ile deryayı geçüp İslâm ordularına Giresun'un fethini sağlamış ve bir fındığın içi ile Orduları beslemiş.» Gerçekte, bu zatın Giresun'un Pontoslu- lardan Türklere geçmesini hazırlamış olduğunu tarih yazmaktadır. Böyle bir kahramanın efsâneleşmesinde, fındığa kutsallık veren ve :

Yine yeşerdi funduk dalları
Acep ne olacak yârin halları

Türküstünde, «yeşeren Fındık dalları ve yârin halları» halkın duygu zenginliğinin ve bu ürüne, ne kadar bağlı olduğunun veciz misâlini teşkil etmektedir.

Beşli, yedili, sekizli ve dokuzlu «Çotanak»ları ile (III), Giresun fındık dallarında şirleşmektedir.

Giresunda Kayuklar
Kızlar Funduk ayuklar

Diye bir türkülerini var ki, kızların fındık ayıklarken gösterdikleri el çabukluğunun ritm canlılığını ifade etmektedir. Zaten yalı boyu türkülerini, top- raklarında yaşayan insanların kaynaşmasıdır. Türküleri gibi oyunları da tıpkı Karadeniz'in oynak dalgaları gibidir. Rahmetli Mahmut Ragıp hocamız, hamsi balığının denizden çıkınca hoplayıp zıplamasını ve titremesini Karadeniz'in atik oyunlarına benzetirdi. Giresunluların tüfeke oynadıkları oyun, Karadeniz uşağının göz pekliliğini, çevikliğini ve savaş gücünü gösteren canlı ve manâlı figürlerle doludur.

Bir yanda tığ gibi delikanlılar, bastıkları yeri tozuta tozuta Horon teperken, öte yanda alata genç kızlar, yeşilin her

rengi ile daldan dala, bahçeden bahçeye cümbüşlenen fındık «mânî»leri söylüyorlardı :

Atma türkü atarım
Yüreğini yakarım
Funduğu dizi eder
Boğazına takarım
Funduğa gaga derim
Darılma şaka derim
Sen beni bastırırsan
Ben sana ağa derim
Havalar kararıyor
Yine yağmur yağacak
Funduk harmanlarımız
Bu yıl kışa kalacak
Gideyurum yaylaya
İki at bir katırla
Sana funduk yolladım
Ye de beni hatırla
İn dereye dereye
Kuru funduk bulursun
Yalvarırken al beni
Sonra pişman olursun
Funduk dalda bir sıra
Yârim gitti Mısıra
Koyun olsam yayılsam
Yarimin ardı sıra
Funduk kırdım iç ettim
Yaylalara göç ettim
Yarim senin yüzünden
Ben bu canı hiç ettim
Yaylanın çimeninde
Funduk versem yer misun
Haydi dediğim sıra
Benimle gelir misun

Ey Funduğum Funduğum
Dallarına konduğum
Ben sevdimde el aldı
Odur benim yandığım
Funduk dalda teklemeye
Kız fistanın eklemeye
Yarim gitti gurbete
Gellir diye beklemeye
Funduk kabuğu köz oldu
Arkamızdan söz oldu
Yâre fena dediler
Yüreğim göz göz oldu

1961 Anadolu turnemizde Giresun'da bir gece bile kalamadık, ertesi gün Erzincan'da bulunabilmek için, konseri mü-

ANADOLU BANKASI
SİZİN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
kısacası
AİLENİZİN BANKASIDIR

Feza Rek. 19 — 28)

takip, gece yarısı hemen hareket ettik.

(I) Küçük Hüseyin 9/2/1959 da 71 yaşında ölmüştür. Giresun'un usta bağlamacılarından Osman Kalyoncu, 10/2/1959 tarihli mektubunda bu acı haberi bana şöyle bildirmiştir. «Giresun'un saz babası Küçük Hüseyin dayıyı da kaybettik. Ölümü öyle âni oldu ki, ziyaret için gittiği bir arkadaşın yanında otururken

vefat etti de, bir zaman arkadaşısı onun öldüğünü anlayamadı. Rahmetlinin ruhunu şâdetmek için programınıza onun türkülerinden de almanızı can ve gönülden arzuluyoruz» biz de almıştık.

(II) Mican bu havalide ün salmış ve Rumlara dehşet vermiş bir eşkiyanın adıdır.

(III) Çotanak diye Fındık topaklarına denir. Bir dalda dokuza kadar Fındık topraklarına rastlandığı söylenir.

Cönklerden Derlemeler

KATİBİ

Derleyen : Cahit ÖZTELLİ

Evliya Çelebi «Seyahatnâmesi»nin (c. 1, s.638 — 639) kaydına göre, zamanının ünlü âşıklarını sayarken Kâtibi'den de «Celep Kâtibi» diye bahseder. Buna bakarak araştırmacılar âşıkı «celep» yani koyun tüccarı sanmışlardır. Oysa celep sözü bugünkü anlamda koyun tüccarı demek değildir. Kâtibi'nin Dördüncü Murat ile Bağdat seferine de katıldığı biliyoruz. Bir koyun tüccarı işini gücünü bırakıp aylarca süren seferlere katılmaz. «Celep» o çağda ve tarihlerde «dış saraylarda bulunan acemi oğlanlar» anlamındadır. Buna göre şair bu sınıfın kâtibidir. (bakınız : İ.H. Uzunçarşılı, «Kapakulu Ocakları», s.40 ve aynı yazarın Osmanlı tarihi, c.3, kısım 1,s.247).

Aşağıya bir dördlüğünü aldığımız şiirinde de âşık kendisini «kâtib» olarak tanıtıyor. Aynı zamanda bu dördlükte adının Osman olduğunu bildiriyor ki bunu ilk defa biz haber veriyoruz.

Tabibler bulmadı derdime çare
Er böyle gerektir sarıla yâre
Küfre mi girersin ey kalbi kare
Halin nedir desen Kâtib Osman'a

Sadettin Nüzhet «kâtibi» adlı eserinde ayrıca bir de Kâtib adında bir şairi ele alarak kısa olarak verdiği bilgiler arasında adının Ahmet olduğunu bir beytine dayanarak ileri sürüyor. Oysa bu beyitteki ad şairin değil sevgilisinin adıdır. Ve şurasını da belirtelim ki bu şair de Kâtibi'den başkası değildir. Vezin zorunluğu dolayısıyla arasıra bu şekil de sondaki nisbet (i) sini kullanmaz ki bu gibi haller başka âşıklarda da görülür. Yalnız Kâtibi'nin çağdaşı bir âşık daha vardır. İçindeki tarihlerden on yedinci yüzyılda yazıldığı kesinlikle bilinen büyük bir cönkte «Kâtibi Sâni» adında oldukça kudretli bir ozana rastladım. Aynı cönkte Kâtibi'nin de şiirleri bulunmaktadır; bu ad yakınlığı dolayısıyla ikincisinin Kâtibi'nin çıracağı olabileceğini düşünüyorum. Geçen yazımızda (1 sayılı) bir koşmasını verdiğim Kâtip Oğlunun da Kâtibi'nin oğlu olması mümkündür. Çünkü yeniçerilerin oğulları çoğu zaman babalarının adlarını kullanmaktadırlar. (Kâtibi ve Kâtip için daha çok bilgi almak üzere bakınız : Sadettin Nüzhet, Kâtibi, Sühulet Kütüphanesi, 1933).

Şimdiye dek yayımlanmamış şiirlerini verirken birincisinin Dördüncü Sultan Murat ile birlikte İran seferine gidişinde söylediği anlaşıyor.

İslâm askeriyüz, gazâ kaskine
Hazretin sancığın çeküp gideriz
Her birimiz seyfi alup eline
Adunun hatırın yıkup gideriz

Atımız küheylân aslıdır soyu
Şad ile Fırat'tan içerler suyu
Kimse doğru yoldan şaşmasun deyu
Alâmet taşını diküp gideriz

Gazilerin tir ü keman elinde
Tirkeşi sağında, seyfi solunda
Ser vermek için gazâ yolunda
Günahlarımızı döküp gideriz

Biz Gazi Hünkâr'ın peşine düşüp
Konup göçüp nice vâdiler aşup
Taşkın sular gibi kaynayup çuşup
Acem iklimine akup gideriz

Kâtibi bu yolda geçti özünden
Gaziler kâmilî seçer sözünden
Ma'niler söyleyüp bâtin yüzünden
Serile eflâke çıkup gideriz

Şu karşıdan gelen dilber
Sana kurban olayım mı
Gönül, aşkın okur yazar
Sevdi canım öleyim mi

Gayrılara gönül kattın
Kulunu yabana attın
Sevdiğim beni terkettin
Seni Hakk'a salayım mı

Mahabbetin candan mıdır
İhtiyakın gamdan mıdır
Bu ayrılık benden midir
Bunu Haktan bileyim mi

Aşk yolunda mihnet ile
Geçti gönlüm firkat ile
Dalma bu hasret ile
Be insafsız öleyim mi

Kâtibi düşürdün derde
Deli gönül aşkın serde

ARAŞTIRMALARI

Tenha bulduğum yerde
İntikamım alayım mı

Çekme sitem hançerini bana yâr şimden gerü
Kalmadı sende hakikat yürü var şimden gerü
Kalmadı meccalim çün zaman elvermedi
Gönlümüz yabana attı rüzgâr şimden gerü
İki dîdem bozbulanık sel olup ta çağladım
Ahde vefa kılmayan dildârı andım ağladım
Soyunup derviş misali eñnime post bağladım
Gitti namus, gitti gayret, gitti âr şimden gerü
Seni benden ayıranın kiblede dönsün yüzü
Kör olsun desem hatadur, kanla dolsun gözü
Aramızda bir dağ olmuş nice bir düşman sözü
Şöyle bil ki oldu işim ahi zâr şimden gerü
Rûz-u şeb hâkipayine ol yâre minnet eylemem
Kadir kıymet bilmeyen dildâre minnet eylemem

Kâtibi der yâr içün agyâra minnet eylemem
Yaktı hasret, yaktı firkat, yaktı nâr şimden gerü

Yine gönül efendisin arzular
O şah-ı âlişan ne zaman gelür
Siyah zülfü mah yüzüne bölünür
Kâkül-i perişan ne zaman gelür

Zülfü mâha benzer, rûhları gence
Lâl-ü mercan lebi, dehâni gonce
Boyu servi semen hem beli ince
Kemer zer-nişanım ne zaman gelür

Güzellerin şahı, hûpların hânı
Dür-ile yakuttur yârin dehâni
Hastaya şifadur cevâhirkânı
Ol lâl-i Bedehşan ne zaman gelür

Seni sevdiceğim sezdiler mola
Eski yaralarım çezdiler mola
Gonca gülüm beni arzular mola
Kâtib der, ol cânân ne zaman gelür

Salınup yanıma geldi yine cânân bu gece
Eyle sankim gökten indi mâh-ı tâbân bu gece
Zülf-i Leylâ'sını dökmüş henüz ol mâh yüzüne
Sanki cennetten çıktı hûri gılman bu gece
Gülşen-i rûyun görüben cümle ol üftâdeler
Şem'ine pervâneves kuruldu devran bu gece
Halk-ı âlem görücek Yûsuf-ı Sâni dediler
Ken'an elinden geldi Mısır'a sultan bu gece
Kâtibi cânân ile bir iş-u nûş eyleyelim
Hak verüp bâki kalursa bize devran bu gece

Bize gelen KİTAPLAR

* Metin AND : «Kavuklu Hamdi'den Uç Orta Oyunu». Büyücü Hoca, Fotoğrafçı, Es-kici Abdi. Forum Yayınları: 5. Eserin başında Orta oyunu üzerine eserin sahibi tarafından yazılan bir önsözle bir Orta oyunu bibliyografyası vardır. 12x17 boyunda, 296 sayfa, 5 lira.

* Prof. Nurettin Şazi KÖSEMİHAL : «Avrupa ve Amerikada Demokrasi ve Sosyoloji». İstanbul Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, sayı 17.18 (1962.1963) den ayrı basım. 24x17 cm. boyunda, 34 sayfa.

* Shepard B. CLOUGH — Nihâl ÖNAL : «Uygurlık Tarihi». Varlık Faydalı Kitaplar : 44. 17x12 boyunda, 240 sayfa, 5 lira.

* Orhan KEMAL : «İspinozlar». Oyun 3 perde. Varlık Tiyatro Serisi: 14. 17x12 boyunda, 78 sayfa, 2 lira.

* Orhan HANÇERLİOĞLU : «Başlangıcım dan Bugüne Kadar Mutluluk Düşüncesi». Varlık Faydalı Kitaplar: 43. 17x12 boyunda, 232 sayfa, 5 lira.

* Raymond RADINQUET — Oktay AKBAL : «İçimizdeki Şeytan». Roman. Varlık Büyük Cep Kitapları : 246. 17x12 boyunda, 88 sayfa, 2 lira.

* Melih Cevdet ANDAY : «Konuşarak». Denemeler. Dönem Yayınları: 1. Deneme Eleştiri Dizisi: 1. 19x14 boyunda, 128 sayfa, 5 lira. Posta Kutusu 23, İstanbul.

* Jean Paul SARTRE — Mahmut S. KILIÇCI : «Altona Mahpusları». Oyun. Dönem Yayınları: 2. Oyun Dizisi: 1. 19x14 boyunda, 148 sayfa, 5 lira.

* Cemil MERİÇ : «Hind Edebiyatı». Şiirle-riyle, felsefesiyle, masalıyla, beş bin yıllık geçmişiyle. Dönem Yayınları: 3. İnceleme Dizisi: 1. 19x14 boyunda, 272 sayfa, 7,5 lira.

* Abdülkadir İNAN : «Yasa, Töre - Türe ve Şeriat». Türk Kültürü Araştırmaları Yıllığı, Yıl: 1, 1964, Sayı: 1 den ayrı basım. 103. sayfadaki 110. sayfaya kadar 7 sayfa. 24x17 boyunda.

* Saraybosna Milli Müzesi : «Glasnik, Zemaljskog Muzeja U Sarajevu, Etnologija». Nova Serija, Sveska: XIX. Sarajevo — 1964. Yıllık. 29x21 cm. boyunda, 312 sayfa.

Hatay Ağzı'nın Gramer Özellikleri

Yazan : Cevher İhsan MISKIOĞLU

Hatay, zengin dil özellikleri içinde bulunduğu bir ildir. Yerleşik halkın yanında göçmen olan Türkmenlerin, ayrıca Anadolu'dan ve yurt dışından gelen göçmenlerin özellikleri bu zenginliğin kaynaklarıdır. Bilhassa «Hatay ağzı» üzerinde daha önce çalışılmamış olması bu cennet ilin, bu doğduğum ülkenin ağzı üzerinde çalışma arzumu doğurdu. Bu konuda işlenmiş kaynak olmadığından bu iş görüldüğü kadar kolay değildi. Bir plân dahilinde bunu başarmaya çalıştım. Tarihini inceledim. Gramer özellikleri ve Hatay ağzına tesir eden yabancı diller üzerinde durdum. Ayrıca komşu illerle ilişkileri tesbit ettim. Masallardan örnekler verdim. Türkü ve mâni çeşitlerine ait orjinal örnekler aldım. Ayrıca mektup çeşitleri yazdım. İkili ve üçlü konuşmalardan derledim. Hatay'a has deyimler üzerinde durdum. Hatay'ın yetiştirdiği halk ve divan şairlerinin dil özellikleri taşıyan şiirlerden bazı parçalar aldım. Ayrıca daha çok Hatay damgası taşıyan bulmacalardan derledim. Bilhassa Hatay'a has kelimelerle Hatay'da kullanılan özellik taşıyan kelimelerden bir sözlük meydana getirdim. Ve nihayet faydalandığım kitapları sıraladım.

Bütün bu anlatışlarımla mükemmel bir eser meydana getirdiğim, sanılmasın. Bir ilin işlenmemiş ağzı üzerinde çalışmanın ne demek olduğunu dil sahasında çalışanlar iyi bilirler. Sayın Ömer Asım Aksoy 20 yıl çalışıp, üç mükemmel cilt halinde yayınladığı «Gaziantep Ağzı» için birçok kusurların ve eksiklerin olduğunu beyan ederse, bizim kısa bir süre

Her zaman ve her konuda olduğu gibi tezimi alırken ve işlerken de bana gerekli yardımlarını esirgemeyen pek kıymetli hocam Prof. Dr. HASAN EREN'e gönül dolusu teşekkür etmeyi vazife sayarım.

Bu çalışılmamış sahadaki mütevazı eserim, ileride bu konuda çalışacaklara küçük ve faydalı bir kaynak olabilirse gerçekten mutluluk duyacağım. Türk Folklor Araştırmaları'nın 7ci cildinin 145ci sayısının 2463 üncü sayfasında eserimin «Hatay Ağzına başka dillerle Komşu illerin etkisi» kısmı «Hatay Ağzı Üzerine» başlıkla yayınlanmıştır. Şimdi ise Hatay Ağzının Gramer özellikleri bölümünü sunuyorum.

GRAMER ÖZELLİKLERİ

Gramer özellikleri bakımından Hatay gerçekten büyük bir önem taşır. Bir yandan vokal diğer yandan konson değişiklikleri yanında assimilation dissimilation'a sık sık rastlandığı gibi kelimede harfler yer değiştirir. Bu arada hayllan kelimeler olup bir kısmı da sırf bu muntıkada kullanılır.

Bu değişikliklerin bir kısmını burada işaretliyorum : Vokallerde görülen değişiklikler :

A—E değişikliği

(Bu değişiklik birinci ikinci veya üçüncü hecede olmaktadır.)

Annep — Ennep
Antakya — Anteke
Ahraz — Ahrez
Barmil — Bermil
Ânekebût — Enkebût
Fahli — Fehli
Halka — Heleke

Hatice — Heddüce
Hazin — Hezin
Hafilci — Hefilci
Kûnafe — Kûnefe
Kayrı — Keyri
Kalıp — Kelip
Masal — Mesel
Şakirt — Şegirt
Zahter — Zehter
Falaka — Feleke v.s.

I—İ değişikliği :

İbrık — İbrık
İbrahim — İbrahum
Mühim — Muhim
Cirtayne — Cirtayne
Hirnis — Hirnis
Hicil — Hicil
İzbandut — İzbandut
İmbik — İmbik
Kileyde — Kileyde
Tiskit — Tiskit
Çizgi — Cızık v.s.

Ö—Ü değişikliği :

(Ö)leş — Üleş
Ölet — Ület
Özge — Üzge
Tehhös — Tehhüş
Övez — Üvez
Ödürğü — Üdürğü
Lehlöh — Lehlüh
Kömele — Kümele
Höccet — Hücset
Göverti — Güverti v.s.

O—U değişikliği :

Tombul — Tumbul
Podra — Pudra
Boymak — Buymak
Fanos — Fanus
Hoyrat — Huyrat
Hozu — Huza
Labbot — Labbut
Limon — Leymun v.s.

I—Ü değişikliği :

Çiftlik — Çütlük
Konson değişikliği :
Taş — Daş
Pişirmek — Bişirmek
Anneb — Annep

ARAŞTIRMALARI

Apsirmek — Apçirmek
Patlıcan — Badıcan
Perkitme — Berkitme
Çizgi — Cızık
Çimdik — Çimzik
Domuz — Donguz
Hatice — Hadice
Gibi — Kimi
Masal — Metel
Ödeştirmek — Odeştirmek
Şekirt — Şegirt
Bu genel değişikliklerden sonra şimdi de değişiklikleri özel olarak sıralayalım.

C—D değişikliği :

Kurdalamak — Kurcala-
mak

Sondaki f—p

Elif — Elip

G—K

Gölge — Kölge

Gömmek — Kömmek

ğ, n, y Konsonları değişikliği :

Değişmek — Denişmek

Düğüm — Düyüm

Konsonların yer değiştirilmesi :

Hırsız — Hırhız

Zincir — Cenzir

Çizgi — Cızık

Gömek — Göynek

Serimsek — Semirsek

Ruya — Urya

Metathéses :

Çömek — Çölmek

Toprak — Torpak

Yaprak — Yarpak

Sarımsak — Samırsak

Süprüntü — Sürpüntü

K—H değişikliği :

Çok — Çoh

Akça — Ahça

L—n—r değişimleri :

Alınım — Annim

Merhem — Melhem

M—n değişimi :

Şimdi — Şindi

P—b değişimi :

Parmak — Barmak

Pekmez — Bekmez

Pişirmek — Bişirmek

S—ş değişimi :

Herkes — Herkeş

T—d Değişimi :

Taş — Daş

Tane — Dane

t—ç Değişimi :

Tomruk — Çomruk

Y—nn Değişimi

Yayık — Yanmık

Z'nin çift oluşu

Azik — Azzık

Kazık — Kazzık

Yazık — Yazzık

Konson düşmesi :

Sağmak — Samak

K—H değişikliği :

Akşam — Ahşam

Tonsuzlaşma :

Ceket — Çeket

Çabuk — Cabuk

Tonlulaşma :

Kaval — Gaval

Kursak — Gursak

İsim halleri :

Datif, lokatif, ablatif Türkçenin ayrıdır.

Genitinin konsonu nasıl olur :

Bahçenin duvarı—Bahçening duvarı

Çocuğun babası—Çocuğung babası

Instrumental, genel yazı dilinden ayrıdır. Nen ve Nan ekleriyle yapılır :
Fırçayla — Fırçaynan

C-VİTAMİNLİ
PORTAKAL ÖZÜ

Oralet

Bir bardak suya
bir kaşık ORALET,
koyarak taze
PORTAKAL SUYU
içebilirsiniz.

(Radar: 12 — 29)

Yıllık aboneli: 12,

altı aylık aboneli: 6

liradır.

Yurd dışı senelik abone :

3 \$, 1 f

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

Sahibi : İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

Basılmıyan yazılar
istenince geri gönderilir.

Dizgi ve baskı :

ERSA Koll. Şti. Matbaası
Aydınlar han Cağaloğlu-İst.

Nar Köyüne Ait Bir Araştırma

Derleyen : Haydar CENGİZ

Orta Anadolu'nun, Ürgüç'ü, Göreme'si, Avanos ve Hacıbektaş'ı ile tanınmış turistik vilâyetlerimizden biri olan NEVŞEHİR'in Nar Köyü folklorundan bahsedeceğiz.

Narköy ilk bakışta sanki Nevşehir'in bir devamı imiş gibi gelir insana. Zira Nar'ı Nevşehir'e bağlayan 3 Km. lik yol, boyu boyunca bağlarla ve bahçelerle kaplıdır. Otuz metre yüksekliğindeki Kadirah Şelâlesi'nin alt başına kurulmuş şirin NAR köyü güzel olduğu kadar da turistikdir. Çünkü Göreme, Nar Köyü'ne 17 Km, mesafededir. Göremedeki peri bacalarının küçük bir modeli de Nar'ın Kadirah vadisinde mevcuttur.

Nar, tarihi bakımından Nevşehir'den çok eskidir. Bu yazımızda Nevşehir'den ziyade Nar ve yöresinin folkloru üzerinde duracağız. Derlemede büyük yardımları dokunan Nar ortaokulu Türkçe öğretmeni Dünder Aydoğdu'ya anenen teşekkür ederim.

Nar'a ait derlemelerimizi dört bölümde inceleyeceğiz.

- I — Nar'ın tarihi ve tarihi eserleri.
- II — Nar ve havalisinde örf ve âdetler.
- III — Nar ve havalisinden seçme fıkralar.
- IV — Nar ve havalisinde kullanılan kelimeler, deyimler ve tâbirler.

I — NAR'IN TARİHİ VE TARİHİ ESERLERİ

Çok eski bir mazisi olan Nar'ın bir asır öncesine kadar ismi ENNAR imiş. Daha önceleri ise NISANA imiş. Nisana Akatlar'ın 12 aydan birine verdiği bir isim olup nisa da baharı güzel olan yerlere verilen bir ad imiş.

Nar eskiden bir kaza merkezi olup, tarihi; Ören, Kepez, Koyak, Kovalık Nar'a bağlı birer mahalle imiş. Büyük Camii, 1714 de Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Nar'daki eski eserler arasında, kaleleri, güvercinlikleri, kiliseleri, mezar taşlarını, höyükleri ve tırkazları ithal edebiliriz.

Balcı kalesi, Karşı kale, Leylâk kalesi, Bezirhane kalesi, Fatış kalesi vardır. Fatış kalesi ,sarı renkte olup, granit taşlarından yapılmıştır. Diğer kaleler mağaralar halinde dir.

KİLİSELER : Ören ve Akçe kiliselerinin

den başka tahribata uğramış birkaç kilise daha vardır. Bunlar Göreme kiliselerine nazaran daha gençtirler.

Nevşehir tabii bakımından dağlık bir manzara arzeder. Dağları bembeyaz; yumuşak ve istenilen şekle sokulabilen taşlardan mürekkeptir. Bu vesile ile, yakın zamana kadar Nar'lılar evlerini kayaları oymak suretiyle yaparlarmış. Gerek Nar'da, gerek Göreme'de kiliseler kaya oymasıdır. El'an bazı fakir evleri de kaya oymasıdır.

TIRKAZLAR : Lügatte kapı sürgüsü manâsına gelen TIRKAZ kelimesi; kapı vazifesini gören dikine oturtulmuş bir taştır. İki taraftaki oyuklarıyla sağa sola döndürülür. Ortasında 10.15 Cm. kutrunda dışarıya bakmak için bir delik bulunur.

Bir rivayete göre Nar halkının büyük bir kısmı Yunanistandan gelmiştir. Bu arada Sarı Hasan Kabilesi, Gannisler, ve Toklar; Açık Saray mevkiine gelip yerleşen Yunan ırkına mensup kimselerdir. Nar ve civarında rastlanan kilise ve haç işaretli mezarlardan Hristiyanların yaşadığını anlamaktayız. Türklere ait bir mezar taşında da şöyle bir dörtlüğe rasladık :

Arpa filikte,
Keklik cücükte,
Oğlum Ahmet beşikte;
Dondu da öldü. — Bunu bilirim. —
Deniliyor.

GÜVERCİNLİKLER: Nevşehir ve yöresi, bağcılık ve bahçecilikle uğraştığı için, güvercin gübresi çok aranır. Onun içindir ki öteden beri kayalar oyulmak suretiyle güvercin yuvaları haline getirilmişlerdir. Bağcılıkla uğraşan hemen her ailenin kayalarda birer ikişer güvercinlikleri vardır.

II : NAR VE HAVALİSİNDE ÖRF VE ADETLER

1) Üzüm kesme :

Narlılar bağcıdır. Bu meyanda bağla ilgili âdetlerinden biri üzüm kesme işidir. Ağyazı (Akyazı) bağlarının üzümleri erken olgunlaştığı için önce orası bozulur. Kendi aralarında anlaşılan birkaç komşu, bir sabah erkenden çoluk çocuk, testere, kova, bıçak, merkeplerle bağlık çığlık yola koyulurlar. Üzüm

ARAŞTIRMALARI

kesmek demek; bağ'da birçok ailenin bir araya gelmesi demektir. Sergiye dolu gidip boş gelen üzüm kovalarının gıcırtilı sesleri ahenkli bir manzara husule getiriyor. Üzüm kesenler aralarında :

— Şuna bak; mubarek bir de yağmur göremiş...

— Felek kökünden kurutmuş mubareği.. Hava bozulup kararmaya başladığı vakit te :

— Şu feleğin işine bak.. derler.

Avanos ilçesinde de üzüm kesme âdetine benzer «BINNIK» namıyla maruf bir âdet vardır. Binnik, üzümlerin olgunlaşmağa başladığı mevsimde bağlar bozulana kadar sadece pazar günlerine has bir bağ gezisidir. Pazar günü öğleden sonra en güzel elbiselerini giyen Avanos'lular Kızılırmak kenarındaki bağlarına yürüyerek giderler. Bağlara gidip ve dönüş tek yoldan olduğu için binnik epey kalabalık geçer. Binnik bir nevi eğlence ve şenliktir. Bir sepet üzüm için bütün ev halkı yollara düşer. Gaye bir nevi pikniktir. Binnige genç kızlar da katıldığı için; oğlanlar kızları Binnik yolunda görüp gözetirler ve beğenirler. Binnigin en mühim özelliği de buradadır. Dolayısıyla bağbozumu herkesin birbirini yakından görmesini sağlar.

2) Ekmek Yapma :

Nar'da şebit (Yufka) ekmeği yeniliyor. Her aile yiyeceği bir yıllık ekmeğini imece usulüyle bir defada yapar. 14 testi suyun hamurundan yapılan yufka; ufak bir ailenin yıllık yiyeceğidir. Ekmek yapılacağı gün kadınlar geceden kalkarlar. 3.4 saatte hamur yoğurulur; ufak beziler (bazı hamur yumağı) tutulur. Bütün ekmek beş tahta kurularak yapılır. Tandıra (ekmeğin piştiği ocak) yakacak getirenler, hamur yoğurmak için çeşmeden su getirenler, bezi tutanlar, hamur yoğuranlar gecenin sessizliğinde ve karanlığında adeta ufak bir fabrika ahenginde çalışırlar. Bu arada birbirlerine şakalar ederler; Ahmedin kızını, Mehmedin oğlunu, Hasanın gelininin beşibiryardelerini çekistirirler. Türlü tür-lü türküler söylerler böylece şafak söker, oklava şakırtıları arasında güneş doğar, kadınlar halâ ekmek yaparlar. Tandır başında söylenen türkülerden birkaç kıta alıyoruz :

Kara tren gelip geçiyor

Açılmadık yarem acıyor,

Dört tane çavuşla üç de yüzbaşı;

Oturmuş Nurettin'e kefen biçiyor.

Karşiki dağda sıra sıra bademler,

Otursun ağlasın yarı gidenler
Ne sen bana doydun ne de ben sana,
Kör olsun gurbeti icat edenler.

SÜRMELİM

Bir ay doğdu pencereden soluma
Sıva kollarını dola boynuma,
Bir gecelik misafirim koynuna,
Sürmelim ağ gelin sen bilin.

Çiçekler içinde menevşem açtı
Güzeli gösteren göz ile kaştır,
Gideyim gurbete mektup ulaştır,
Sürmelim ağ gelin sen bilin.

Türküden de anlaşılacağı üzere gurbet, eskiden Nar hanımlarının boynunu bükermiş. Şimdi de nereden çıktıysa bir Almanya türemiş. 150 ye yakın evin erkeğini almış götürmüş.

3) Ferfere Oynamak :

Bayramlarda, öteden beri devam edegelen ve genç kızların bir araya gelerek çahp oynadıkları, gülüp eğlendikleri hulâsa her türlü oyunları bir güne sığdırdıkları bir âdettir. Ferfere, oynanan oyunlardan bir tanesinin adıdır. Bir evde toplanan kızlar şenlikleri nihayet bulduktan sonra beraberce yemek yerler ve dağılırlar. Ferfereden de maksat insanları bir araya getirip, sevgi ve sefkat duygularını sağlamlaştırmaktır.

4) Karınca Yürüyüşü :

Düğünlerde gelin getirmeğe giden yenge kafilesinin yaptığı bir yürüyüştür. Nar'da gelin çıktığı yegâne gün perşembedir. Gelin; kız evinden oğlan evine götürülürken «Yenge Kafilesi» adı verilen kadınlar gurubu, üçerli sıra halinde arka arkaya ip gibi dizilip karınca adımlarıyla ağır ağır oğlan evinin yolunu tutarlar. Baştan üçüncü sıranın ortasında Gelin bulunur. Her olayın bir oluş sebebi vardır. Karınca yürüyüşünün de hikâyesi şöyledir :

Eskiden, kafilenin çok hızlı adımlarla evinden uzaklaşıp gittiğini gören bir gelinin babası çok üzölmüş. Hadise onuruna dokunduğu için :

— Benden usanmış gibi, kızımı evimden neye çabuk götürdünüz ? demiş. O günden sonra gelinler, kız evinden karınca yürüyüşü ile oğlan evine götürölmektedir.

5) Ölü Evini Ziyaret :

Nar Köyünün sadık kaldığı eski geleneklerinin başında ölü evini ziyaret etmek gelir. Ziyaretin maksadı her yerde olduğu gibi, ölü

evinin acılarına ortak olmak ve kederlerini nisbeten dağıtarak gönüllerini almaktır. Beşer altışar kişilik kafieler halinde ölü evine gelen erkeklerden biri ezberden bir miktar Kur'an okur.

Kur'an bittikten sonra, evi temsil eden kimseye teker teker :

— «Başınız sağ olsun, geçmiş olsun, Allah yardımcınız olsun» şeklindeki taziyelerden biri söylenir. Gelen grup birer ikişer dağılır. Derken arkadan bir kafiye daha gelir ve böylece ölü evi dolar boşalır. Bu ta'ziye ziyareti. nin adına Nar'da «İLK BAYRAM» derler.

6) Dügünler :

Nar'da vasat aile için düğün masrafı beş altı bin lira civarındadır. Oğlan evi tarafından geline 1500 - 2000 liralık altın ve mücevherat takılır. Paranın arta kalan kısmı da düğün tertibi ve kına kaldırılmasına gider. Düğün çarşamba günü başlayıp cuma günü sona erer. Çarşamba günü kına yakılır. Perşembe günü gelin oğlan evine iner; cuma günü ise DUVAK AÇILIR ve KÂKÜL kesilir. Böylece düğün sona erer.

7) Kına Gecesi :

Çarşamba akşamı gelin kızın yakın akrabaları ve kız arkadaşları toplanırlar. Geç vakte kadar yapılan türlü eğlencelerden sonra; gelin kızın ellerine ve ayaklarına kına yakılır. Yerine göre neş'eli ve ağıtlı anlar yaşanır. Defci kadın gelin kızın ağzından acıklı türküler ve ağıtlar okur. Kına havasından bir kat'a ahyoruz :

Evinizin bir kızı idim,
Östünüzde yük müydüm,
Daminizin unu muydum.
Bir kız size çok muydum.
Ah anam anam...

Kına gecesi, oğlan evinde de yapılır. «GÜVEYBAŞI» adı ile bir yemek yedirilir. Yemekten sonra «BAYRAK DUASI» yapılır. Perşembe sabahı damadın zinde olmasını temin için erken yatılır...

Perşembe sabahı erkenden davul sesleriyle uyanılır. Öğleye doğru gençler; kız evinden «SAYSANA» denilen gelinin eşyalarını getirirler. Öğleyin oğlan evinin bünyesine göre beş on kap yemek yenir. Yemekten sonra kahvesini içen erkekler, g'lin getirecek YENGE KAFİLESİNİN önüne düşerler ve kız evine giderler. Kız evine hızlı veya yavaş gitmenin bir önemi yoktur. Yenge kafilesi kız evinden gelini teslim aldıktan sonra Karınca yürüyü.

şü ile oğlan evine gelirler.

III — NAR HAVALISİNDEN SEÇME FIKRALAR

Ya yak git, ya kalk git..

Aydınlanma vasıtasının çıra olduğu bir zamanlar Nar'da sevilen, sayılan sözünü kimseden sakınmayan bir ihtiyara, yine Nar'ın gevezesi olarak bilinen Kelle Yusuf misafir gelir. Yusuf efendi geç vakte kadar oturur. Çıralar birer birer yanar biter. Fakat Yusuf Efendinin lafı bir türlü bitmez. Nihayet sabrı tükenen ve en son çırayı eline alan İhtiyar : —Yusuf Efendi Oğlum— bir çıra kaldı, «Ya yak git, ya kalk git !» der..

Selâm Karşılığı

Maccan'ının (1) biri Ortahisar (2) bağlarına kayısı yemeğe gider. Bir bağa girer kayısıları al al görünce, ağaca yaklaşmadan şu mübareklere bir selâm vereyim der..

— «Selâmtün aleyküm Ortahisar zerdallısi.» Kayısıya sarılmış yeşil üzüm asmasının gölgesinde yatan bağ sahibi doğrulur : — «Aleyküm selâm Meccan'ın zir delisi.» der.

Bir Nar'lı Ankarada

Nar'ın en meşhur yemeklerinden biri de AĞPAHLA (Kuru fasulye) dir. Uzaklarda dahi Nar'lılar ağpahlı ararlar. Ankara'da bir lokantaya giren bir Nar'lı garsondan ağpahlı ister. Garson müşterinin ne istediğini anlayamamakla beraber.

— Pekiyi efendim, der. Biraz sonra dolası gelir :

— İstediginizden kalmamış, der. Nar'lı hemen Ankara'da olduğunu hatırlar ve.

— Kuru fasulye efendim, diyerek ağpahlısına (ak, beyaz bakla) kavuşur..

IV — NAR VE HAVALISİNDE KULLANILAN KELİMELEER, DEYİMLER VE TABİRLER

Bu son kısımda «Nar ağzı» üzerinde duracağız. Aşağıya yazdığımız kelimeleri, Nar'lılar kullandığı gibi Nevşehir ve civarı da kullanır. Nitekim; Avanos ilçesinde, Göreme, Uçhisar, Bahçeli ve civarındaki köylerde de aynı kelimelerin aynı anlamlarla kullanıldıklarını müşâhede ettik.

Kelimeler ve Mânaları

Abarı	A... (Ünlem)
Aba	Anne
Ablak	Tüysüz
Aba ney ?	Anne o ne ?

1938 de Bayburt'da Yapılan Saz Şairleri Haftası : 7

Âşık Hicranî'nin Şiirleri

Derleyen : Mahmut Kemal YANBEY

Nedir ey sevdiğim elde bugün ferman hecelenmiş

Neden darıldın bilmem o mah yüzün peçelenmiş
Çektiğim sefa elinden yetişmez mi bu cefa
Bugün hesap eyledim serencamım yücelenmiş

Geleli dünyaya gülmez karalıdır bahtımız
Kahbe felek yıkmak ister atmış okun tahtımız
Zannederdim vakit ışıak zamanıdır vaktimiz
Güneş inmiş zevalına meğer günüm gicelenmiş

Bir tabip lokman bulup ben göstermedim yaremi

Bilmezem bu derdimendim vuslatına ire mi
Kahpe felek sitemin bu Hicran kemtere mi
Aşkı ferman elinden vücudum pençelenmiş.

Karacaoğlana nazire :

Bana kara deme canım
Niceler kara seçil mi
Siyah zülfün mah yüzünde
Peçeler kara değil mi.

Karadır göğsün dem yeter
Kırpiğinden oklar atar
Akşam olur güneş batır
Giceler kara değil mi.

Bize doğru yol buyuran
Haklı haksız ayıran
Cennet cehennem duyuran
Heceler kara değil mi.

Nedir bu esrar sitemi
Geçer bu dünyanın demli
Tur eder bizim âlemi
Niceler kara değil mi.

Dilim kalbim ile uyar
Bana kara diyen şikâr
Yoklasın kırpiğın dilber
Pençeler kara değil mi.

Hicranî'ye deme rahın
Tanımaz ulu dergâhın
Dün kıblada nazargâhın
Hocalar kara değil mi.

O zaman Bayburt Ortaokul Direktörü olan

Aş	Yemek	Kelip	Küfür
Aşit	Buğdaylık	Kevgir	Süzgeç
Avrat	Kadın	Penape	Küçük testi
Azar	Acı söz	Sıracalı	Küfür (cılız)
Azma	Azıtmak	Sinaltı	Sandalye
Babuçluk	Oda önü	Daylı	Küfür
Bıçkı	Bağ bıçağı	Pürçüklü	Havuç
Bisal	Biraz sonra	İlançe	Legen
Bomboz	Beyaz	Zavar	Hayvan yemi
Bannak	Parmak		
Amani	Korku		
Cerek	Tavan		
Cingil	Bakraç		
Çar	Baş örtüsü		
Çebiş	Küçük keçi		
Çıdrgı	Ufak çubuk		
Culuk	Hindî		
Çırabba	Çıralık		
Ellagam	Herhalde		
Eyseri	Uzun çivi		
Essamı ?	Sahi mi ?		
Fılke	Musluk		
Fuhare	Fakir		
Haral	Büyük çuval		
Hareni	Küçük kazan		
Gulunç	Bir hastalık		
İpta	Baştan (İptida)		

(1) Maccan Nar'a yakın bir köydür.
(2) Ortahisar Nar'da bir mevkîdir.

Mahmut Kemal Yanbeğ'in yeni gezmeğe bağ-
lıyan küçük kızı Sevinç hakkında söylediği iki
gür.

Saklasın yaradan ey hüsnü melek
Korkarım ağıyardan göz değer sana
Hidayet mülkünde dost bağçasında
Lâlel sünbülden gül değer sana.
Konarsın servinin hop budağına
Reyhan, sünbül versin gül yaprağına
Yüksekliğin benzer Ağrı Dağına
Her seher vaktında yel değer sana.

Dilim meftun oldu, gönlüm süruri
Dağıldı kalbimden ol gamin varı
Gönlümün gülşeni gözümün nuri
Dolanma nazardan dil değer sana.
Ey geda Hicranî varma ileri
Gitti farz sünnetin ne kaldı geri
Muhabbet bahrinden dönelim geri
Coş eder deryalar sel değer sana.

★

İstida vereyim ol zatı şane
Destur ver bizlere dileğimiz var
Gönlü meyvesinin çiçek bağında
Bağıyla ömrüne alayımız var.

Kalem kaşı, kirpikleri mah gibi
Bezenmiştir adaletli şah gibi
Yusuf Züleyhadan doğan rah gibi
Metih himmetine ısrarımız var.

Bu ne güldür dermesine kıyılmaz
Hüsnün pertevinin zülfü sayılmaz
Cennet Rızvanından payı pay olmaz
Böyle bir bülbüle ıkrarımız var.

Seddin mateminde hem cennet olmuş
Halkı hidayetden göz kudret olmuş
Cilâsı âleme nübüvvet olmuş
Gözlerine himmet ısrarımız var.

Yeni çiçek açmış dalla budağa
Abı zemzem akar dilden dudağa
Dil yetmez methini yazam evraka
Sanarsın ol şemsi kamerimiz var.

Geda Hicranî der edalım bülbül
Her seher vaktında sedalı bülbül
Tecelli nur doğsun ikbalen bülbül
Ol Kadir Mevlâya ricalimiz var.

★

Hicranî'yi dinlemeye gelen ortaokul talebe-
lerine söylemiştir.

Hoş gelmişsiz budağıma
Öz vatanın bülbülleri

Methiz sığmaz dudağıma
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.
Mektebiniz oldu tamir
Sınıflarız tahrir tahrir
Bileğiniz taş ve demir
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Mislinizde Yusuf Kenan
Zihninizde vardır ferman
Ana yurduna kahraman
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.
Şemsi kamer yüzüzdendir
Şanlı sancak özüzdendir
Güzelliğiniz yıldızdadır
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Öğretmenleriz bağbandır
Siz dallarında rummandır
Türk oğlunuz temiz kandır
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Biraz edeyim nasihat
Yurdunuza edin gayret
Parmağınız kalem kudret
Türkiyenin bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Türk oğlunun âli halin
Kalp üstüne gevher kurun
Al sancağa dayak olun
Bu öz yurdun bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Vatansever olmalısız
Her duyguyu duymalısız
Her meydana dalmalısız
Ana yurdun bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Doğuş vatanımız Bayburt
Şerefliğin aslın Bozkurt
Memleketin temiz bir yurt
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

Atatürk'ün zühurusuz
Bence yurdun huzurusuz
Hicranî'nin göz nurusuz
Öz vatanın bülbülleri
Cumhuriyet sünbülleri.

★

Gümüşane Valisi Sayın Bay Ferit Nomer

hakkında söylenmiştir.
Vasfi hal edeyim seni nameda
Devranı divana eli bağlı git
Vilâyet katında Gümüşanede
O yüksek huzura kolu bağlı git.

Bir name yazayım badi sebaya
Kadem tozunda git düşüp firağa
Duyurma sırrımı ol hâki raha
Açma esrarımı dili bağlı git.

Sorar ise biz gedayı nerededir
Söyle dersin elifdedir badadır
Çıkmaz keştim dalmış gam deryadadır
Açıp pervanesin mili bağlı git.

Esiriyim masuvanin deminde
Ayrılık dağında Hicran gamında
Bilmem havada mı yoksa zeminde
Meşhur kıl sırrımı gönlü bağlı git.

★

Zincirimiz aşk elinde giriftarım ey Vali
Sefinemiz aşk bahrında giriftarım ey Vali
Çok reca kıldım feleğe vermedi bir yol bize
Meonun oldum Leylâ için nerde yarım ey Vali.

Yetmezem teçellimi takdir ile tebdile
Edep heya berkenardır, söyledim gelen dile
Sevda havanırfa girdim aşkın tokmağı ile
Günbegün solmakta durur hüsnü zarım ey Vali

Mızrağı aşk sinemizden dökmek ister kanımı
Kesti kuvvet kametimi zebun etti tenimi
Dertliyim kapuna düştüm ver benim derma-
nımı
Gördüğüm tabibten dermanım ararım ey Vali.

Ketmi zarım ahıapta kaldı hep feryad ile
Gönlüm müptelâ benim daim sazla mey ile
Çeşmi âbım umman oldu bilmezem ki kim sile
Hicran evrakına düştü ihtiyarım ey Vali.

★

Hicranî'nin köyü, İspir kazasına bağlıdır.
Şairin yedi nüfuslu ailesiyle beş dönüm arazisi
vardır. Borçlanma kanununa istinat ederek Er-
rum Valisi sayın Bay Haşim İşcan'a şu man-
zum istidayı gönderiyor:

Yüksek makamından reisi vilâyet
Dileğim değildir ziyadesinden
Efradı aylesi acizdir gayet
Bu ketmi rızıkın gam belâsından.

Veliyyün nimetim arzuhal yazım,
Lütfü ihsan eyle. Matlûbum, arzım:
Yedi nüfus beş dönümdür arazim ,

Noksan maişetim idaresinden.
Reisi Cümhura ben öz evlâdım
Temiz kanlı Türktür künyede adım
Bu ana yurdumdan verin muradım
Umarım kanunun bir maddesinden.

Vali Bey, kaymakam, nahye müdürü
Onlardır milletin gözünün nuru
Sizinle çoğalar gönlüm süruru
Çıkardın gemimi gam deryasından.

Hozahpur köyünde matlubatım var
Bir iskân gösterin kılayım karar
Elbet dertli olan devasın arar
Gönlüm mecnun olmuş pir badesinden.

Kâtip arzuhalım yazın fermana
Perişan halimi verin sultana
Derdimin dermanı Haşim İşcan'a
Doldursun bir saki peymanesinden.

Kerem kıl bir emir buyur sultanım
Kazam İspir, Ahbunustur mekânım
Halk şairlerinden ben bir Hicran'ım
Reddetme gedayı ifadesinden.

★

Kültür Müşaviri Bey Mustafa Reşide :
Kâtipler eline alsın kalemi
Kültür müşavirne arzuhalım var
Yazsın serencamım açsın yaremi
O sultan katına vasfu halim var.

Vasfuhal edeyim biz biçareyi
Yedi nüfus ile yüzü kareyi
Girdigârı dost et biz fukarayı
Düşkünlük elinde yaman halim var.

Arsız gönlüm bir dem içre durmadı
Arayıp tabibi derman sormadı
Dünyada zenginlik köşkün kurmadı
Züğürtlüğe yüz bin istikbalim var.

Mustafa Reşit bey bu istidayı
Gezdir kalemleri hep mahkemeyi
Sakin reddeyleme kemter gedayı
Erenler elinden intikalim var.

Hey geda Hicranî zerrinden vurma
Açıp kanadını havaya yorma
Hakkı koyup gayrisine yalvarma
Yine korkan kalpte kılûkalım var.

1937 yılında yapılan Bayburt Aşıklar Haf-
tasında Hicranî'nin söylediği şiirler burada so-
na ermiştir. Gelecek sayıdan itibaren aynı
haftaya katılan diğer halk şairlerinin şiirlerini
yayınlamaya devam edeceğiz.